T.C.
İSTANBUL İKTİSADÎ VE TİCARÎ İLİMLER AKADEMİSİ
İKTİSAT KÜRSÜSÜ

MALTHUS'UN NÜFUS KURAMI
VE
AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE
NÜFUS SORUNU

(Doktora Tezi)

Ass. RONA TURANLI

İSTANBUL - 1977

İÇİNDEKİLER

İ K İ N C İ   B Ö L Ü M

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜFUS SORUNU

G İ R İ Ş

İçinde bulunulan XX. yüzyılın ikinci yarısının belirgin özelliklerinden biri de "Az Gelişmiş" ülkeler diye tanımlanan birçok ülkede görülen hızlı nüfus artışıdır. Dünya nüfusunun üçte-iki'sini oluşturan bu ülkelerdeki hızlı nüfus artışının ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlar, kuşkusuz insanlığı kaygıya düşürmekte ve bu artışa çözüm yolları bulunması yönündeki çabaları yoğunlaştırmaktadır.

Bu tezin konusu, Malthus'un nüfus ve gıda maddeleri kanunundan oluşan nüfus kuramının, Az Gelişmiş Ülkelerde işlerliğini koruyup korumadığının araştırılmasıdır.

Birinci bölümde; ilkçağdan beri günümüze kadar nüfus ve gıda maddeleri ilişkisini içeren düşüncelerin gelişimi incelenmeğe çalışılmıştır. Bu bölümde; önce, ilkçağdan başlanarak Malthus dönemine dek nüfusla ilgili düşüncelerin kısa bir özeti verilmiş, sonra, "Malthus ve Nüfus Kuramı" başlığı altında Malthus'un nüfus kuramı ayrıntılı bir biçimde incelenerek analizi yapılmış ve son olarak da sırasıyla, Malthus'un yapıtına sosyalist ve evrimcilerin tepkisi ile, XIX. ve XX. yüzyıldaki nüfus ile gıda maddelerine ilişkin düşüncelerin gene kısa bir özeti yapılmıştır.

İkinci bölümde, Malthus'un nüfus kuramının ışığı altında Az Gelişmiş Ülkelerde nüfus sorunu ele alınmıştır. Bu

bölümde; önce, Az Gelişmiş Ülkelerin tanımı verildikten ve bazı temel ekonomik özelliklerine kısaca değinildikten sonra, bu ülkelerde özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra kendini gösteren nüfus patlaması ve bu patlamanın nedenleri ile ekonomik etkileri incelenmiş, çözüm yolları araştırılmış ve son olarak da Az Gelişmiş Ülkelerin hızlı nüfus artışı karşısında, beslenme olanaklarına değinilmiştir.

"Sonuç" başlığı altında da, her iki bölümün birleştirici bir analizi yapılarak ulaşılan sonuç belirtilmiştir.

B İ R İ N C İ   B Ö L Ü M

MALTHUS'UN NÜFUS KURAMI

I.- MALTHUS'TEN ÖNCE

A.- İLKÇAĞLARDA NÜFUS

1 - Eski Çin'de

İlkçağ denildiğinde akla önce "Eski Yunan gelmekle birlikte, nüfus sorunu ile ilgilenilmesi, Avrupa'dan önce, Eski Çin'de Confucius dönemine rastlamaktadır. Milattan 500 yıl önce, Çin'de yaşayan bazı filozoflar ve özellikle Confucius (M.Ö. 551-479) nüfus miktarı ile ekilebilen toprak arasında bir ilişki bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunların düşüncelerine göre, nüfus ile ekilebilir toprak arasındaki dengenin bozulması, kesin olarak yoksulluk ve açlığa neden olacaktır. Çünkü nüfus durağan kaldığında bile, tarım ürünleri veriminde noksanlık olduğu yıllarda, ölümlerin arttığı gözlemlenmiştir. Görüldüğü gibi Malthus'ten çok önce Çinliler, nüfus ile ekilebilir toprak arasındaki ilişkiye ilkel bir biçimde yaklaşmışlardır. Ancak, süre gelen kıtlıkların nedenini, aşırı nüfusa bağlayan Çinliler, nüfus ile tarım ürünleri arasındaki dengenin, nasıl gerçekleştirileceği yolunda herhangi bir öneride bulunmamışlardır.

2 - Eski Yunan'da

M.Ö. XII ve III. yüzyılları kapsayan "Eski Yunan"'da tam anlamı ile "Kapalı Aile Ekonomisi" geçerli-

liğini sürdürmektedir (1). Bu dönemde, ilk madde ve işgücü gibi üretim faktörleri en iyi bir biçimde birleştirilerek, üretim tüketime göre aile içinde ayarlanmaktadır. İlkçağ ailesinin en önemli niteliği, günümüzde anlaşıldığından çok daha geniş bir çerçeve ile,kendi kendine yeten bir ünite olmasıdır(2).

Genellikle kuvvetin geçerli olduğu ilkçağ topluluklarının nüfus artırımı konusunda çaba göstermeleri doğaldır. Özellikle bu çaba, aşağıda kısaca değinileceği gibi, "Roma" lılarda ön plandadır.

Eski Yunan'da ise nüfus konusuna daha mantıklı bir biçimde yaklaşılmağa çalışıldığı, o dönemin ünlü düşünürleri, Platon ve Aristo'nun, etkileri bugüne kadar uzanan yapıtlarından anlaşılmaktadır.

Milattan 3,5 yüzyıl önce Platon "Devlet" ve Aristo "Politika" adlı yapıtlarında, bir "devlet-şehir" kurabilmek için, nüfusun ne miktar olması gereğini incelemişlerdir. Karşıt görüşlerden hareket etmekle birlikte, Platon ve Aristo nüfus konusunda aşağı yukarı aynı sonuçlara varmaktadırlar (3).

---

(1) Ekrem Özelmas, İktisat, C.I, İstanbul, 1975, 95.

(2) İlkçağ ailesi o kadar geniştir ki, bazen bünyesinde 300 kişiyi özümleyen 3 ile 4 nesili birlikte bulmak olağandır.
Gaetan Pirou, Cours d'Economie Politique, Paris, Editions Domat Montchrestien, 1940, S.28.

(3) Platon varsayımlara dayandırdığı ve nasıl olması gerektiği bir "ideal-devlet" den, Aristo ise gözlemlediği "politik ve sosyal" olaylardan hareket etmektedir. Jean Fréville, l'Epouvantail Malthusien, Paris, Editions Sociales, 1956, S.33.

Platon ve Aristo devletin ekonomik yönden hür sayılabilmesi ve askerî bakımdan korkusuz yaşayabilmesi için, fazla nüfus yahut nüfus yetersizliğinden kaygı duymakta ve bu kaygı içinde "optimum nüfus" aramaktadırlar. Taşlar ve denizlerle çevrili Yunanistan'ın zayıf kaynakları onlara göre, kalabalık bir nüfusu besleyebilecek nitelikte değildir.

Ancak şunu belirtmek gereklidir ki, ne Platon ne de Aristo'nun sağlam ve durgun bir nüfus istemeleri, salt geçim maddelerinin artan nüfus karşısında yetersiz kalacağı kaygısından değildir; onların diğer bir kaygısı da, nüfus ile "site" nin bölümleri arasındaki ilişkinin kolayca düzenlenemeyeceğidir (1).

Nitekim Platon'un ideal sitesi 5040 kişiliktir. Düşünürün böyle bir sayıyı seçmesi, 5040 rakkamının 1'den 10'a kadar, her sayıya bölünebilme özelliğinin taşımasındandır. Böylece sitede yaşayanlar, çeşitli mesleklere göre kolayca sınıflandırılmış olacaklardır. 5040 sayısını bozabilecek yüksek bir doğurganlığı önleme amacı ile Platon, erkeklerin 30-35, kadınların da 20 yaşından sonra evlenmelerini öngörmektedir (2).

Bununla birlikte, nüfus belli bir düzeyde tutulamıyorsa, düşünür,

---

(1) A.g.e., S.34.

(2) Platon, Devlet, çev.Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1971, V.Kitap, S.149.

- Bir yandan fazla nüfusun sömürgelere yollanmasını,
- Öte yandan da kıtlık ve hastalık gibi nedenlerle site nüfusundaki azalmanın, dışardan gelenlere kapıların açılması ile, karşılanmasını önermektedir.

Aristo ise, çok küçük bir topluluğun bütün ihtiyaçları gideremeyeceğini, çok büyüğünün ise siteden ötede büyük bir devlete benzeyeceğini ifade ile, ikisi arası bir "optimum" aramaktadır. Düşünüre göre az bir nüfus "despotizm", kalabalık bir nüfus ise "anarşizm" kaynağıdır (1). Aristo da Platon gibi evlenmelerin sınırlandırılmasını istemekte; örneğin, erkeklerde 37, kadınlarda da 20 yaşını uygun bulmaktadır (2). Fakat Platon'un aynı sofrada yemek yiyen, aynı yerlerde yatan, aile anlayışından yoksun, hayvan yetiştirilmesinde kullanılan yöntemlerin, topluma uygulanmasını fikrini, düşünür şiddetle eleştirmektedir. Aristo, insanları mutlu kılacak optimum nüfus yanında, onları harekete geçirecek ve zevkle çalışmalarını sağlayacak "mülkiyet" kurumunun da gerekli olduğuna inanmaktadır (3).

---

(1) Aristo, Politika, çev. Mete Tuncay, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975, VII. Kitap, 4. bölüm, S.203.

(2) A.g.e., VII. Kitap, 16. bölüm, S.227.

(3) Adnan Suner, İktisat Doktrinleri ve Sistemleri, İstanbul, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Talebe Neşriyat ve Yardım Bürosu Yayınları, 1969, S.5, Ayrıca, bkz. Robert Lekachman, Histoire des doctrines Economiques, Paris, Ed. Payot, 1960. S.18-20.

Görüldüğü gibi gerek Platon ve gerek Aristo, insanların çoğalmasının sınırlanmasını, gıda maddelerinin onları beslemeğe yetersiz kalacağı ve kurmak istedikleri "en iyi" olduğuna inandıkları düzenin bozulacağı, kaygısından arzulamaktadırlar (1).

3 - Roma'da

Yunanlılarda nüfus sınırlamasına gidilirken, Romalılarda ise bunun tersi görülmektedir. Bu oluş, Yunan ve Romalıların "sosyo-politik" yapılarındaki farklılıktan doğmaktadır. Yunanlılar yukarda görüldüğü gibi, özellikle sınırlı bir nüfusta insanların mutluluğunu ararken, Romalılar mutluluğu ülkelerinin genişliğinde aramışlar ve savaş yolu ile topraklarını, İran ve Mısır'a kadar genişletme yolunu seçmişlerdir (2). Savaşların insanları yığınlar halinde yokettiğini gören Romalılar, sürekli olarak, sayılarının yetersiz kalacağı kuşkusu içinde bulunmuşlardır. Daha sonraları ise, "barbar" istilâları tehlikesi başlayınca Romalılar, nüfusu artırıcı önlemler alma zorunluluğunu duymuşlardır. Bu konuda,

---

(1) Gaetano Mosca, Siyasî Doktrinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1963, S.40.

(2) Fréville, a.g.e., S.47.

- Bir yandan evlenmeler ve doğumlar özendirilmiş (1),
- Öte yandan, çok çocuklu ailelere parasal avantajlar ve kalabalık ailelerin reislerine kamu görevlerine girişte kolaylıklar sağlayıcı birçok yasa çıkarılmıştır.

Bununla birlikte, gün geçtikçe Romalılar, barbarların sayısal üstünlüğü altında ezilmişlerdir. Savaşlarda alınan yenilgiler, uzun süre, çok ve çeşitli nedenlere bağlı nüfus hareketleri karşısında, yasaların güçsüzlüğüne bağlanmıştır.

B.- ORTAÇAĞ'DA NÜFUS

Olaylar ve fikirler bakımından Ortaçağ uzunca bir dönemi kapsamaktadır (2). Bu dönem,

- Bir yandan Hıristiyanlığın ilk yayılma devrini,
- Öte yandan da "Rönesans" ve "Reform" hareketlerini içine almaktadır.

Bu dönemin büyük bir bölümünde, olaylara ve fikirlere "Din Doktrinleri" nin etken olduğu söylenebilir (3).

---

(1) Nitekim Romalı Çocukların isimlerinden bu arzu açıkça anlaşılmaktadır: Septimus, Octavus, Decimus. Bu isimler aynı zamanda, ailelerin, yedinci, sekizinci ve onuncu çocuğu anlamına gelmektedir. a.g.e., S.47.

(2) Yaklaşık V.yüzyıl ile XV. yüzyılları kapsayan bir dönemdir.

(3) Suner, a.g.e., S.7.

Ortaçağ düşünürlerinin fikirleri, "Ahlâk" ve "Din" ilkelerinden kaynaklandığından, olaylara bakış açısı bakımından farklılık göstermektedir. Bu dönemde, dünya işlerinden daha çok, öteki dünya ile ilgilenilmiş, zamanın düşüncesine "Metafizik" ve "Teolojik" görüşler egemen olmuştur.

İlkçağ'da görülen nüfus kısıtlamaları, Ortaçağda ortadan kalkmıştır. Kilisenin bu dönemde,

1) Yaşamın korunması, ve
2) Doğaya saygı, gibi iki önemli kaygı içinde bulunduğu görülmektedir.

İlk kaygı çocuk düşürme olaylarının, ikincisi ise, gebeliği önleme eğiliminin yaygınlığından ileri gelmektedir. Özellikle, kilise, çocuk düşürme ve öldürme yanında, kadın ve erkeklerin kısırlaştırılmasını da kesin olarak yasaklamaktadır.

Öte yandan, Ortaçağ fikir adamı St.Thomas (1225-1274), Aristo ve Platon tarafından ileri sürülen oturmuş ve durağan bir nüfus politikası fikrine karşı çıkmaktadır. Düşünür, nüfusun çeşitli nedenlerle çoğaltılmasını uygun görmekte ve doğal olarak da engellenemeyeceğini iddia etmekte ve şöyle demektedir:

> "Pratikte nüfusun kalıcı olması olanak dışıdır. Herhangi bir ülkede nüfus, ya iklimin ya da salt insanların verimliliğinden kaçınılmaz olarak artmaktadır (1)".

(1) Léon Bouquet, Démographie, Paris, Editions Masson et Cie, 1974, S.157.

Düşünüre göre mutlu olanlar, fazla nüfusa sahip ülkelerdir. St.Thomas, optimum nüfus görüşüne de karşı çıkmakta, doğal ve tanrısal nedenlerden ötürü bunun gerçekleşemiyeceğine inanmaktadır. Ona göre mutluluğun kaynağında fazla nüfus yatmaktadır.

Sonuçta, XI. ve XIV. yüzyıllarda Ortaçağ Avrupa'sında nüfus artmış ve bu artış beraberinde kentlerin gelişmesi ve büyümesi biçiminde beliren ekonomik refahı da getirmiştir (1).

C.- MERKANTİLİSTLER'DE NÜFUS

XV. yüzyıl sonundan, XVIII. yüzyılın başına kadar süren zaman aralığında etken olan düşünce biçimine "Merkantilizm" adı verilmektedir. Ekonomik ve sosyal birçok değişikliğin görülmesi doğal olan bu kadar uzun bir devrede (2), nüfus anlayışındaki değişiklikleri de normal karşılamak gerekir.

---

(1) A.g.e., s.157.

(2) Bu değişiklikler, "düşünsel" "coğrafî" ve "politik" olmak üzere 3 grupta toplanabilir. "Düşünsel ortam" temelinden değişmiş, "gelenekler" yerini "değişme" ve "ilerleme" ye terketmiştir. "Coğrafî ortam" yeni ve büyük buluşlarla genişlemiş, "politik ortam" ise, önemli bütünleşme hareketlerine sahne olmuş, küçük ve dağınık "Derebeylik" lerin yerini, modern merkezî devletler almıştır. Özelmas, a.g.e., S.102-103.

Bu devrenin ekonomik anlayışını "ulusal servet" in artırılması düşüncesi özümlemektedir (1). Bu devrede, altın ve gümüş şeklindeki değerli maden ve nüfus, kralların iki temel taşı olmuştur. Ticaret ve endüstrinin gelişmesi, geniş piyasalar ve üretimin tüketime ayak uydurma yarışı, İlkçağ'dan beri politik, sosyal ve dinî açıdan incelenen nüfusun, bu kez ekonomik açıdan incelenmesine neden olmuştur.

Merkantilist düşünürlerce kaleme alınan yapıtlarda, "ulusal nüfusun olanaklar elverdiği ölçüde artırılması" düşüncesinin savunulması, onların nüfus konusunda görüş birliğinde olduklarını göstermektedir. Gerçekten bu düşünürler, nüfus artışının, askerî bakımdan sağlayacağı "kuvvet" ve "çıkar" yanında, ulusal servetin de birikimine neden olacağına inanmaktadırlar (2).

Bu düşünürlerden Montchrétien (1576-1621) "Traité d'Economie Politique" de nüfusu, zenginliğin ve erkin kaynağı görmekte ve:

> "Para devletin gövdesi ise, nüfus da onun ayaklarıdır"

demektedir (3).

---

(1) Gerhard Kohnen, Dünya Ekonomi Tarihi - başlangıcından bugüne - , Çev. Tunay Akoğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1965, S.124-125.

(2) J.Morini Comby: Mercantilisme et Protectionisme, Paris, Librairie Felix Alcan, 1930, S.17-19.

(3) Fréville, a.g.e., S.71.

İspanyol Merkantilizminin temsilcilerinden Mariana (1536-1623), refah için kalabalık bir nüfusu öngörmekte ve İspanya Nüfusunun gereğinde göçlerle desteklenmesini ve çoğaltılmasını savunmaktadır :

> "...Öyle yasalar çıkarılsın ki, yabancılar mallarını göndermek yerine İspanya'ya yerleşmek zorunda kalsınlar (1).

Gerçekten bu devrede çıkarılan çeşitli yasalarla, çok sayıda zanaat sahibi Fransız, İspanya'ya çalışmağa ve yerleşmeğe gelmiştir (2).

Mariana gibi aynı fikirleri savunan Fransız Merkantilistlerinden Jean Bodin (1530-1596) ise, komşu ülke lehine Güney Fransa'nın boşalmasına üzülmekte ve :

> "...En büyük zenginlik insan zenginliğidir (3). Aslında çöl olan İspanya'nın en büyük zenginliği, arka arkaya bu ülkeye yerleşen Fransız zanaatkârlarından ileri gelmektedir; öyle ki Navarre ve Aragon'daki hemen, hemen bütün bağcılar, çiftçiler, inşaatçılar, marangozlar, terziler...vs., hep Fransızdır",

---

(1) Bouqet, a.g.e., S.158.

(2) A.g.e., S.158.

(3) R.Barre, J.-M. Jeanneney, M.Flamant, M.Perrot, Documents Economiques, Tome, I., Paris, Editions Presses Universitaires de France, 1956, S.58'den naklen, Jean Bodin, "De la République", Ed.1576, V.Kitap, 2.Bölüm.

diye yakınmaktadır (1).

Bodin, aşırı nüfus karşısında, kaynakların yetersiz kalacağına inanmamakta ve Fransa'nın çok sayıdaki insanı besleyebileceğini düşünmektedir (2). Böyle bir düşünce ve inanç içinde bulunan düşünürün, İspanya'ya kitle halindeki göçün, aşırı nüfus artışından ileri geldiğini ayırdedememesi doğaldır (3).

İtalyan Merkantilisti Botero (1540-1617), insanların çoğalma güçleri ile ülkenin beslenme olanaklarını karşılaştırarak, insan sayısının gıda maddeleri yetersizliği yüzünden ister istemez sınırlı olacağı sonucuna ulaşmıştır. Düşünüre göre, çözümlenmesi gereken sorun nufusun gelişmesi ve sayısının artırılmasına engel olmak değil, tersine nüfus artışının sağlanması için gıda maddeleri üretimine hız verilmesidir.

Yukardaki satırlardan da anlaşılacağı gibi, nüfusun "mutlak" artışından yana olan Merkantilistler; bu amaç ile, evlenmeleri ve doğumları destekler bir tutum içindedirler. Hatta bunlar, doğumları özendirmek için ödünler vermeği, evli kimselerin vergi yükümlülüğünü azaltmağı ve bekârlara yeni vergiler yüklemeği öngörmektedirler.

---

(1) Bouqet, a.g.e., S.158'den naklen, Jean Bodin, "Réponse aux paradoxes de M. de Malestroit Touchant l'Encherissement de Toutes Choses et le Moyen d'y Rémédier", Ed., 1599, S.49.

(2) Fréville, a.g.e., S.70.

(3) Bouquet, a.g.e., S.159.

Özetle Merkantilist düşünürlerin, büyük bir nüfusa bu derece önem vermeleri 3 nedene bağlanabilir (1): Bunlar,

1) Bu devrede karşılaşılan çeşitli bulaşıcı hastalıkların, nüfusun büyük bir kısmını kırması (2),

2) Askerî gücün, henüz makineleşme düzeyinin çok altında olduğu bu dönemde, insan sayısına dayanması,

3) Üretimin emek-yoğun olması ve ihracat fazlası sağlanması için üretim artışının düşük ücretlerle gerçekleştirilmesi gereği' dir (3).

---

(1) Gülten Kazgan, İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları,1969,S.21.

(2) Bu hastalıklardan en önemlisi veba, yıllarca Avrupa Ülkelerinin başına dert olmuştur. 1478 yılında Venedik'te görülen veba salgını XV. yüzyılda Milano'ya sıçramış ve 250.000 kişilik Milano nüfusunu 60.000 kişiye indirmiştir. Ayrıca 1655'de Londra ve 1720'de Marsilya'da görülen veba salgını, büyük kırımlara neden olmuştur.

(3) Kazgan, a.g.e., S.21. Merkantilist düşünürlere göre, artan nüfus, işçi başına ücreti düşürecektir. İşçiler aynı yaşam düzeyini sürdürebilmek için, daha fazla çalışma zorunda kalacaklardır. Böylece, fazla nüfus ile, hem ücretlerin yükselmesine engel olunacak, hem de ucuz ve bol emeğe kavuşulacaktır.

Böylece;

- Bir yandan maliyetler düşerken kârlar artacak,
- Öte yandan üretim artacak ve üretim fazlasının ihracı ile ülkeye altın ve gümüş girecek, sonuçta "ulusal servet" büyüyecektir.

Kuşkusuz, bu düşüncelerin ekonomik bakımdan birçok noksan yanı vardır. Örneğin, maliyetleri düşürmek ve iş verimini artırmak için nüfus artışını öngören Merkantilistleri her işçiye iş temin edilmediği durumlarda, meydana çıkacak işsizliğin neden olacağı ekonomik sarsıntılar, pek ilgilendirmemektedir. Fréville, a.g.e., S.76.

D.- FİZYOKRAT'LARDA NÜFUS

Merkantilist dönem yaklaşık 2,5 yüzyıl sürmüştür. Bu süre içinde "ekonomik yaşam", "özel mülkiyet" anlayışı ve "kişisel teşebbüs" gelişirken, "kapitalist üretim" biçimi olgunlaşma yolunda büyük ilerleme göstermiştir. Bu nedenle müdahaleci kapitalizmden;

- "Tüccar" gelişme için bağımsız hareket olanağı bulamadığından (1),

- Büyük bir üretim kolu ile uğraşan ve göreli önemi tartışılmaz olan "tarım kesimi" endüstriye gereğinden fazla önem verilmesinden,

- "Halk" ise, yaşam koşullarının ağırlaşmasından, şikâyetçi idiler (2).

"Fizyokrasi" (3); yukardaki şikâyetlere neden olan "Merkantilist Politika" ya ve özellikle Fransa'da ekonomik yaşama çeşitli devlet müdahalelerini içeren ve çok sıkıcı bir ortam yaratan "Colbertisme" e karşı bir tepki olarak beliren bir akımdır (4).

---

(1) Leo Huberman, Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, çev.Murat Belge, İstanbul, Bilim Yayınları, 1974, S.139.

(2) Özelmas, a.g.e., S.108-109.

(3) Fizyokrasi, "doğanın idaresi" anlamına gelmekte ve insanların en yüksek refah düzeyine, yaşayan "doğa yasaları" na uymakla ulaşabilecekleri temel düşüncesine dayanmaktadır. Süleyman Barda, Ekonomik Doktrinler ve Sistemler, İstanbul, Özel İktisadî ve Ticarî İlimler Yüksek Okulu Yayınları, 1968, S.21.

(4) "Colbertisme" endüstriyi geliştirerek, Fransa'nın ihracatını artırmağı ve ithalâtından tasarruf sağlamağı amaç edinmiş olan Merkantilist Ekonomi Politikasını belirten terimlerden olup, uygulayıcısı da Jean Baptiste Colbert (1619-1683) tir. Colbert, özel kesimi destekleyici muaflık ve istisnalar getirmiş, devlet fabrikaları kurmuş, üretim, yöntem ve niteliğini en ince ayrıntılarına kadar kararnamelerle saptamıştır. Ancak Colbert döneminde, gerekli sermayenin kolayca bulunmaması ve öteki ülkelerin de kendi mallarını himaye yolunda kararlar alması sonucunda ihracatın güçleşmesi, Fransız İşadamlarının Colbert yönetiminden hoşnutsuzluk duymasına yolaçmıştır.

Ekonomik faaliyetin devlet tarafından düzenlenmesine, tarımın küçümsenip ikinci plana itilmesine ve değerli madenin tek zenginlik unsuru sayılmasına dayanan Merkantilist Politikaya karşı, "doğa yasası" na dönüşü isteyen böyle bir tepkiyi doğal karşılamak gerekir (1).

Aynı zamanda ekonomi biliminin temellerini de atan Fizyokratlara göre (2): her toplumda toprağı işleyenlerden başka, toprak sahipleri ve meslek sahipleri sınıfı vardır. Toprak sahipleri dağıtıcı ve aracı sınıftır; bunlar, toprağı işleyen sınıfın verimini denetir, toprağın bakımını sağlar, vergileri öder ve ulusal ürünün dağıtımını yaparlar. Meslek sahipleri sınıfı ise, verimsiz ve kısır bir sınıftır; bunlar topraktan elde edilen ürünleri işleyip, çeşitli endüstri ürünleri durumuna getirirler. Fakat bu, üretken bir çaba olmadığından hiçbir gerçek üretim artışı sağlamaz (3).

Nüfus konusunda ise Fizyokratlar, Merkantilistlerin tersine, onların bir yana ittiği tarım faaliyetleri ile nüfus artışı arasında bir ilişki kurmağa çalışmaktadırlar.

---

(1) Maurice Masoin, Précis d'Economie Politique, Bruxelles, Editions Comptables, Commerciales et Financieres, 1950, S.12.

(2) Birçok İktisatçıya göre ekonomi bilimi Fizyokratlarla başlamaktadır. Bu konuda Bkz., Charles Gide ve Charles Rist, Histoire des Doctrines Economiques, Paris, Editions Sirey, 1956, Tome, I, S.XI., ve Kazgan, a.g.e., S.16-17.

(3) Besim Üstünel, Ekonominin Temelleri, Ankara, Bilgi Yayın-evi, 1972, S.100.

Fizyokratlar,

- Bir yandan, genellikle kalabalık bir nüfusu refahın temel unsuru olarak görürlerken,

- Öte yandan, nüfus ile gıda maddeleri arasındaki ilişkiyi ve gıda maddeleri artışının nüfus üzerindeki etkisini, incelemeğe çalışmışlardır. Örneğin bunlardan Cantillon (1680-1734), nüfus artışını gıda maddelerinin bolluğuna bağlamakta ve şöyle demektedir:

> "İnsanlar ambarlardaki fareler gibidir; geçim maddelerini sağlayacak ortamları varsa, sınırsız bir biçimde çoğalırlar. Şu halde, nüfusun artması, gıda maddelerinin bolluğuna bağlıdır. Örneğin, Çin'in bu kadar kalabalık olması, topraktan "maksimum" ürün elde edilmesinden ileri gelmektedir (1)".

Mirabeau (1715-1789) da nüfusu refahın kaynağı olarak görmekte ve nüfus artışının gerçekleştirilmesini istemektedir. Ancak yazara göre:

> "...Nüfus gıda maddeleri ile sınırlıdır; bu durumda yapılacak iş, gıda maddelerini temin edecek tarımsal faaliyeti özendirmek olmalıdır...Refahın ilk koşulu insana sahip olmaktır; ikincisi ise, toprağa (2)".

---

(1) Fréville, a.g.e., S.83-84'den naklen, Cantillon, "Essai sur la Nature du Commerce en Général", Ed., 1756, S.85.

(2) Fréville, a.g.e.,S.86'dan naklen, Mirabeau, "l'Ami des Hommes", 1756, Tome I; S.75.

> "Nüfus gıda maddelerine, gıda maddeleri de tarıma bağlıdır. Şu halde tarım; ticaret, güzel sanatlar, bilimler..gibi diğer faaliyet biçimlerinin yapılmasına olanak veren bir unsurdur(1)".

Görüldüğü gibi Cantillon ve Mirabeau'nun nüfus konusundaki temel düşünceleri, nüfusun gıda maddeleri olanakları ile sınırlı olduğu yönündedir. Onlara göre, herhangi bir ülkede en önemli şey, gıda maddeleri ile nüfus arasındaki yakın ilişkidir; nüfus artışı fizikî nedenlerden ötede, geçim olanaklarına bağlıdır ve bu yüzden, Merkantilistlerce bir kenara itilen tarıma büyük önem verilmelidir (2).

Fizyokrasi'nin kurucusu Quesnay (1694-1774) ise, Mirabeau ve Cantillon'un tersine, tarımın refahın tek kaynağı olduğu görüşündedir. Düşünüre göre nüfus, refahın bir simgesi olabilir; fakat, ondan daha önemlisi, gıda maddelerini sağlayan tarımsal faaliyettir. Bu faaliyet olmadan ne yaşanabilir ne de çoğalınabilir (3).

Quesnay, tarımsal faaliyetin, insan beslenmesinde önemli bir unsur olduğunu ve yalnızca tarımdan elde edilebilecek "net hasıla" nın doğuracağı gelir artışının nüfusu çoğaltabileceğini iddia etmektedir (4).

---

(1) A.g.e., S.86'dan naklen, a.g.e., S.216.

(2) Bouquet, a.g.e., S.163.

(3) François Quesnay, Tableau Economiques des Physiocrates-Perspectives Economiques, les Fondateurs-, Paris, Editions, Calmann- Levy, 1970, S.162.

(4) A.g.e., S.162.

Şu halde, nüfus artışı, Quesnay'e göre, neden değil, tarımsal faaliyet sonucunda elde edilecek gelirin doğurduğu bir sonuçtur (1).

Fizyokrasinin uygulayıcısı olarak bilinen Turgot (1727-1781) birçok konuda olduğu gibi, nüfus konusunda da Fizyokratlardan ayrılmaktadır (2).

Turgot'ya göre, nüfusun artması tarım ürünlerine olan talebi kamçılayacak; fakat giderek toprağın daha zor işlenmesi yüzünden tahıl fiyatları yükselecek, sonuçta da, nüfus artışı ülkenin zenginliğine değil, fakat toprak sahiplerinin zenginliğine neden olacaktır. Bununla birlikte Turgot, Fransız Toplumu, henüz maksimum nüfus sınırına ulaşmadığından, azalan randıman kanununun Fransa için geçerli olmadığına da dikkati çekmektedir (3).

x x x

Buraya kadar, İlkçağ'dan başlayarak nüfus konusundaki düşünceler, olayların oluşturduğu ortam içinde, gözden geçirilmeğe çalışıldı.

---

(1) Fréville, a.g.e., S.89.

(2) Turgot, endüstrinin kısır sınıf olarak benimsenmesine ve faizin sınırlandırılmasına karşı olduğu gibi, Monarşik idarenin, özel mülkiyetin devamlı için, gerekliliğine de inanmaktadır. Suner, a.g.e., S.24-25.

(3) Fréville, a.g.e., S.91.

Özetle,

- İlk olarak; İlkçağ'da "en iyi düzen" in gerçekleştirilmesi amacını güden nüfusun kısıtlanması görüşü etken iken, Ortaçağ'da ahlâk ve din ilkelerinin egemen olduğu anlayış içinde "yaşamın korunması" ve "doğaya saygı" kaygısı ile nüfus artışının desteklendiği,

- İkinci olarak; Merkantilist Politikanın hüküm sürdüğü XV. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasında da nüfus konusunda aynı görüşün savunulduğunu, fakat, Ortaçağ'daki yaşamın korunması ve doğaya saygı kaygısının, bu yüzyıllar arasında yerini, "ulusal servet" ve ülkenin "askerî güç ve çıkarı" na bıraktığı,

- Son olarak da; Fransa'da Merkantilist Politikaya bir tepki biçiminde beliren Fizyokratların ise, Merkantilistlerin bir kenara ittiği tarım ile, nüfus artışı arasında ilişki aradığı, söylenebilir.

Bundan sonra ise, çalışmanın ağırlık noktasını oluşturan Malthus'un, ekonomi bilminin bazı bulgularından yararlanarak, nüfus ile gıda maddeleri arasındaki ilişkiyi araştıran, "Nüfus Kuramı" incelenecektir.

II.- MALTHUS ve "NÜFUS KURAMI"

A.- ROBERT MALTHUS (1)

---

(1) 14 Şubat 1766'da İngiltere'de Guildfod yakınlarında Rookery'de doğan Thomas Robert Malthus bilgili ve çağının filozoflarının, özellikle Hume, Valtaire ve J.Jacques Rousseau'nun hayranı olan Daniel Malthus'ün ikinci oğlu idi. Daniel Malthus; oğluna, kendi görüşlerini aşılamak istemiş ve bu yönde onu eğitmeğe çalışmış bir kimse idi. Örneğin, hayranı olduğu Rousseau'nun, "Emile" inde önerdiği gibi, oğlunun bağımsız ve kayıtsız bir biçimde yetişmesini isteyen babası, onu dokuz yaşına gelinceğe dek hiçbir eğitim kurumuna göndermemiştir. Malthus on yaşına geldiğinde, ilk öğrenimi için, babası onu, kendisi gibi Rousseau'nun etkisinde kalmış ve çocukların gelişiminin kendi hâl ve karakterine bırakılmasını uygun bulan bir papaza teslim etmiştir.

Malthus ilköğrenimi bitirip Claverton ve Nottingham'da öğrenim gördükten sonra, 1785'de Cambridge Üniversite'sine girmiş Üniversiteyi bitirdikten sonra, Albury'de papaz olarak çalışmaya başlamıştır. 1807'de yaşamının sonuna dek görev yapacağı Haileybury Koleji'ne "profesör" atanmıştır.

Otuz dokuz yaşında evlenen Malthus'ün, iki oğlu ve bir kızı olmuştur. 1834 Aralığında Noeli geçirmek için Bath'a, ailesinin yanına giden Malthus, orada 29 Aralıkta bir kalp krizi sonucu ölmüş ve Bath Mezarlığına gömülmüştür.

Malthus papazlık yaptığı Albury'de otuz iki yaşında iken imzasını koymadığı bir kitap yayınladı: "Nüfus İlkesi ve Toplumun Geleceğinin Düzeltilmesine Etki Yapan Durumlar Hakkında Bir Deneme" (Un Essai Sur le Principme de Population et Sur la Maniére Dont il Affecte l'Amélioration Fature de la Société).

Kitabının büyük ilgi görmesi üzerine Malthus, konuyu daha iyi işleyebilmek için, 1799-1802 yılları arasında, Fransa dışında Avrupa'nın birçok ülkesini içine alan bir geziye çıktı. 1803'de gözden geçirilmiş olarak kitabının ikinci baskısını yapan Malthus, bu kez, hem imzasını koydu, hem de kitabının isminde değişiklik yaptı: "Nüfus İlkesi Üzerine bir Deneme Veya Onun Neden Olduğu Kötülükleri, Gelecekte Yoketmek Veya Hafifletmek Umutlarımız Üstüne bir Soruşturma İle Birlikte, İnsan Mutluluğu İçin Geçmişteki ve Gelecekteki Etkilerinin bir İncelemesi" (Un Essai sur le Principe de Population, ou Etude de ces Effets Passés et Présents sur le Bonheur Humain; avec une Enquête sur nos Perspectives de Supprimer Dans l'Avenir ou d'Attenuer les Maux qu'il Occasionne).

Malthus'ün yaşamı boyunca yapıtının dört baskısı daha yapılmıştır.

1 - Malthus'u Etkileyen Olaylar

a - Endüstri Devrimi

Adam Smith döneminde "Endüstri Devrimi" adı verilen hareketin ve "Kapitalist Sistem" in, dinamik çağı henüz başlamamıştı. Buharla çalışan makinelerin endüstriyel faaliyete uygulanması, makine üretiminde yeni teknolojilerin ortaya çıkışı, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında ekonomik faaliyeti kökünden değiştirdi. Kırsal kesim ile kent arasındaki nüfus dağılımının, bu önemli ve hızlı değişimler sonucu bozulması ve doğumlardaki yükselmeden çok, ölümlerin azalması (1), nüfus artışını hızlandırdı (2).

1801 - 1821 yıllarında İngiltere'nin nüfusu 11 milyondan 17 milyona çıktı. XVIII. yüzyılın sonuna doğru, nüfusun hemen, hemen % 75'i köylerde yaşarken XIX. yüzyılda başında bu oran %30'a ve aynı yüzyılın ikinci yarısında ise % 16'a düştü (3). Nüfusun kalabalık yerleşim merkezlerinde yoğunlaşması, işçi sınıfının ve burjuvazinin önemli bir güç durumuna gelmesi, bu döneme rastlamaktadır (4).

---

(1) Sağlık koşullarının düzelmesi, tıptaki ilerleme, özellikle çocuk ölümlerinin azalmasına neden olmuştur. Örneğin, 1749-1758 arası çocuk ölümleri on beşte bir iken 1759-1800 arası yüz on bir'de bir olmuştur. Huberman, a.g.e., S.179.

(2) 1700 yılından önce İngiltere'de her yüzyılda nüfus artışı 1 milyon idi, oysa, 1700 ile 1800 yılları arasındaki yüzyılda bu artış 3 milyona çıktı. a.g.e., S.179.

(3) Fransa'da ise aynı tarihlerde köyde yaşayanların genel nüfusa oranı sırası ile, % 75 ve % 55 idi.

(4) Aydın Yalçın, İktisadî Doktrinler ve Sistemler Tarihi, Ankara, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1976, S.240.

Sosyal ve ekonomik yaşantıdaki bu değişmeler (1), Napolyon Savaşlarının oluşturduğu yeni koşulların da eklenmesi ile hız kazanmış ve,

- Bir yandan, artan nüfus,
- Öte yandan da İngiliz Adalarının Fransızlar tarafından ablukasının gıda maddelerinin ithâlâtını zorlaştırması; ülke içindeki topraklar üzerine baskıyı artırmıştır. Daha önceleri boş duran verimi düşük ve kıraç topraklar ekime açılmıştır. Tarım faaliyetinin verimsiz topraklara doğru yayılması, buğday fiyatlarını artırmış ve bu nedenle daha çok ürün elde edebilmek için daha yoğun işgücü kullanılmağa başlanmıştır.

Savaş sonunda, tarım faaliyetinin büyük çiftlikler biçimine dönüşmesi, ücretlerin düşüklüğü ve fabrikaların yarattığı iş olanaklarından yararlanmak ve yeni bir yaşam düzeni kurmak üzere köylerinden kopup gelen yüz binlerce insan, Adam Smith zamanında henüz ortaya çıkmayan birçok sorunun doğmasına neden olmuştur (2).

---

(1) Ayrıntılı bilgi için Bkz. William Ashley; L'evolution Economique de l'Angletérre, Paris, Librairie Marcel Giard, 1925, S.133-163.

(2) Yalçın, a.g.e., S.244.

Gecekondu türünden acele yapılmış konutlar, sağlık koşullarından yoksun çirkin mahalle ve kentler endüstrileşme aşamasında sık, sık rastlanan görüntüler olmuştur.

Böyle bir ortamda, keskin bir eleştiri ve "radikalizm" akımının doğmasını olağan karşılamak gerekir. Nitekim, İngiltere'nin pis ve çirkin endüstri kentlerinde yoğunlaşan güvencesiz işçi sınıfı ve yoksul halk yığınları arasında anarşist ve radikal düşünceler ile, "non-konformist" adı verilen ve hıristiyanlığın ilk çağlarındaki tok gözlü, insancıl ve sıcak ilişkilerin etkin olduğu "hıristiyan kardeşliği" çağına dönülmesini isteyen dinî tepki, ilk tohumlarını atmağa başlamıştır. Öte yandan, yoksul halkın, düşük ücretli işçinin, yoksullukla boğuşan kentlerin kalabalığı içinde yalnız ve koruyucusuz kalmış bir biçimde yaşam savaşı veren milyonlarca insanın geleceğinin ne olacağı sorusu birçok düşünürü kötümserliğe itmiştir (1). Bu düşünürlerden biri de olayları yakından izleyen Malthus'tür.

b - Yoksullara Yardım Yasası

İngiltere VIII. Henri döneminden beri işsiz ya da çalışamayacak olanlara, bağlı bulundukları "bucak" ca uygulanacak "yoksullara yardım yasası" na sahip bulunuyordu. Bu yardımlar

---

(1) A.g.e., S.244-245. Ayrıca Bkz., Huberman, a.g.e., S.182-188.

1572 ve 1597 yıllarında çeşitli düzeltmelere uğrayan özel bir vergi ile finanse ediliyordu. 1623 yılında bucaklara "iş evleri" (work houses) kurma yetkisi verilerek, yoksulların buralarda çalıştırılmaları sağlandı. 1790 yılında, onanan bir yasa ile yoksullara yardım alanı genişletilerek işsiz ve çalışamayanların yanında, yetersiz ücret alanlara da bağlı bulundukları bucaklar aracılığı ile yardım ilkesi getirildi (1).

Gerek yoksullara yardım ve gerek iş evleri sistemi; endüstri devrimiyle birlikte, hem yoksulların sayısının artması, hem de bunlar için yapılan harcamaların altından kalkılamayacak bir düzeye erişmesi sonucu (2),

- Bir yandan pahalıya malolurken,
- Öte yandan sorunu çözmekten, uzak kalmıştır (3).

Yardıma muhtaç yoksulların gün geçtikçe çoğalmaları, Malthus'ün gözünden kaçmamış, ve onu, bu yasaları incelemeğe ve yoksul sayısının artmasının nedenlerini araştırmağa yöneltmiştir.

---

(1) Herni Denis, Histoire de la Pensée Economique, Paris, Presses Universitaires de France, 1971, S.295.

(2) Bucakların giderleri öylesine yükseldi ki, kendilerine bağlı yoksulların cenaze giderlerini bile karşılayacak olanakları kalmadı. Fréville, a.g.e., S.128.

(3) Joseph Stassart, Malthus et la Population, Liége, Editions Faculté de Droit de Liège, 1957, S.170.

2 - Malthus'ü Etkileyen Düşünceler

XVIII. yüzyılın başından beri, ister İngiltere ve ister Fransa'da olsun, yazarlar, filozoflar, iktisatçılar birbirleriyle yarışırcasına yapıtlarında nüfus, hububat, yoksulluk, lüks, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik gibi konular üstünde düşüncelerini açıklıyorlardı.

Bunlardan,

- Adam Smith, nüfus artışını salt mutluluk belirtisi değil, fakat mutluluğu geliştiren bir araç gibi görmekte ve yapıtında:

> " Avrupa Ülkelerinde olduğu gibi İngiltere'de de nüfus iki katına ancak 500 yılda ulaşabilir. Eğer Amerika'daki İngiliz Kolonilerinde nüfus iki katına 20-25 yılda ulaşıyorsa, nedeni, emeğin çok iyi ödüllendirildiğindendir. Dolayısıyla, çok çocuklu ailelerde, çocuklar büyüklere yük değil, tersine bolluk ve refah kaynağı olmaktadırlar(1).
>
> ...Emeğin fazlası ile ödüllendirilmesi zenginliğe ve nüfus artışına neden olur. Emeğin karşılığının yüksek olmasından yakınmak, aynı zamanda kamu refahının nedeni ve sonucundan da yakınmak, demektir... Yoksulluk her ne kadar evliliğin gözünü

---

(1) Adam Smith, Recherches sur la Nature et les causes de la Richesse des Nations, Paris, Editions Gallimard, 1976, III. Kitap, 4. bölüm, S.226.

> korkutursa da evlenmeğe engel değildir. Ancak yoksulluk çocukların yetiştirilmesinde büyük bir sorundur (1)".

- Montesquieu (1689-1755), "İran Mektupları" ve "Kanunların Ruhu" nda nüfus ve evlilik konularındaki tepkilerini dile getirmektedir (2).

- Franklin (1706-1790); doğadaki bitkiler ve hayvanların sonsuza değin üremelerine hiçbir engel olmadığına inanmaktadır. Bu bakımdan yapıtlarında evlilik kurumunun savunmasını yaparken, yoksullara yardım yasasını da katı bir biçimde eleştirmektedir.

- Arthur Young (1740-1820); İngiltere Nüfusunun hızlı artışından kaygı duymaktadır. Lincoln Kontluğu'na yaptığı bir geziden sonra "Lincolhshire" isimli yapıtında:

> "Nüfus burada domuzlardan daha hızlı bir biçimde artmaktadır; her köşede çocuklar fareler gibi kaynaşmaktadır".

demektedir (3).

---

(1) A.g.e., I. Kitap, 8. bölüm, S.87-95.
(2) Fréville, a.g.e., S.95-96.
(3) A.g.e., S.139.

- Townsend (1739-1816); doğanın gıda maddelerini sınırlandırarak, nüfusu da belirli bir düzeyde tanıtladığına ve "Komünizm" başlangıcı gördüğü yoksullar yasasının da bu düzeyi zorlayacağına ve yapay olarak nüfus artışını özendireceğine inanmaktadır (1).

- "Doğal Düzen" taraftarları ise; büyük bir iyimserlik ile nüfus artışı gibi doğal bir olaydan korkulmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Örneğin Godwin (1756-1836), 1793'de yayınlanan "Politik Adalet ve Toplumun Mutluluğu ve Erdemine Etkisi Üstüne Araştırmalar "(Recherches sur la Justice Politique et son Influence sur la Vertu et le Bonheur de la Société) isimli yapıtında, mülkiyet, aile ve evlilik bağı gibi kayıtlardan arınmış, servet ve kazanç tutkusundan uzaklaşmış geleceğin yeni dünyasında, insanların günde yarım saat çalışarak mutluluğa erişebileceklerine inanmakta ve eşitsizlik üstüne kurulmuş mevcut düzeni eleştirmektedir (2).

---

(1) A.g.e., S.141-142. İlerde görüleceği gibi Marx'a göre, Townsend'in Malthus üstündeki etkisi, Malthus'ün onun yapıtını kopya edecek kadar büyük olmuştur. Marx, kanıt olarak, Townsend'in isminin Malthus'ün yapıtında anılmadığını göstermektedir. Ancak Malthus, yapıtının ikinci baskısında Townsend'den de yararlandığını belirterek Marx'ın kanıtını çürütmüştür.

(2) Yalçın, a.g.e., S.247. Bu düşüncelerinden ötürü Godwin için ilk "Anarşist" diyenler bile çıkmıştır. Ünlü "Her hükümet hatta en iyisi bile kötüdür" sözü, Godwin'indir. Kişisel bencilliği, kâr için savaşı sınırlayacak fikir ve görüş ilerlemeleri konusunda beslediği güveni ile Godwin'in anarşistlerin öncüsü sayılması yanlış olmasa gerekir. Gide ve Rist, a.g.e., S.133.

Godwin, böyle bir düzen gerçekleştiğinde ve:

> "Yaşamın o kadar kolay ve güzel olduğu günde; insanların beslenemeyeceği kadar artmasından korkulmaz mı?"

sorusunu sormaktadır. Bu soru ile Godwin, ne kadar büyük bir soruna değindiğinin kuşkusuz farkında değildir. Godwin sorusuna gene kendisi sarsılmaz bir güven ile:

> "Ancak kazanç tutkusuna egemen olan aklın, seks eğilimini durdurarak, gerçekleştirmeyeceği bir olasılıktır(1)."

yanıtını vermekte ve hatta:

> "Çocuk yetiştirmenin kendiliğinden durabileceği ölçüde aklın duygulara egemen olabileceğine"

inanmaktadır (2).

---

(1) A.g.e., S.133.

(2) Yaklaşık aynı tarihlerde Fransa'da Godwin ile aşağı yukarı aynı fikirleri paylaşan Condorcet (1743-1794) nin 1794'de "İnsan Düşüncesinin İlerlemesi Hakkında Tarihî bir Tablo Taslağı" (Esquisse d'un Tableau Historique des Progrés de l'Esprit Humain) adındaki yapıtı yayınlandı. Condorcet, insan topluluklarının mutluluğa doğru yürüdüğü ve bilimin ölümü yok etmek değilse bile, hiç olmazsa sınırsız bir biçimde gerçekleştirebilebilecek bir nitelik olan gücü hakkında, aynı güveni besliyordu. Ölüm ortadan kalktığında Godwin için sözkonusu olan durum, Condorcet için de geçerlidir. O da, "Dünyanın insanları besleyebilir mi?" sorusuna aynı yanıtı vermektedir. A.g.e., S.133-134. Ayrıca Bkz. Lekachman a.g.e., S.135-136.

Olaylar tarihinde olduğu gibi, düşünce tarihinde de etkiye karşı tepkinin oluşması doğaldır. Yukarda özetlenen düşüncelere, özellikle Godwin'in fikirlerine karşı, Malthus'ün "Deneme" si, bir tepki biçiminde belirmiştir. Gerçekten Malthus, denemesinin 2. baskısı için yazdığı önsözün daha ilk satırlarında:

> "Bu yapıtın ilk baskısı 1798'de yayınlanmıştır. Kalemi elime almamın nedeni, Godwin'in bir denemesi olmuştur. Bu deneme üstüne bir arkadaşımla yaptığım tartışmalar bende büyük bir etki bıraktı; ayrıca yaşadığım yerde elimde bulunan araçlar ile,...Adam Smith'den yararlandım, bu baskıda ise, Montesquieu, Franklin, Arthur Young ve Townsend'in düşünceleri bana kaynak oldu (1)"

demekte ve böylece yararlandığı kaynakları da belirtmektedir. Bununla birlikte Malthus, denemenin Godwin'in savlarını yanıtlamak üzere kaleme alındığını ve bir polemik yazısı olduğunu da açıklamaktan kaçınmamaktadır (2).

---

(1) Robert Malthus, Essai sur le Principe de Population, Paris, Editions Guillaumin, 1845, S.1.

(2) Malthus'un Godwin'e yanıt olarak yayınladığı bu denemedeki ana fikirlerin Fransız Devrimine ve bu devrimin kuramcılarına karşı hayranlık duyan babası ile arasında geçen tartışmalar boyunca geliştiği söylenir. Yalçın, a.g.e., S.247 ve ayrıca, Paul A. Samuelson, l'Economique, Tome, I., Paris, Librairie Armand Colin, 1957, S.30.

B.- NÜFUS KURAMI (1)

1 - Kuramın Açıklaması

Salt sosyal ilerlemeyi ve insanlık evreninin mutluluğunu öngördüğünü hatırlatan Malthus, iki sorunu ortaya koymaktadır:

> "Toplumun gelecekteki gelişiminin ne olacağının önceden bilinebildiği durumda, doğal olarak incelenmesi gereken, iki soru karşımıza çıkmaktadır:
> 1) Bugüne kadar insanların gelişim veya mutluluklarının artmasını durduran nedenler nelerdir?
> 2) Bizim ilerlememizi engelleyen bu nedenleri bütünüyle veya kısmen giderme olasılığı nedir? (2)".

Malthus yapıtında bu iki soruna yanıt aramaktadır. Bunu yaparken de düşünür, "deneme" sinin ana konusunun, insanlığın gelişmesi ile ilgili büyük bir sorunun etkilerini araştırmak olduğunu ifade etmekte ve bu sorunu şöyle açıklamaktadır:

---

(1) Malthus'un yapıtının yaşamı boyunca 6 baskısı yapıldı. Kaynak olarak gösterileni, 5. baskısının P. ve G. Prévost tarafından yapılan Fransızca çevirisidir.
Malthus'un yapıtı 4 temel ve bir de özet olmak üzere toplam 5 kitaptan oluşmaktadır. Bunların içinde en önemlileri, I. Kitabının 1 ve 2. bölümleri ile IV. Kitabının 1,2, ve 3. bölümleridir.

(2) Malthus, a.g.e., I. Kitap, 1. bölüm, S.5.

> "Bütün yaşayan varlıklarda, ellerinin altında bulunan gıda maddeleri miktarını artırmadan çok, kendi cinslerini çoğaltma biçiminde gözüken değişmez eğilimdir (1)".

Malthus'a göre bu eğilim evrensel olup bütün canlı varlıkları, insanları olduğu kadar, bitkileri ve hayvanları da ilgilendirmektedir:

> "Bitkiler ve hayvanlar için bu "neden-kanun" türlerin gelişiminin "oto-tanzimi" ile sonuçlanır. Bu canlılar, yerleşim bölgesi ve gıda maddeleri yetersizliği nedeniyle birbirlerini yiyerek yokeder ve böylece denge noktasına ulaşırlar (2)".

Düşünme yeteneğinden yoksun bitkiler ve hayvanlarda, türlerinin artmasını özendiren güçlü bir güdü vardır. Ancak bu güdü, doğal bir engel olan "ihtiyaçları giderme güçlüğü" ile kısıtlanmaktadır. Bitkiler ve hayvanlarda sorun bu kadar yalınken, insanlarda ise, Malthus'a göre oldukça karmaşıktır. Çünkü:

---

(1) A.g.e., S.6.
(2) A.g.e., S.6.

> "Üreme içgüdüsü ile tahrik olan insan, ilerde, ihtiyaçlarını karşılayamayacağı çocuklara sahip olabilme korkusunu aşılayan mantığının sesi ile kendini frenler (1)".

Malthus insanın bu korkusunu, çoğu zaman erdemin aleyhinde olmasına rağmen, yerinde bulmaktadır. Tersine insanın içgüdüsü ağır bastığında, nüfus gıda maddelerinden daha hızlı bir biçimde çoğalacaktır. Nüfus kendisini besleyebilecek en az gıda miktarını aşacak biçimde asla **artamayacaktır**. Çünkü:

> "Hızlı nüfus artışına karşı, gıda maddelerinin elde edilmesi güçlüğünden doğan sert bir "fren" sürekli olarak etkisini sürdürmektedir (2)".

a - Nüfus ve Gıda Maddeleri Kanunu

aa) Nüfus Kanunu

Malthus, bitkiler ve hayvanlar ile insanlardaki çoğalma güdülerini açıkladıktan sonra, hızlı nüfus artışını

---

(1) A.g.e., S.6.

(2) A.g.e., S.6. Birinci ve ikinci baskılarda, Yukardaki sözlerinden Malthus'ün fazla üretim olanağını benimsediği sanılabilir. Daha sonraki baskılarda, Malthus, bu dikkatsizliğini düzelterek, insanların kolay elde edilebilir gıda maddelerinden bile daha fazla miktara ulaşmış olacağı zamanın çoktan geçmiş olduğunu ekleyerek, metindeki düşünceleri ile olan çelişkisini gidermiştir. Paul Gemahling, Büyük Ekonomistler, Çev. Zühtü Uray, İstanbul, İstanbul Devlet Basımevi, 1939, S.139.

engelleyen, gıda maddelerinin elde edilmesi güçlüğünden doğan frenin olmadığı durumda, nüfusun hangi ölçüler içinde çoğalacağını araştırmaktadır.

"Euler" in otuz altı'da bir oranında hesaplanmış çizelgesine göre, doğum oranı 3 ve ölüm oranı 1'ise, nüfus 12 yılda iki katı olacaktır (1). "Sir William Petty" ise, nüfusun iki katı olması gereken süre için 10 yılı yeterli görmektedir (2).

Malthus ise, Euler ve Petty'nin 12 ve 10 yıllık tahminlerine karşın, nüfusun iki katı olması için 25 yılı yeterli bulmaktadır:

> "Kesin olarak kabul edilebilir ki, nüfus hiçbir engelle sınırlandırılmadığında, her 25 yılda bir, iki katına çıkmakta ve dönemden döneme "geometrik" bir biçimde çoğalmaktadır (3)".

Malthus'un giriştiği tanıtlama yalındır. Nüfus artışının "doğal kanunu" olarak gözönüne aldığı bu önermeyi, düşünür, gıda maddelerinin en yüksek artış koşullarının

---

(1) Malthus, a.g.e., S.7
(2) A.g.e., S.7.
(3) A.g.e., S.8.

geçerliliğine dayandırmaktadır (1). Malthus bu tanıtlaması ile; çiftlerin doğurganlığı ve bir yıllık alışılan ölüm sayısı dikkate alındığında, eğer bireyler istedikleri gibi evlenebilir ve çocuklarını besleme olanağına sahip olurlarsa, sayılarının her 25 yılda bir iki katı olacağını, anlatmak istemektedir (2).

Malthus bu görüşünden emindir. Çünkü verimli toprakların bol olduğu, gıda maddelerinin en yüksek düzeydeki artışı ile fiilen ödüllendirildiği Amerika'da hep bu tip bir nüfus artışı gözlemlenmiştir. Düşünür bu konuda şöyle demektedir:

> "Bildiğimiz ülkeler içinde, önceleri Büyük Britanya'nın Kuzey Amerika Sömürgeleri olan Amerika Birleşik Devletleri, bu tanıma çok uygun düşmektedir (3)".

Düşünüre göre; Birleşik Devletlerdeki verimli toprak bolluğu, dağıtım biçimi ve tarım ürünleri pazarlarının genişliği yanında, emeğe sürekli talebin oluşması, öteki ülkelere oranla emekçilerin daha büyük miktarda gıda maddesiyle ödüllendirilmesine neden olmuştur.

---

(1) Denis, a.g.e., S.297.
(2) A.g.e., S.297.
(3) Malthus, a.g.e., S.7.

Malthus şöyle devam etmektedir:

> "Şu halde bizim, burada (Amerika'da), insanlığın doğal çoğalma gücünü en kesin biçimde belirginleşmiş olarak bulacağımızı kabul etmemiz gerekir. İyi toprakların bolluğundan, ... ve genç yaşlarda evlenmelerden ötürü burada, nüfus artışı, diğer herhangi bir ülkeden daha hızlı gerçekleşmiş gibi görünmektedir (1)".

Görüldüğü gibi Malthus, Amerika Birleşik Devletleri Nüfusunun her 25 yılda iki katı olmasını, gıda maddelerinin çokluğuna, emek talebine ve genç yaşlardaki evlenmelere bağlamaktadır (2).

bb) Gıda Maddeleri Kanunu

Malthus böylece nüfusun geometrik bir dizi biçiminde arttığını Amerika örneği ile saptadıktan sonra, gıda maddeleri ile ilişkili bir kanunun bulunup bulunmadığını araş-

---

(1) Ronald L. Meek, Nüfus Sorunu ve Malthus, çev. Oya Yaylalı, Ankara, Sol Yayınları, 1976, içinde, Ek.II., R.Malthus, "Nüfus İlkesi Üzerine Özet Bir Görüş", S.245. (Bu kitaba bundan sonra yapılacak atıflar, Malthus, a.g.ö,... biçiminde olacaktır).

(2) Gerçekten, Amerika'nın ilk oluşumundan 1800 yılına kadar geçen dönemde, hemen, hemen her 25 yılda bir nüfusun iki katı arttığı gözlemlenmiştir. Gemahling, a.g.e., S.140.

tırmaktadır. Malthus gıda maddelerinin artış oranının saptanmasının güçlüğünü kabul etmekle birlikte, toprağın verim artışı ile nüfus artışının birbirlerinden farklı şeyler olduğuna inanmaktadır:

> "Bir milyonluk insan topluluğu her 25 yılda kolaylıkla iki katı olabilmektedir. Fakat bu çoğalmayı karşılayacak gıda üretimi bu kadar kolay artmayacaktır (1)".

Çünkü Malthus'a göre, insanoğlu zorunlu olarak belirli bir alan içinde bulunmaktadır. Bütün verimli topraklarda ekim yapılsa bile, verimin artırılması ancak, daha önce işgal edilmiş toprakların ıslahına bağlıdır. Üstelik toprak öyle bir üretim faktörüdür ki, verimi gittikçe azalmaktadır. Oysa nüfus nerede yiyecek bulursa orada sonsuz bir biçimde çoğalmaktadır (2).

Bu koşullar altında Malthus'a göre, gıda maddeleri artışının, nüfus artışına ilişkin kanunu izlediği düşünülemez. Demek ki belirli koşullar içinde bir ülkede belirli ekilebilir topraklarda üretim, ilk 25 yıllık bir dönem boyunca bir katı artmışsa, gelecek 25 yıl içinde üretimin, aynı yasayı izleyeceğini ve ikinci 25 yıllık dönem sonunda 4 katına çıkmış olacağını ummak kesinlikle olanaksızdır.

(1) Malthus, a.g.e., S.9.

(2) Anlaşıldığı gibi Malthus, adını koymamakla birlikte, ilerde "toprağın azalan verim kanunu" olarak anılacak, kanuna değinmektedir.

Böyle bir umut, düşünüre göre, toprağın verimliliği hakkında edinilmiş bulunan bütün bilgilere ters düşmektedir (1).

Düşünür sonuç olarak, gıda maddeleri artışı ile ilgili kanunu şöyle açıklamaktadır:

> "Gıda maddelerinin endüstriye elverişli durum ve koşullar içinde bile, hiçbir biçimde aritmetik bir diziden hızlı artamayacağı ileri sürülebilir(2)".

Görüldüğü gibi Malthus, nüfus ve gıda maddelerindeki farklı artış eğilimini kendi nüfus kuramının iki kanunu olarak kabul etmektedir (3).

Kısaca bunlardan,

- Biri, her 25 yılda, 1,2,4,8,16,32,64,128,... gibi geometrik bir dizi biçiminde çoğalışı ifade eden "nüfus",

- Öteki de her 25 yılda, 1,2,3,4,5,6,7,8,... gibi aritmetik bir dizi biçiminde çoğalışı ifade eden "gıda maddeleri" kanunudur (4).

---

(1) Denis, a.g.e., S.297.

(2) Malthus, a.g.e., S.10.

(3) İdris Küçükömer, İktisat İlkelerine Yeniden Bakış, İstanbul, Sermet Matbaası, 1972, S.139.

(4) Daha açık olarak düşünür, insan türünün 1,2,4,8,...sayıları gibi artma eğiliminde olduğunu, buna karşılık gıda maddelerinin en fazla, 1,2,3,4,...sayıları gibi artığını belirtmek istemektedir. Birinci şıkta, tabanı 1, ortak çarpanı 2 olan bir geometrik dizi; ikinci şıkta ise tabanı ve ortak farkı 1 olan aritmetik bir dizi söz konusudur. Bu iki dizi arasındaki karşıtlık, Malthus'un gözünde, bütün sosyal bilimlerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Denis, a.g.e., S.297-298.

Malthus, bu iki kanunun birlikte incelendiğinde aradaki farkın daha çok çarpıcı olacağını açıklamaktadır:

> "Göçleri konu dışında bırakarak bütün toprağı ele alalım ve şimdiki nüfusu 1.000.000.'a eşit varsayalım. Bu durumda insanlar şu sayılar oranında artacaktır: 1,2,4,6,8,16,32,64,128,256, gıda maddeleri ise şu oranda fazlalaşacaktır: 1,2,3,4,5,6,7,8,9, İki yüzyıl içinde nüfus ile gıda maddelerinin arasındaki fark 256'nın 9'a oranıdır. Üç yüzyıl içinde 4096'nın 13' oranıdır. 2000 yıl içinde farkı hesaplamak hemen, hemen olanak dışıdır (1)".

Malthus, toprağın getirisine de hiç bir sınır tanımamakta, onu sürekli **çoğaltılabilir** ve düşünülebilen her miktarı geçebilir varsaymaktadır. Yoksa düşünür kendi değişiyle:

> "İddiamız bir kıl payı oranında hafifleyecektir (2)".

Bununla birlikte nüfus artışı öylesine güçlüdür ki, bireylerin evliliğe ve cinsel ilişkilerine degin tutumları-

---

(1) Malthus, a.g.e., S.11.

(2) Gemahling, a.g.e., S.146.

nın hiç bir biçimde frenlenmediği toplumlar, yeterli besin bulamayacaklarından sürekli bir yoksulluğun içine düşeceklerdir (1).

Şu halde, her dönemde, insan türünün çoğalmasını gıda maddelerinin düzeyinde tutabilmek için birtakım engellere ihtiyaç vardır.

b - Nüfus Artışına Karşı Engeller

aa) Olumlu ve Olumsuz Engeller :

Malthus'a göre bütün sorun, nüfus artışını sınırlandırmak için yoksulluktan daha kabule değer başka birtakım engellerin bulunup bulunmadığını araştırmaktır. Akla ilk gelen gıda maddeleridir. Gıda maddelerinin aritmetik bir dizi biçiminde çoğalması, doğal olarak nüfus artışına engel teşkil eden en önemli husustur. Ancak Malthus'un amacı, gıda maddelerinin aritmetik artışından başka, nüfus artışını "öz" ünden engelleyen başka unsurların bulunup bulunmadığının saptanmasıdır. Varsa bunlar nelerdir? Malthus bunları şöyle açıklamaktadır:

> "Bunlardan bir kısmı, nüfus artışını önleyerek etkide bulunurlarken, bir kısmı da, meydana geldikleri ölçüde nüfusu yıkmaktadır (2)".

---

(1) Denis, a.g.e., S.298.

(2) Malthus, a.g.e., I.Kitap, 2. bölüm, S.12.

Malthus, bunlardan nüfus artışını engelleyenlere "önleyici engeller"(preventive check), meydana geldikleri ölçüde nüfusu kıranlara da "olumlu engeller" (positive check) ismini vermektedir.

- Önleyici engeller, insana özgü engeller olup, mantık ve iradeye dayanmaları bakımından insanı hayvandan ayırıcı özelliğe sahiptirler. Kısaca bu engeller insanın dünyaya gelişini önlemektedir.

- Olumlu engeller ise çok çeşitli olup:

> "İster kötü alışkanlıklar, ister yoksulluk olsun, bir ölçüye kadar, insan yaşamını kısıtlayıcı her çeşit nedeni kapsamaktadır (1)".

Malthus, insan yaşamının süresini zamanından önce kısaltan olumlu engelleri şöyle sıralamaktadır:

- Sağlığa aykırı tüm uğraşlar,
- Mevsimlerin sertliğine uymayan her türlü kaba ve ağır işler,
- Aşırı yorgunluk,
- Yoksulluktan ötürü çocukların kötü beslenmesi,
- Büyük kentlerin sağlığa aykırı yaşam koşulları,
- Her türlü aşırılık,
- Her tür hastalık ve salgınlar,
- Çocuk ölümleri,
- Savaşlar,

---

(1) A.g.e., S.14.

- Veba ve
- Kıtlık.

Malthus, önleyici ve olumlu başlıkları altında sınıflandırılan engellerin nitelikleri daha yakından incelendiğinde, bunların üçe indirgenebileceğini söylemektedir:

> "İster olumlu engeller, ister önleyici engeller olsun, nüfus artışına karşı olan engellerin niteliği incelenirken, bunların bütünü ile "ahlâkî zorlama" "kötülük" ve "felâket" lerden oluştuğu görülecektir (1)".

Düşünür; doğa kanunları yüzünden, nüfus artışına karşı kısıtlamanın kaçınılmaz olduğu durumlarda, "toplum kurumları"nın, bu engellerin işlemesi yönündeki dolaylı ve dolaysız etkisinin ve sorumluluğunun büyük olacağına inanmaktadır (2).

Malthus; "ahlâkî zorlama" yı bir süre veya sürekli olarak sağgörülü düşüncelerle evlenmekten kaçınmak ve bu arada cinselliğe karşı kesinlikle ahlâkî bir tavır takınmak biçiminde yorumlamaktadır. Düşünüre göre, böyle bir tavır, nüfusu gıda maddeleriyle aynı düzeyde tutmanın tek yoludur.

---

(1) A.g.e., S.14.
(2) Malthus, a.g.e., S.270.

Öteki tüm kısıtlamalar ise, ister önleyici ister olumlu türden olsun, ölçüsü değişmekle birlikte "kötülük" ve "sefalet" biçimlerinden birinin kapsamına girmektedir:

> "Bunlara neden olan, insanın içindeki kötülüklerdir ve bunlar arkalarından felâketi getirmektedir (1)".

Malthus önleyici ve olumlu engellerin tümünün nüfus artışına karşı 1. derecede engel oluşturduğuna inanmaktadır. Ona göre, bu engeller birbirlerinden farklı ülkelerde, farklı biçimde etkilidirler (2). Malthus'un bu görüşü, şu anlama gelmektedir: Azgelişmiş Ülkelerde önleyici engellerin etkisi oldukça azdır. Buna karşılık önleyici engellerin etkili olduğu gelişmiş ülkelerde ise, olumlu engeller çok hafif işlemekte ve doğal olmayan ölümler büyük ölçüde azalmaktadır.

Fakat varsayım ne olursa olsun, düşünüre göre, nüfusun gıda maddelerini aşacak biçimde artmadığı ülkeler çok azdır. Çünkü gelişmiş ülkelerde bile yoksullar, biraz refaha kavuşunca nesillerini çoğaltmak isterler. Malthus bu olguyu şöyle açıklamaktadır:

> "Her ülkede gıda maddelerinin o ülkelerin bireylerini geçindire-

---

(1) Malthus, a.g.e., S.16.

(2) A.g.e., S.16.

> bilecek ölçüde yeterli olduğunu varsayalım. Her toplumda-gelişmemişler de bile gerçek olan şey, gıda maddeleri artışından önce nüfusun arttığıdır. Böylece örneğin, eskiden 11.000.000.'u besleyen gıda maddeleri, bir dönem sonra 11.500.000 kişi arasında bölüştürülecektir. Bunun sonucu yoksullar daha da yoksullaşacaklardır. İşçi sayısı da yüksek düzeyde olacağından, ücretleri düşecektir. Oysa, bu arada erzak fiyatları yükselecektir. Böylece işçi eskisinden daha fazla çalışacak ve evliliğe karşı çekingen olacaktır. Sonuçta da nüfus artışı gecikecektir. Bu arada gıda maddeleri üretimi için toprağın ıslahına gidilecek ve bu çaba, ilk dönemdeki gıda maddelerinin nüfusa oranına denk gelinceye kadar sürecektir. Sonuçta işçinin durumu düzeleceğinden, kısa bir zaman sonra aynı ileri ve geri hareketler yeniden başlayacaktır (1)".

Malthus, bu oluşumun, gözlemcilerin bile kolayca gözüne çarpmayacağını ileri sürmektedir. Çünkü düşünür'e göre:

---

(1) A.g.e., S.17.

> "Tarihçiler ancak toplumun yüksek sınıfları ile ilgilenmektedirler (1)".

Ayrıca düşünür, ayrıntılı istatistiksel bilgilerin eksikliğinden ve gerçek ücretlerin bilinmemesinden yakınmaktadır. Bu yüzden Malthus de ayrıntılara girmemekte ve şu sonuca varmaktadır:

- Nüfus artışı zorunlu olarak, gıda maddeleri yeterliliği ile sınırlıdır,
- Gıda maddeleri nerede artarsa, nüfus da orada artar,
- Nüfusu gıda maddeleri düzeyinde tutan bütün engeller üçe indirgenebilir:

> "Ahlâkî zorlama,kötülük ve felâket (2)".

bb - Ahlâkî Zorlama (La contrainte morale)

Bütün sorun, nüfus artışını sınırlandırma konusunda kötülük ve sefaletten başka birtakım önlemlerin bulunup bulunmadığıdır.

İlk akla gelen önlem, evlilik çağının yasaya bağlanarak geciktirilmesidir. Malthus böyle bir yasayı düşünmenin bile olanaksız olduğu inancındadır (3):

---

(1) A.g.e., S.17.
(2) A.g.e., S.20.
(3) Denis, a.g.e., S.298.

"Bu yasayı kim uygulayacak ve yasanın çiğnendiği nasıl saptanacaktır? Zamanından önce evlenenlere, sokakta parmakla gösterilsin diye damga mı vurulacaktır? Yoksa kırbaç cezası mı verilecektir? Ya da yıllarca hapis mi yatacak? Doğan çocukları ölüme bırakılsın mı istenecek? Bu türden suçlara verilecek bütün cezalar, doğa kanunlarına aykırı değil midir? (1)".

Malthus bu önlemi bir kenara bıraktıktan sonra, iki başka önlem daha tasarlamaktadır. Bunlardan biri düşünürün erdemsizlik olarak nitelediği ve bugün "Doğum Kontrolu" denen yoldur. Malthus doğum kontrolunun bütün biçimlerine karşı çıkmaktadır. Ona göre doğum kontrolu da doğa buyruğuna aykırı düşen ve daha kötüsü doğrudan doğruya toplumu çürütüp yok eden bir uygulamadır. Bu koşullar altında, tek çözüm yolu ahlâkî zorlamadır.

Malthus, yapıtının IV. Kitabında ahlâkî zorlamayı incelemektedir. Düşünüre göre ahlâkî zorlama:

- Kalabalık bir ailenin oluşmaması için geç evlenme, ve
- Evlenmeğe kadar arıklıktır.

---

(1) Malthus, a.g.e., III. Kitap, 2. bölüm, S.344.

Malthus geç evlenmeden sözederken özellikle kadınları düşünmektedir. Çünkü gözlemlerine göre:

> "Olayların bugün gösterdiği eğilimine göre ancak erkeklerdir ki geç evlenirler ve yaşları ne olursa olsun, genç kadın almağa çalışırlar (1)".

Görüldüğü gibi, Malthus'a göre evlilik kurumunda etken olan erkeklerdir. Kadınlar ise önemli bir unsur olmalarına karşın, bağımsız hareket edememektedirler. Fakat onlar 28 veya 30 yaşında evlenmeği göze alabilselerdi ve evlenirken kendi fikirleri de sorulsa idi, 20 yaşında evlenerek kalabalık bir ailenin yükü altına girmektense, Malthus'a göre 30 yaşına kadar beklemeği uygun bulurlardı (2).

Düşünüre göre ahlâkî zorlamanın gözlemlenmesi oldukça güçtür. Bununla birlikte Malthus dindaşlarına bu zorlamanın "kutsal kitap" lara uygun bir engel olduğunu hatırlatmaktadır:

> "Erdemlik yolu sarp engellerle dolu olmasına rağmen, bizleri mutluluğa götürecek tek yol budur (3)".

---

(1) A.g.e., IV. Kitap, 2. bölüm, S.478.

(2) A.g.e., S.478.

(3) A.g.e., S.479. Yukardaki satırlarda Malthus'ün rahiplik yönünün ağır bastığı görülmektedir. Malthus'ün bütün amacı, akıl düşmanı olarak gözükmemeğe çalışmak ve önerileriyle, kutsal kitaplar arasında bir ilişkinin de bulunduğunu vurgulamaktır. İnsanların akılları ile kutsal kitapları uzlaştırma çabası, Malthus'un önerilerine ayrı bir özellik vermektedir.

Malthus; Kurtarıcının amacının, erdemliğin yarattığı kolaylıkla, içimizdeki kötülüklerin doğurduğu sonuçlardan bizi vazgeçirmek olduğunu, düşünmektedir. Ona göre, Tanrı buyruklarının ve nüfusa bağlı doğa kanunlarının açık eğilimi budur.

Bu arada Malthus, esas konusu olan insanlık dininin mutluluğunu da unutmamaktadır. İşçilerin yoksulluk içinde bulunmaları ve kalabalık ailelerin sorumluluklarını taşımaları, düşünüre göre, kendi yanılgılarından doğmaktadır. Örneğin, yoksul işçilerin yanılgılarının başında, çok genç yaşta evlenmeleri ve bunun sonucu gereğinden fazla çocuğa sahip olmaları, gelmektedir. Malthus'a göre, işçileri bu davranışlarından ötürü yermek doğru olmaz. Çünkü yaşamın kötü koşulları ve toplumun tutumu onları genç yaşta evlenmeğe zorunlu kılmaktadır. Toplumun, ülkelerine ve Krallarına "tebaa verme" yi benimsediğine göre, onların bu eğilime uymalarını ve çok çocuk yapmalarını normal karşılamak gereklidir. Bu durumda ne yapılmalıdır? Ülkeye ve krala tebaa verme uğruna, işçiler feda mı edilmelidir? Malthus kesinlikle bu sorulara "hayır" demektedir. Düşünüre göre yapılacak şey, işçileri erken evlenme ve çocuk yapma konusunda eğitmek ve mutluluklarının olanakları ölçüsünde sınırlı olduğunu onlara anlatmaktır. Yoksul işçiler eğitilmelerine rağmen davranışlarında bir değişiklik olmaz ise ne olacaktır? Malthus bu soruya yanıtta oldukça acımasızdır:

> "Erken evlenerek Tanrının uyarılarına kulak asmadıklarından, hastalıklar ve acılarla dolu kötülük ve sefaletlerinin sorumluluğu altına gireceklerdir (1)".

Malthus'a göre sonuç olarak,

- Bir yandan gıda maddelerini artırmak ve
- Öte yandan nüfusu sınırlandırmak için, ahlâkî

zorlama tek çıkar yoldur. Bu gerçekleştirildiğinde:

> "Büyük bir nüfus ve aşağılık ve kötülüklerle dolu bir yoksulluğun önüne geçilmiş olur (2)".

Malthus yapıtının 5. baskısında nüfus kuramının bu bölümüne yapılan itirazlara önem vermektedir. Çünkü ona göre, bu itirazların "akla yakın" bir yönü vardır. Örneğin, ahlâkî zorlama yolu ile insanlara baskı yapıldığında namusa aykırı kötü alışkanlıkları çoğaltma gibi bir "risk" ile karşı karşıya bulunulmayacak mıdır? Malthus ahlâkî zorlama yolu ile doğumların sınırlandırılmasının sosyal ve ekonomik alanda sıkıcı sonuçlar doğurabileceğine inanmaktadır. Ona göre tam tersine, bu sıkıntılar bütünüyle son bulacaktır. Malthus'un asıl korktuğu, nüfus fazlalığı ve yoksulluk ile ahlâksızlık arasındaki ilişkidir. Düşünüre göre herşeye rağmen:

---

(1) A.g.e., S.483.
(2) A.g.e., S.487.

> "Özellikle tembelliğe bağlı olan iğrenç yoksulluk, bütün hallerden namusa en uygunsuz olanıdır (1)".

Nüfus fazlalığı olduğu yerde öylesine bir sefalet hüküm sürmektedir ki burada bir kızın yazgısı fahişeliktir. Bu kızı düştüğü bataklıktan mucizeden başka bir şey kurtaramaz (2).

Kısaca Malthus, ahlâkî zorlama ile doğumların sınırlandırılmasının birlikte ele alınması gereğine inanmaktadır:

> "Eğer haklı olarak, doğumların sınırlandırılmasının doğuracağı olumsuz sonuçların, ahlâka uygun olmayan araçlarla elde edilebileceğinden kuşku duyulduğunda, unutulmaması gereken, fazla nüfusun daha da büyük ahlâksızlıklar doğuracağıdır (3)".

Malthus IV. Kitabının son bölümlerinde ve V. Kitabında, III. Kitabının nüvesini oluşturan konulara dönmektedir. Bunlardan en önemlileri "eşitlik" ve "hükümet biçimleri" yle ahlâkî zorma ilişkisi üstüne olan düşünceleridir.

---

(1) A.g.e., S.493.
(2) A.g.e., S.493.
(3) A.g.e., S.494.

Düşünür, özellikle Condorcet, Godwin ve Owen'in fikirlerine bu bölümde yanıt aramaktadır. "İnsanlar ne yoksul ne de zengin olacak, fakat herkes eşit bir biçimde ve mutluluk içinde yaşayacaklardır". Malthus Godwin'in yazılarındaki bu ülküyü soylu bulmaktadır. Bununla birlikte Malthus'a göre ahlâkî zorma ancak, servetlerin eşitsizliğini benimseyen bir toplumda uygulanabilir (1). Düşünür, servetlerin eşit olduğu bir toplumda, kimi insanların yerine, başka insanların niçin evlenmekten vazgeçmeleri gereğinin anlaşılması güçlüğüne değinmekte ve:

> "Herkes eşit ise ve benzer koşullar içinde bulunuyorsa, bir bireyin niçin başkaları tarafından uygulanmayan bir ödevi yerine getirmekle zorunlu tutulduğunu anlaması olanaksızdır (2)",

demektedir.

Malthus böylece ahlâkî zorlamanın, servetlerin eşit olduğu toplumlarda uygulanamayacağını saptadıktan sonra, bu kez, eşitsizliğin hüküm sürdüğü bir toplumu ele almaktadır. Böyle bir toplumda kimler evlenebilecek, kimler evlenemiyecek yahut evliliklerini bir süre erteleyeceklerdir? Düşünüre göre, bütün yaşamları boyunca yapabilecekleri çocukları besleme olanağına sahip olanlar evlenebileceklerdir. Ötekiler ise, servetlerinin ve gelirlerinin durumuna göre,

---

(1) Denis, a.g.e., S.299.

(2) Malthus, a.g.e., III. Kitap, 2.bölüm, S.344.

- Ya daha geç evlenecekler
- Ya da evlenmekten bütünüyle vazgeçeceklerdir.

Malthus'a göre sorun ancak böyle çözülebilir. Ancak bir koşulun daha uygulanmağa konması gerekmektedir: Yoksullara yardım yasalarının bütünüyle ortadan kaldırılması.

Bazı eşitlik öncülerinin,

- Sosyal adalet ve
- İşçi ortaklıklarının gerçekleşmesi için harcadıkları çabaları öven Malthus, her yapılan ve yapılmak istenen ıslahın çabucak gıda maddeleri kanununa dayandığını ve bu yasaya ters düştüğünü ileri sürmekte ve "özel" çabaların, "genel" politik tasarılar düzeyine yükselemeyeceğini iddia etmektedir. Malthus'a göre:

> "Apaçık meydandadır ki, para ve kişisel çabalarla etkin bir biçimde, bir aile, kiliseye bağlı bir topluluk veya özel bir topluluk kurtarılabilir. Ancak derinliğine düşünüldüğünde bu araçların aynı biçimde herhangi bir ülkeye uygulandığında, etkisiz kalacağı görülecektir (1)".

Düşünür bu nedenle "genel yardım yasaları" biçiminde gözüken" hükümet müdahaleleri" ni sert bir biçimde reddetmekte ve özellikle yoksullar hakkındaki yasaları yermektedir: Malthus, bu yasaların nasıl işlediğini şöyle anlatmaktadır:

---

(1) A.g.e., IV. Kitap, 13. bölüm, S.563.

> "Yoksulları teftiş edenler, sulh yargıçları ile birlik olarak, aileleri tarafından büyütüleme-yen çocukları ve aynı yoksulluk içinde bulunan evli veya bekâr, servetsiz ve para kazanamayan bütün kişileri saptayarak, onları çalıştırmak için gerekli önlemleri alacaklardır.
>
> Bu ilgililer, haftalık, aylık veya başka bir biçimde halktan ve toprak sahiplerinden vergi toplayacaklar ve bu parayla "Work-house" larda çalıştırılan bu yoksul işçilere, gerekli yün, pamuk, kenevir, tel demir... gibi gerekli maddeleri satınalacaklardır (1)".

İki yüz yıllık deneylere dayanan Malthus, bu gibi pratik yöntemlerin karşısındadır. Çünkü bu yöntemler, yoksulların sayısını çoğaltmaktan başka bir işe yaramayacaklardır. Bu nedenle düşünür, kesin bir tutumla tedricen ve hatta bütünüyle yoksullar yasasının kaldırılmasını istemekte ve bu konuda tasarılar yapmaktadır (2).

Ancak Malthus'un yapıtının 2. baskısından sonraki baskılarında, bu konuda yumuşadığı veya yanlış anlaşıldığı kaygısı görülmektedir. Düşünür, mülkiyet yasasının yüce amacını zedelemeden toplumun yoksul sınıflarına yasalar ara-

---

(1) A.g.e., III. Kitap, 6. bölüm, S.368.

(2) A.g.e., IV. Kitap, 8. bölüm, S.381.

cılığı ile yardım yapılabileceğinin olasılı olduğuna değinmektedir. Ona göre, yardımın etkinliği toplumun emekçi sınıfının duygu ve alışkanlıklarına bağlıdır. Örneğin, kiliseden veya diğer kurumlardan yardım almak, bu yardımdan kaçınmak için büyük çabaların harcanmasına yolaçacak ölçüde küçük düşürücü görülüyor ve böyle dilenmek zorunda kalabilecekleri düşüncesi ile yoksullardan pek az evlenen veya hiç evlenmeyenler oluyorsa, o zaman, yoksulların oranını sürekli çoğaltma tehlikesi olmaksızın, gerçekten sıkıntı içinde olanlara, yeterince yardım yapılabileceği kuşkusuzdur. Böyle bir anlayış içinde, herhangi bir kötülüğe yolaçmaksızın büyük bir iyilik gerçekleştirilmiş olacaktır. Eğer yardıma muhtaç yoksulların arasında, yardım almanın küçültücülüğünü görmezden gelenlerin ve yorsulluğa düşmeleri kesin olduğu halde zamansız evlenenlerin sayısı çok ise ve bunların aynı zamanda genel nüfus içindeki oranı sürekli yükseliyorsa, böyle bir durumda Malthus'a göre toplumun büyük bir kısmında genel bozulma ve bu bozulmanın her geçen gün biraz daha artması, kaçınılmazdır (1). İşte Malthus, bu ikinci durumun geçerli olduğu toplumlardaki yardımlaşmanın, yarardan çok zarar getireceğine inanmaktadır.

Yoksulluk yasaları ve eşitlik önerileri dışında Malthus, çeşitli hükümet türlerini de gözden geçirmektedir. Malthus özellikle "özel mülkiyet" rejimi üstünde ısrarla

---

(1) Malthus, A.g.E., S.292.

durmakta ve ahlâkî zorlama ile gıda maddeleri üretiminin birlikte, en iyi işleyebileceği rejimin özel mülkiyeti de içeren "liberal rejim" olduğunu iddia etmektedir. Tüm geçirilmiş deneylere ve insan aklını etkileyen güdüler üstünde yapılan en yalın gözlemlere göre, topraktan büyük ölçeklerde ürün alma umuduna, ancak özel mülkiyet sisteminin geçerli olduğu yerlerde sahip olunabileceğini öne süren Malthus; insanda ailesini ve kendisini geçindirmek ve yaşam koşullarını düzeltmek isteği ile harekete geçen dürtüden başka hiçbir uyarının, insanlığın "egoizm" den gelen doğal tembelliğini yenmesi için sürekli ve yeterli bir güç oluşturacağına, inanmamaktadır (1).

Malthus'a göre tarihin başlangıcından beri ve Platon'un savunduğu biçimdeki "ortaklaşa mülkiyet" ilkesine dayandırılarak yürütülmek istenen bütün girişimler,

- Ya sonuç çıkarılamayacak ölçüde "önemsiz" kalmış,
- Ya da "başarısız" lığa uğramıştır.

Malthus bu düşüncelerinden şu sonuca ulaşmaktadır:

> "İnsan, halen sahip olduğu görülen ahlâkî ve fizikî yapısını koruduğu sürece, bu gün birçok ülkede görülen ve aşırı bir biçimde çoğalan nüfusu, özel mülkiyet sisteminden başka hiçbir sistemin geçindirebilme şansı yoktur (2)".

---

(1) A.g.ö., S.265.
(2) A.g.ö., S.266.

Özel mülkiyet yasalarının bilinen kurallarının uygulanıp uygulanmayacağından emin olmayan halk, Malthus'a göre, geç evlenme gibi geleceğe yönelik tasarılar yapma alışkanlığını edinemeyecektir (1).

Yapıtının V. Kitabının son bölümlerinde Malthus, anlatmak istediklerinin bir özetini yapmaktadır. Düşünür denemesinin amacının ıslah tasarılarından ötede:

> "Doğa tarafından öngörülen islah biçimleri ile yetinme ihtiyacını hissettirmek"

olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır. Ona göre sonuçta gene yoksullar kendi felâket ve yoksulluklarından kurtulma çarelerini ellerinde tutmaktadırlar (2).

Malthus' göre,

> "Halk çektiği acıların başlıca nedeninin kendisi olduğunu dikkate almalıdır (3)".
>
> Ayrıca,
>
> "Toplumun sırtından geçinmeğe hiç bir hakları olmadığını da bilmelidir (4)".

---

(1) Bununla birlikte Malthus, üretimin en büyük uyarıcısı olan özel mülkiyet yasalarının, üretimi, olması gerekenin aşağısında, üstelik toplum çıkarının gerektirmediği bir ölçü ve zamanda sınırladığını da kabul etmektedir. Ancak düşünür, özel mülkiyet rejiminin zaman, zaman kötü işlemesinin nedenini, eskilerin bilgisizliği ve kötü yönetimlerinin kalıntısında aramaktadır.

(2) Joseph Lajugie, Ekonomik Doktrinler, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1971, S.27-28.

(3) Malthus, a.g.e., IV. Kitap, 6.bölüm, S.500.

(4) a.g.e., S.561.

Bununla birlikte düşünür, önerdiği, tasarruf sandıkları (1), konut politikası (2) ve özellikle daha iyi bir eğitim sistemi (3) ile, yoksulların içler acısı durumdan kurtulabileceklerine inanmaktadır. Bu önerilerine karşın Malthus için tek çözüm yolu, her zaman ve her yerde ahlâkî zorlama yolu ile doğumların sınırlandırılmasıdır:

> "Nüfus artışına karşı bu engel gerektiği biçimde etkide bulunmadığında, yoksulların lehine yapılacak herhangi bir şey onlara ancak kısmî ve anlık bir ferahlama temin etmekten ileriye gidemeyecektir (4)".

Malthus, tasarruf sandıkları, konut politikası ve eğitim sistemi ile ahlâkî zorlamanın birlikte yürüdüğü bir ortamda,

- Bir yandan, yüksek tabakanın aşırı bolluğunun önlenmesi,ve
- Öte yandan, düşük tabakanın da yoksulluğunun sınırlanması ile, orta tabakanın gelişebileceğini ileri sürmektedir.

---

(1) A.g.e., S.566.
(2) A.g.e., S.565.
(3) A.g.e., S.565,575 ve supra.
(4) A.g.e., S.568.

Aşırı nüfus ile yoksulluk ve ahlâksızlık arasında doğrusal bir ilişki bulunduğunu savunan Malthus; refah ve nüfus arasında da tersine bir ilişki olduğuna inanmaktadır. Malthus bu konuda şöyle demektedir:

> "Yaşadığımız dönemlerden önceki dönemlerde, toplumun durumuna bir göz attığımızda, kesin olarak şunu söyleyebilirim: Nüfus ilkesinden doğan kötülükler, çoğalmaktan çok azalmaktadır (1)".

Kısaca düşünür, ilerlemenin ahlakî, sosyal ve ekonomik yönleri arasında bazı ilişkiler olduğuna inanmakta ve sık, sık duygularını, tasavvurlarını ve kendi kendine önerdiği amacını tekrarlamaktadır:

> "Hiçbir zaman nüfusun olasılı çoğalmasını bir kötülük olarak dikkate almadım, ancak sefalet ve insanın içinden gelen kötülüğün orantılı miktarını çoğalttığı noktaya kadar olması koşulu ile. İnsanın içinden gelen kötülük ve sefalet, mücadele etmeği öngördüğüm tek fenalıktır. Ahlâkî zorlamayı mantığın kabûl ettiği tek etkin çare olarak özellikle önermekteyim (2)".

---

(1) A.g.e., S.578.

(2) A.g.e., V.Kitap, 3.bölüm, S.615.

Malthus şöyle devam etmektedir:

> "Nüfusu kontrol altına almak için kullanılmak istenen,
> -Yapay,
> -Doğa kanunlarının dışında kalan,
> -Ahlâk dışı ve
> -Çalışmayı özendirmek için gerekli tahrik edici unsurları ortadan kaldırmağı öngören her türlü aracı her zaman reddedeceğim (1)".

Yapıtının son cümlesinde ise Malthus, düşüncelerini şöyle özetlemektedir:

> "Düşünüyorum ki, haksever her okuyucu yazarın pratik amacının, herşeyden ötede, birkaç muhakeme hatası yapmış olsa bile, toplumun alt tabakalarının mutluluğunu çoğaltmak ve yazgılarını ıslah etmek olduğunu bilmelidir (2)".

---

(1) A.g.e., S.616.
(2) A.g.e., S.632.

2 - Kuramın Yorumu

Gerek servet ve gerek mutluluk açılarından insan türünün ilerlemesinin sınırsız bulunduğu ve gelecekte birgün yeryüzündeki insanların aşırı biçimde çoğalacağı hakkındaki korkunun, bir kuşkudan oluştuğu, her zaman ve her yerde bu korkunun düşünmek çabasına değmeyecek kadar çok uzakta bulunduğu yolundaki görüşlere, Malthus katılmamaktadır. Tersine Malthus, insan türünün çoğalmasının, hemen, hemen uzaktaki aşılmaz bir engel değil, fakat bugünün ve her zamanın engeli olduğunu ve bu engelin insan türünün ilerlemesini sürekli durduğunu ve durduracağını iddia etmektedir. Malthus bu sorunu "Sisyphe" nin kendisini ezdiği halde, sürekli altına yuvarlanmağa mahkûm olduğu kayaya benzetmektedir (1). Yani düşününe göre, doğa öyle bir eğilime sahiptir ki, tıpkı kayanın altına yuvarlanma gibi, insanı açlığa ve ölüme sürükleyecektir. Düşünür, toplumların bilmeyerek "hükümlü" sü oldukları bu olayın, onların tarih ve sefilliklerinin anahtarını oluşturduğu inancındadır.

Malthus'un,

- Bir yandan kendi haline bırakılan nüfusun kaygı verici bir hızla artışı ile,

- Öte yandan, gıda maddelerinin artışındaki göreli yavaşlığını karşılaştırdığı formülleri, bugün, birçok nüfus ve gıda sorunlarını içeren tartışmalara konu olmaktadır.

---

(1) Gide ve Rist, a.g.e., S.174.

- Nüfus Kanunu

Anımsanacağı gibi düşünür, nüfus artışını geometrik bir dizi ile, yani terimin terime çarpılması ile büyüyen sayılar dizisi biçiminde göstermekte, dizinin en yalın, yani her terimin kendisinin iki katı olması durumunu ele almakta idi. Malthus nüfusun geometrik bir dizi biçimindeki artışına karşılık gıda üretimini de aritmetik dizi yani, terimin terimle toplamı biçiminde büyüyen bir sayı dizisi ile açıklamakta idi:

Nüfus artışı :	1	2	4	8	16	32	64	128	256
Gıd.mad.artış:	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Malthus her terimin 25 yıllık bir dönemi kapsadığını da kabul etmektedir. Daha ilk bakışta nüfusun her 25 yılda iki katına çıktığı halde, üretimin yani gıda maddelerinin her dönemde hep aynı miktarda arttığı göze çarpmaktadır. Ancak 9 terimi yani nispeten kısa sayılabilecek 200 yıllık bir dönemi içeren yukardaki dizide, nüfusu gösteren son terimin gıda maddelerini gösteren son terimden, şimdiden 28 kez daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. 31. terimdeki bu fark milyarları geçmektedir (1). Eğer bu dizi 100 terime kadar uzatılacak olursa, aradaki farkın sayı ile gösterilebilmesi olanaksız olur.

---

(1) Örneğin, onuncu terimdeki fark 502 ve sırasıyla, yirminci terimde 524.268, otuz birinci terimde ise, 1.057.741.793 olmaktadır.

Nüfus artışını gösteren sayılar neslin çoğalması hakkındaki "biyoloji yasası" (La loi biologique) nı özümlemesi bakımından açıkça benimsenebilir. Bilimsel dilde "üreme" (génération) ile "çoğalma" (multiplication) sözcüklerine ayrı, ayrı anlamlar verilmesi kuşkusuz boşuna değildir (1). Malthus'un, nüfusun geometrik bir biçimde artışı ile ilgili iddiası dikkate alındığında, her ailenin 4 çocuk büyütmesini ve doğal çocuk ölümlerinden doğan ve önlenmesi olanak dışı olan eksilmeler de hesaba katıldığında, sonuçta her ailenin en az 6 çocuğa sahip olmasını varsaymak gerekmektedir.

Yukardaki varsayıma bağlı kalarak aşağıdaki örnek verilebilir:

	Çocuklar	Anne-Baba	Toplam
1. Devre	6	2	8
2. Devre	12	4	16
3. Devre	24	8	32
4. Devre	48	16	64
5. Devre	96	32	128
6. Devre	192	64	256

Örnekte de görüldüğü gibi:

- Birinci devrede, altı çocuk ve anne, baba toplam, 6 çocuk + 1 aile (2 birey) = 8 kişi etmektedir.

- İkinci devrede, birinci devreden, altı çocuktan ikisi bekâr kalıp veya öldüğünden, geriye dört çocuk kalmaktadır. Bu çocuklar iki ayrı aile oluşturmaktadırlar. Her ailenin altı çocuğu olacağından, toplam 12 + 2 aile (4 birey) = 16 edecektir.

(1) A.g.e., S.135.

- Üçüncü devrede ise, oniki çocuktan dördü gene bekâr kalacak veya ölecektir. Geriye kalan sekiz çocuktan dört aile oluşacaktır. Bunların da altışar çocuğu olacağı varsayıldığında üçüncü devre toplamı, 24 çocuk + 4 aile (8 birey) = 32 edecek ve bu olgu böyle süregidecektir.

Bu varsayım altında nüfusun geometrik bir dizi biçiminde arttığı kolayca anlaşılmaktadır.

İlk bakışta, sınırsız doğumları genel bir eğilim olan toplumlarda bile yaşayan insanlar için bu örnek abartılmış gibi görünebilir. Fakat bütün canlı yaratıklarda, hatta en az doğurganlığa sahip insan türünde bile, doğal akımına bırakılan doğumların sayısının, yukardaki örnekten daha yüksek olacağı ileri sürülebilir. Örneğin yapılan araştırmalara göre, bir kadın yaşamı boyunca, yirmi hatta daha fazla çocuk yapabilir. Bugüne kadar dünya ve özellikle ilerde görüleceği gibi Az Gelişmiş Ülkeler nüfusu bu yüzden artmıştır. Üstelik, içinde bulunulan çağda erkek ve kadınlarda çocuk yapma yeteneğinin azaldığını gösteren hiçbir belirti de yoktur. Ortak çarpan olarak 3 veya 4 sayısını alabilmesi olasılı iken, ancak 2 sayısına almakla Malthus'un hiçbir abartmaya gitmediği de anlaşılmaktadır. Belki daha fazla tartışmayı gerektiren 2 terim arasındaki fasılanın 25 yıl olmasıdır. Bu konuda Alfred Sauvy, abartmasız, tam bir evlenme oranının ve tam bir doğurganlığın ve normal biyolojik ölümlerin geçerli olduğu bir ortamda, nüfusun 12 yıldan daha az bir sürede 2

katına ulaşabileceğini ileri sürmektedir (1). Bu sayı, daha önce Euler tarafından bulunan sayıdır. Anne ve babanın ortalama yaşı ile onlardan doğan ve kendilerinin de çocuk sahibi olması gereken çocuklarının ortalama yaşları arasındaki fasıla hiçbir zaman 30 yıldan aşağı olamaz. Genellikle bugün demograflar bu fasılaya nesil demektedirler. Demograflarca bir yüzyılda, ortalama 3 neslin yaşadığı görüşü de benimsenmektedir. Gerçekte bu nokta tartışma götürecek kadar önemli değildir. Çünkü 2 terim arasındaki fasılayı 25'den 33'e çıkarmak ve hatta ortak çarpanı 2'den 1,5'a veya 1/4'e indirmek, sonucu biraz daha geciktirebilir ama değiştirmez. Malthus ortak çarpanı 2 olan nüfus artışını simgeleyen geometrik diziyi gelişigüzel almamıştır. Düşünürün bu dizisi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki her 25 yılda bir iki katı olan nüfus hareketine dayanmaktadır. Gerçekten Amerika Birleşik Devletleri'nin nüfusu 1790 yılında 4 milyonken, 1890 yılında 63 milyona ulaşmıştır. Bu artış, ortak çarpanı 2 olan ve her terimin yaklaşık 20 yıla denk geldiği geometrik bir diziyi oluşturmaktadır. Malthus'un hesaplarına göre 1800 yılında 5 milyon olan Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun 1900 yılında 80 milyon olması gerekirdi. Amerika Birleşik Devletleri bu nüfusa 5 yıl sonra, 1905 yılında ulaşmıştır (2).

Birçok düşünür, Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun geometrik bir dizi biçiminde artmasının nedenini, doğumlara

---

(1) Alfred Sauvy, Théorie Générale de la Population, Tome, II., Paris, **Presses** Universitaires de France, 1966, S.108.

(2) Gideve Rist, a.g.e., S.136.

değil, fakat, o dönemde bu kıt'aya olan yoğun göçlere bağlamaktadır.(1). Bunlara göre Malthus, göçleri ya görmemezlikten gelmiş ya da hesaba katmamıştır. Bu iddiaların doğruluk derecesi ve geçerliliği gene Malthus'un incelemelerinden çıkarılabilir. Malthus, "Encyclopedia Britannica" da 1830 yılında "Nüfus üstüne Özet Bir Görüş" isimli yazısında bu konuyu işlemekte ve iddiaları yanıtlamaktadır. Malthus'a göre:

> "...Eğer büyük bir bölümü boyunca Avrupa'nın tüm nüfusunu içine alan büyük bir savaş görünümü içinde bulunduğu 1795 ve 1820 yılları arasındaki yirmi beş yıl içinde, Avrupa'dan Amerika Birleşik Devletleri'ne gelen, yıllık ortalama göçmen sayısının 10.000 kişi olduğunu varsayar ve üstelik, tüm göçmenlerin bütün dönem boyunca tam artışını kabul edersek, geriye kalan miktar gene de yirmi beş yıldan daha kısa bir süre içinde nüfusu iki kat artırmağa yeterlidir (2)".

Yukardaki satırlardan düşünürün, Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun yirmi beş yılda iki katı olduğunu, göçleri de dikkate alarak, incelediği anlaşılmaktadır. Malthus, Amerika Birleşik Devletler sayımlarının, görüşlerini en

---

(1) Alain Barrère: Histoire de la Pensée Economique et Analyse Contemporaine, Tome, I., Paris, Editions Montchrestien, 1974, S.355.

(2) Malthus, a.g.ö., S.250.

çarpıcı bir biçimde doğruladığını ve nüfus artış hızına hemen, hemen tümü ile doğumların yolaçtığını iddia etmekte ve B.Milne'nun bu konudaki araştırmalarını kanıt göstermektedir (1).

Malthus sonuç olarak:

> "Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun fiilî yapısı, salt doğumlar yolu ile düzenli bir çoğalma gösteren, kendini her yirmi beş yılda iki katına çıkaracak biçimde geometrik dizi ile artan bir yapıdan pek az farklıdır ve bu yüzden, Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun göçlerden çok az etkilendiği ..(2)".

yargısına varmaktadır.

- Gıda Maddeleri Kanunu

Malthus'un nüfus kuramındaki asıl tartışmayı gerektiren gıda maddelerinin artışı hakkındaki aritmetik sayılar dizisidir. Çünkü, bu dizinin tümü ile keyfî ve rakkamların varsayım olduğu kuşkusuzdur. Malthus bu konuda en küçük bir kanıt bile göstermemektedir. Nüfus artışındaki geometrik bir dizi gibi bu da salt bir eğilim mi? Yoksa gerçeği mi özümlemektedir? Anlaşılamamaktadır. Gıda maddelerinin aritmetik

---

(1) A.g.ö., S.251-252.
(2) A.g.ö., S.252.

bir dizi biçiminde artışı kanunu, bilinen biyoloji kanununa da uymamaktadır. Hatta, Malthus'un gıda maddeleri konusundaki düşünceleri, bu kanunu yalanlar gözüktüğü de ileri sürülebilir. Gerçekten "zorunlu ihtiyaç maddeleri" artışı, insan türünün, hatta daha hızlı bir geometrik dizi ile çoğalan hayvanlar ve bitkilerin, bağlı oldukları kanunlardan ayrı tutulamaz (1). Örneğin, buğday, patates veya tavukların, hatta inek ve koyunların insan türünün çoğalmasından kat, kat daha fazla arttığı bir gerçektir ve bu gerçekten sapmak ise söz konusu olamaz. Ancak unutulmaması gereken konu, canlı varlıkların yaşama bakımından çoğalmaları değil, onların üretimidir. Gıda maddeleri üretiminin başka birtakım kanunlara, özel "tarım kanunları" na bağlı olduğu da bugün bilinen başka bir gerçektir (2). Malthus'u böyle bir düşünceye yönelten şey, kuşkusuz belirli bir tarlanın "buğday randımanı" dır. Düşünür, belirli bir toprak parçasından, her yılın sonunda eşit ürün alınabileceğini ve her yirmi beş yılda bir de ayrıca, 1 hl fazla üretimde bulunabileceğini varsaymakla, o topraktan elde edilebilecek ürünün bütünüyle alınmış olacağını söylemek istemektedir.

Malthus'un varsayımı, gerçeğin altında olmaktan çok, üstündedir. 1789'da Lavoisier, Fransa'nın buğday randımanını bir hektarda 7 3/4 hl olarak tahmin etmekte idi. XX. yüzyı-

---

(1) Gide ve Rist, a.g.e., S.137.

(2) Tarımsal üretim, insan iradesinin hızla ve kesinlikle etkili olamayacağı bir ortam içinde bulunan doğal nitelikteki etkilerin altındadır. Meteorolojik, bakteriolojik, şimik ve fizik karakter gösteren bu doğal koşullar elde edilebilecek sonuçların saptanmasında etkin bir rol oynamaktadır. Özelmas, a.g.e., S.495. Ayrıca bkz., Raymond Barre, Economie Politique, Tome, I., Paris, Presses Universitaires de France, 1969, S.418-425.

lın başlarında bu sayı 17 hl'e ulaşmıştır (1). Artışın düzenli bir biçimde gerçekleştiği kabul edildiğinde, 120 yıllık bir süre içinde ve her yirmi beş yılda 2 hl'den biraz daha az bir üretim artışı elde edildiği ortaya çıkacaktır. Kişi başına buğday miktarı ortalama 2 hl'den 3 hl'ye çıkarıldığında, bunun, ancak pek az artan Fransız halkına yetebileceği söylenebilir (2). Oysa, nüfusu hızla artan Az Gelişmiş Ülkelere böyle bir artışın yeterli olabileceğini söylemek yersizdir.

Ne tür olursa olsun, her toprağın,

- Bir yandan, o toprağın içerdiği maddelerin elverdiği ölçüde bir "fizik",

- Öte yandan, o topraktan en fazla faydayı sağlamak için harcanması gerekli masrafların artışı ölçüsünde bir de "ekonomik" sınırı vardır. Bu iki sınırın oluşturduğu kanuna bugün, Malthus o zamanlar henüz gerçek ismini vermemişse de, "azalan verimler kanunu" denmekte ve bu kanunun, kendisinin diğer kuramlarına temel oluşturduğu anlaşılmaktadır (3).

Tarım kesiminde azalan verimler kanununun geçerliliği kabul edildiğinde, sınırsız artan nüfus karşısında, gıda maddeleri üretimin giderek nüfusu besleyemeyeceği gerçeği ortaya çıkar. İşte Malthus'un gıda maddeleri üretimini aritmetik dizi ile anlatmadaki amacı budur. Düşünüre göre,

---

(1) Gide ve Rist, a.g.e., S.137.

(2) A.g.e., S.137.

(3) Barrére, a.g.e., S.365.

belli bir yerde, yaşanabileceğinden fazlasının bulunamayacağı herkesin bildiği bir gerçektir:

> "Daha şimdiden sahiplenilmiş bir dünyaya gözlerini açan adam; ana ve babasından haklı olarak talep ettiği beslenme olanağını sağlayamıyor ve toplumun onun emeğine de ihtiyacı yok ise, yiyeceklerden en küçük bir pay isteme hakkının olduğunu öne süremez ve daha kötüsü, onun bulunduğu yerde işi de yoktur. Kısacası doğanın görkemli sofrasında ona boş yer yoktur. Doğa ona çıkıp gitmesini buyurur. Sofradaki bazı konukların acıma duygularını bu adam uyandıramayacak olursa, doğa buyruğunu kendi yerine getirir. Eğer bu konuklar sıkışarak yeni gelene yer açarlarsa ortaya derhal başka yabancılar çıkarak aynı iyiliği onlarda isteyeceklerdir. Tüm konuklarının bolca yiyip-içmelerini dileyen, ama sınırsız sayıdaki insanı besleyemeyeceğini bildiği için, sofrada yer kalmamışken, yeni gelenleri insanca reddeden şölen sahibesinin, tüm davetsiz konuklara karşı o kesin buyruğuna karşı gelmekle, sofradaki konuklar yaptıkları yanlışı çok geç anlarlar (1)".

---

(1) Meek, a.g.e., S.17.

Malthus'un yukardaki tanımlaması (sofra tanımlaması) acımasız ve açıktır. Eğer sofrada fazlalık varsa sonradan gelenler açlıktan ölmeğe mahkûm olacaklardır (1).

- Nüfus Artışını Engelleyen Frenler :

Malthus, gıda maddeleri yetersizliğinin; salt ölümler ve geçici hastalıklarla değil, fakat çocuk öldürmelerine, yaşlıların kurban edilmelerine, toprak elde etmek için yapılan savaşlara kadar binlerce kötülüklere, nasıl neden olacağını bütün ayrıntıları ile göstermektedir (2). Düşünür bu gibi olaylara, salt hayvanlarda ve ilkel topluluklarda rastlandığına inanmaktadır. O, bu vahşi ve zorunlu önlemlerin Yunanlılar gibi eski, uygar ve bir ölçüye kadar hafifletilmiş olmakla birlikte, bugünkü toplumlarda bile geçerliliğini koruduğunu iddia etmektedir (3).

Bununla birlikte Malthus'a göre Gelişmiş Ülkelerde nüfus ile gıda maddeleri arasındaki denge; daha insancıl bir yol olan, başka bir tanımla, doğal olmayan ölümleri simgeleyen önleyici engeller yerine, doğumları engelleyen olumlu engelleri yerleştirmekle, gerçekleştirilebilir. Böyle bir

---

(1) Malthus, hayvanların yaşantısına benzeyen ilkel kavimlerde halkın büyük bir kısmının gerçek anlamı ile açlıktan öldüğünü uzun uzadıya yapıtında anlatmaktadır. Malthus'a göre özellikle bu gibi kavimlerde, tıpkı muntazam bir su deposunda olduğu gibi, doğumların sınırsız artışı, ölümle acımasız bir biçimde istenen düzeyde donuşur.

(2) Malthus, <u>a.g.e.</u>, I.Kitap, 4-14. bölümler, S.45-150.

(3) Malthus, gelişmiş ve uygar toplumlarda, olumlu engellerden bir kısmını "fizyolojik sefalet" (misère physiologique) biçiminde göstermektedir. Bunun en çok ölüm saçanı da veremdir. Fizyolojik sefalet büyük ölçüde çocuk ve genç işçi ölümlerine neden olmaktadır. Savaşlar ise düşünüre göre, insanları toplu olarak yok etmektedir. Gide ve Rist, <u>a.g.e.</u>, S.138.

tutum, bütün canlı yaratıklar arasında akıl ve sağgörü yeteneği olan insana özgü bir yoldur. Çünkü Malthus, bir insanın, kendi çocuklarının ölmeğe mahkûm olduğunu bildiğinde, onları dünyaya getirmekten çekinebileceğine inanmaktadır.

Malthus'a göre, hızlı nüfus artışına engel ve sağgörü yeteneği olan insanın çocuklarını dünyaya getirmekten çekinmesine yardımcı olabilecek tek çözüm yolu ahlâkî zorlamadır. Fakat ahlâkî zorlamadan anlatılmak istenen nedir? Çoğu kimsenin yanlış anladığı gibi, durgun bir nüfusu gerçekleştirmek için, örneğin 3 çocuğu olan bir ailenin cinsel birleşmeden sakınmasını sağlamak mıdır? Dinî bir eğitim görmüş olan Malthus, evlilikte, cinsel birleşmeden sakınmağı kesinlikle reddetmektedir. Normal bir aile tipi için düşünürün, 6 çocuğu yeterli bulduğu yukarda belirtilmiştir. Çünkü ona göre, evlenen bir adamın kaç çocuğu olacağını, altıyı geçip geçmeyeceğini önceden bilemeyeceği gibi, bilmesi de normal sayılamaz (1). Bu durumda ahlâkî zorlama, bir insanın yaşamının hangi döneminde yer alacaktır? Malthus'a göre evlenmeden önceki dönemde. Daha önce de belirtildiği gibi düşünür; evlilikten önce her tür cinsel ilişkiden kaçınmanın, bir aile sorumluluğu yüklenilebilecek ve yürütülebilecek döneme gelinceğe dek hiç evlenmemenin ve hatta o gün gelmeyecek olursa evlilikten bütünüyle vazgeçmenin gereğine inanmaktadır (2). Malthus ayrıca, gerek evlilik dışında ve gerek evlilik sırasında, cinsel ilişkiden kaçınmayı önerenleri de suçlamaktadır:

(1) Malthus, a.g.e., IV.Kitap, 14. bölüm, S.570.
(2) A.g.e., I.Kitap, 2.bölüm, S.15.

> "Nüfusu sınırlamak amacı ile kullanılmak istenen ve doğa kanununa aykırı olan her aracı reddederim. Benim önerdiğim ahlâkî zorlama, öteki engellerden akla ve dine en uygun olanıdır(1)".

Çocuk olmaması için evlilik yaşantısında yapılması istenen aldatmacaları da reddeden düşünür; "hayat kadınları" ndan oluşan bir sınıfın önleyici bir araç gibi benimsenmesi konusundaki görüşleri de alçaltıcı bulmaktadır. Düşünüre göre böyle bir sınıf:

> "Hem vicdanımızı zayıflatacağı gibi, hem de toplumun karakterinin bozulmasına yolaçar ve istenmeyen evlilik dışı çocukların doğmasına ve toplumun bu yüzden sosyal bir yükün altına girmesine neden olur (2)".

Bu konuda akla şöyle bir soru gelebilir: Ahlâka aykırı her türlü aracı akla ve dine uygun olmadığı gerekçesi ile reddeden Malthus, acaba, kendisinin tanımladığı gibi, ahlâkî zorlamanın, nüfus artışını frenleme bakımından etkili bir araç olduğuna inanmakta mıdır? Düşünürün, ahlâkî zorlamanın etkili bir araç olmasını istediği kuşkusuzdur. O, sosyal yaşantının güzelliğini bozacak, insanları mutsuz kılacak nüfus artışına karşı, insanları bilinçlendirmeğe çalışmaktadır:

---

(1) A.g.e., V.Kitap, 3.bölüm, S.616.
(2) A.g.e., V.Kitap, 3.bölüm, S.616.

> "Hıristiyan olanlara derim ki, arzularımızın sınırlarını akıl ile tahdit etmenin bir görev olduğunu mukaddes kitap müspet olarak bize açık bir biçimde anlatmaktadır. Herhangi bir hıristiyan, ahlâkî zorlamanın güçlüğünü, kendisini görevden kurtaracak meşru bir özür olarak düşünemez (1)".

Dine değil akıl ve mantığa uymak isteyenlere de şöyle demektedir:

> "Akıl yolu ile yapılacak araştırma sonucunda, hızlı nüfus artışının tartışmasız bağlı bulunduğu doğa kanununun etkisinin azaltılması için çıkar yolun ahlâkî zorlama olduğu anlaşılacaktır (2)".

Görüldüğü gibi Malthus, ister kutsal kitaplara, ister akıl ve mantığa uyulsun, nüfus artışını önlemenin tek yolunun, ahlâkî zorlama olduğunu ısrarla savunmaktadır. Ancak Malthus bir noktada oldukça kaygılıdır. O da ahlâkî zorlamanın aşka ve cinsel arzuya üstün gelip gelmeyeceğidir. Bu bakımdan yapıtında, emin olmamaktan ileri gelen sürekli bir tehdit havası hissedilmektedir. Öte yandan bulduğu ilacın, yani uzun süreli bekârlığın zamanla etkisiz kalacağından ve daha şiddetli bir biçimde ahlâkî zorlamayı kıracağından kaygılanmaktadır.

---

(1) A.g.e., IV.Kitap, 1.bölüm, S.479.

(2) A.g.e., S.480.

Malthus, bu konudaki kaygısından doğan vicdan azabı da çekmektedir. Nitekim yapıtının öteki baskılarında gebeliğe yolaçmamak koşulu ile cinsel duyguları tatmin edecek davranışları ve "rezillik" olarak kötülediği şeyleri bile kabul etmektedir. Malthus'a göre, bu kötülüklerin yaratacağı sonuçlar, hızlı nüfus artışının yaratacağı sonuçlardan daha az tehlikelidir. Düşünür, nüfus fazlalığından oluşacak sefilliğin, ahlâksızlığın en kötüsünü doğuracağına inanmaktadır.

Malthus tüm insanlığın mutluluğunu ister ve çözüm olarak ahlâkî zorlamayı savunurken, aile zevkinden yoksunluğu, uzun süreli bekârlık görevini salt yoksullara yüklemekle, kuramının büyük ölçüde eleştirilmesine neden olmuştur. Neden Malthus tüm insanlığın mutluluğu için, yoksullara böylesine ağır bir görev yüklemektedir? Çünkü Malthus'a göre; zengin, evlilik ve çocuk yapma konusunda elverişli koşullara sahiptir. Kendi geçimlerini bile sağlayamayan yoksullar ise, çok erken evlenerek kendi yoksulluklarını kendi çocuklarına da yüklemektedirler. Böylece Malthus, tüm insanlığın mutluluğunu yoksulların yapacağı fedakârlıkta aramaktadır (1).

---

(1) Pirou, a.g.e., S.45.

Malthus bu katı düşüncesiyle,

- Bir yandan, yoksulları daha iyi yaşam koşullarına kavuşturmak isteyen liberal görüşte olanları hareketsiz bırakırken,

- Öte yandan, kapitalizmin aksayan bir yönünü ortaya çıkarmakla, sosyalistlere, günümüze dek sürecek eleştiri olanağı sağlamıştır (1).

---

(1) Gide ve Rist, a.g.e., S.149. Örneğin, yoksulluk tembelliğin bir sonucu kabul edilmiş ve işsizlik büyük bir kusur sayılmıştır. Sendikaların işçilere refah temin edemeyeceğini savunanlar Malthus'tan esinlenmişlerdir. Samuelson, a.g.e., S.32.

III.- MALTHUS'TAN SONRA

A.- MALTHUS'UN YAPITINA TEPKİLER

1- Sosyalistlerin Tepkisi

XIX. yüzyılın başında, endüstri devriminin gelişmesiyle birlikte, liberal düşünceye bir tepki olarak beliren sosyalist düşünürler, özellikle Karl Marx, işçi sınıfının içine düştüğü yoksulluğun nedenini, kapitalist sistemin kötü işlediğini iddia ettikleri, mekanizmasında aramışlardır. Bunlardan;

- Asosyasyonist Fourier (1772-1837); nüfus sorununu çözüm için, insanları kurmak istediği yeni bir "birlik" e çağırmaktadır. Birliğin ilk yıllarında, aşırı bir nüfus artışı görülmekle birlikte 10. yıldan sonra, bireylerin ihtiyaçları karşılandıkça, nüfusun 5 milyarda durgunlaşacağını ileri süren Fourier, kapitalizmin devamı halinde nüfusun 12 milyara ulaşacağına ve yoksulluğun da giderek büyüyeceğine inanmaktadır. Fourier aşırı nüfus artışını kabul etmekle birlikte, kapitalist düzenin, nüfus ile gıda maddeleri arasında dengeyi gerçekleştiremeyeceğine inanmakta ve Malthus'un çözüm yoluna katılmamaktadır (1).

- Ricardocu Sosyalist (2) yahut Müdahaleci (3) Sismondi (1773-1842); Malthus'un nüfus ile gıda maddeleri ara-

(1) Fréville, a.g.e., S.219.
(2) Denis, a.g.e., S.374.
(3) Suner, a.g.e., S.62.

sında dengesizlik olduğu görüşünde birleşmekte, fakat nedeninde ayrılmaktadır. Sismondi'ye göre, verimsiz topraklara doğru gidildikçe, devlet müdahalesinden uzak büyük çiftlik sahiplerinin, üretim maliyetlerinin artışı yüzünden üretimlerini kısmaları, nüfus artışı ile gıda maddeleri arasında dengesizliğe neden olmaktadır (1).

- Teknokrat Sosyalist (2) Saint Simon (1760-1825) da nüfus artışının yoksulluğa ve açlığa neden olacağına inanmamaktadır. Düşünür; Malthus'u, yoksulları mutsuzluğun, aylak, aylak dolaşan zenginleri de mutluluk ve refahın içine itmekle suçlamaktadır (3).

- Mutualist Proudhon (1809-1865)'a göre; nüfus, ortak çarpanı 2(2,4,8,16,32,64,...) ve gıda maddeleri 4(4,16, 64,256,1024,4096,...) olan geometrik bir dizi biçiminde artmaktadır (4). Bu geometrik dizilerden yararlanarak gıda maddeleri üretiminin, işçi sayısının (nüfusunun) karesi kadar daha fazla artmakta olduğunu öne süren Proudhon, Malthus'un yanlış ve sabit bir fikir peşinde koştuğuna inanmaktadır (5).

---

(1) Fréville, a.g.e., S.211-215.

(2) Denis, a.g.e., S.363.

(3) Saint-Simon, Textes Choisis, Paris, Editions Sociales, 1951, S.129.

(4) Pierre-Joseph Proudhon, Système des Contradictions Economiques ou Philosophie de la Misère, Paris, Nouv.Ed., 1923, S.318-322.

(5) A.g.e., S.382-383.

- İngiliz Anarşistlerinden Godwin; yapıtı "Politik Adalet" e bir tepki biçiminde kaleme alınan Malthus'un yapıtına, 1820 yılında "İnsan Neslinin Serbestçe Çoğalması ve Nüfus Konusunda Araştırmalar" (Recherches Sur la Population et Sur la Faculté d'Accroissement de l'Espèce Humaine) isimli yapıtı ile yanıt vermiştir. Godwin'e göre (1):

> "Artık sessiz kalınamaz; gün geçtikçe taraftar kazanan ve yanlışlıklarla dolu Malthus'un düşüncelerinin eleştirilmesi zamanı gelmiştir".

Godwin, yapıtında Malthus'un,

- Önce; nüfus ve gıda maddeleri ile ilgili kanunlarını eleştirmektedir. Düşünür, Malthus'un tek bir örnekten Amerika'dan sözettiğini ve bu ayrıcalı ülkenin durumunu, genelleştirmeğe çalıştığını ileri sürmektedir. Düşünüre göre Malthus,

- Bir yandan verdiği Amerika örneği ile haklıdır, çünkü, Amerika nüfusu gerçekten 25 yılda bir iki katı artmaktadır,
- Öte yandan haksızdır, çünkü Amerika nüfusunun artmasının başlıca nedeni, buraya yönelik göçlerdir.

---

(1) Fréville, <u>a.g.e.</u>, S.205.

Gıda maddeleri yetersizliği fikrine de katılmayan Godwin, yeryüzünün en az 9 milyar insanı besleyebileceğine inanmaktadır (1).

- Sonra; ulaştığı sonuçları eleştirmektedir. Mülkiyet rejiminin insanların topraklardan aynı ölçülerde faydalanmasını önlediğini, İspanya, Portekiz ve İtalya'da insanların bu nedenle gereği gibi beslenmediğini iddia eden Godwin, toprak mülkiyeti rejiminin değiştirilerek, gıda maddeleri üretiminin artırılabileceği sonucuna ulaşmaktadır (2).

Godwin'in "Politik" yazılarında olduğu gibi, Malthus'u eleştirisinde de ütopik olmaktan kurtulamadığı anlaşılmaktadır.

Aşırı nüfus artışı konusunda Malthus'un salt Amerika örneği ile yetindiğini eleştiren ve Amerika'daki aşırı nüfus artışını göçlere bağlayan Godwin ise, salt İsveç örneği ile yetinmektedir. Ayrıca Godwin, insanların çoğalışı ile ilgili Malthus'un görüşünü eleştirir ve bu konu da doğa kanunu olamayacağını ileri sürerken, insanların 25 değil, fakat 100 yılda iki katına çıkacağını iddia ederek çelişkiye de düşmektedir (3).

Malthus'un yapıtına en sert tepki "ilmî sosyalizm" temsilcisi Karl Marx (1818-1883)'dan gelmiştir. Marx; Malt-

---

(1) A.g.e., S.206.

(2) A.g.e., S.207.

(3) A.g.e., S.208-209.

hus'un yapıtının, ilkokul çocuklarına yaraşır bir biçimde, Sir James Steuart, Townsend, Franklin ve diğerlerinden aşırılmış ve papazlara özgü kötü bir anlatım ile kaleme alınmış olduğunu iddia etmektedir (1).

Marx'a göre, Fransız Devrimi, İngiltere'de savunucu bulup, Condorcet'nin öğretileri de ilgi görmeğe başlayınca, İngiliz Oligarşisinin elden gideceğini anlayanlar, "nüfus ilkesi" ne insanlığın ilerlemesi ve gelişmesi özlemlerini toptan yokedecek bir silâh gözü ile sarıldılar (2). Marx, Malthus'un yapıtının büyük başarı kazanmasını bu nedene, oligarşinin elden gitmesi korkusuna bağlamaktadır.

Düşünür, Malthus'un kuramını şöyle yorumlamaktadır:

> "Malthus'un kuramı, ölümsüz bir doğa kanunu gibidir. Kimse bu ölümsüz kanundan kurtulamaz. Bu böyle olunca yapılacak tek şey, etkilerini az da olsa hafifletmek ve bu ölümsüz kanunun geriye kalan etkilerine uysalca boyun eğmektir (3)".

Fakat Marx yaptığı bu yoruma gene kendisi karşı çıkmaktadır. Ona göre, her özel tarihî üretim biçiminin salt kendi sınırları içinde tarihî yönden geçerli olabilecek özel bir nüfus kanunu vardır. Marx soyut bir nüfus kanununun ancak o da insanoğlunun, kendilerine müdahale etmedikçe bit-

---

(1) Karl Marx, Kapital, C.I., çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1975, S.654.

(2) A.g.e., S.654.

(3) A.g.e., S.558.

kiler ve hayvanlar için geçerli olabileceğine inanmaktadır. Gelişimin her aşamasının kendi nüfus kanununa sahip olduğunu iddia eden Marx'a göre, Malthus'un kuramı:

> "Kapitalist üretim biçimine özgü bir nüfus kanununa dayanmaktadır (1)".

2- Evrimcilerin Tepkisi

Başlıca temsilcisi Herbert Spencer (1820-1903) olan bu ekol, eleştirilerini bazı bulgulara dayandırarak yapmıştır.

Spencer'e göre iki çeşit karşıt güç vardır:

1) Yıkıcı güçler, ve

2) Tutucu güçler.

İnsan türü,

- Bir yandan sürekli olarak doğal ölümler, kaynakların yetersizliği ve atmosfer değişikliği ile yıkılmakta,

- Öte yandan da, anlağı (zekâ) ve fizikî özelliğinin bir sonucu olan direnme gücü ve yenilenme yatkınlığı ile varlığını sürdürmektedir (2).

---

(1) Marx'a göre, emek tasarruf eden kapitalist üretim tekniğinin etkisi altında artan teknolojik işsizlikle emek fazlası ortaya çıkmaktadır. Yani değişik üretim dalları, üretim tekniğini değiştirip değişken kapitali azalttıkça, emek talebi göreli olarak azalacağından, bir nisbî nüfus fazlası doğacaktır. Bu bakımdan Marx, Malthus'un "geometrik biçimde artan mutlak nüfus fazlası" görüşünü reddetmektedir.
Kazgan, a.g.e., S.408. Bu konuda ayrıca bkz., Marx, a.g.e.,S.650.678, ve Cahit Talas, Ekonomik Sistemler,Ankara, Sevinç Matbaası, 1969, S.172-173.

(2) Bouquet, a.g.e., S.174.

Bu bulgulara göre, organizmanın karmaşıklığı ve devinimi arttıkça, doğurganlık gerilemektedir. Spencer bu bakımdan, Malthus'un nüfus artışının engellenmesine ilişkin öngördüğü önlemlere ve nüfusun geometrik bir biçimde arttığı görüşüne katılmamaktadır. Ona göre, bireyin evrimi ile üreme eğiliminin zayıflamasını beklemek gereklidir.

Ancak Spencer'in bu savı, kesinlik kazanmamıştır. Çünkü, herşeyden önce, yüksek yaşam düzeyindeki uygar insanlarda doğurganlığın, Spencer'in öne sürdüğü gibi, insanların sosyal yapılarının karmaşıklığı ve sinir sistemi ile bağıntılı olan psikolojik gelişmesinden mi, yoksa yapay nedenlerden mi azaldığı, yani bu sınıflardaki bireylerin, istekleriyle mi çocuk sayısını az tuttukları sorunu henüz saptanmış değildir (1).

B.- XIX. YÜZYILDA NÜFUS

XIX. yüzyılın ikinci yarısının özelliği endüstri ve ticaretin giderek önem kazanmasıdır. İngiltere, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve hatta Fransa'da birçok düşünür, Malthus'un nüfus ve gıda maddeleri ilişkisine indirgediği "demo-ekonomik" incelemeyi genişletmeğe yönelmişler ve aşırı nüfus artışının ekonomik düzende olumsuz sonuçlar doğuracağını iddia etmişlerdir. Ancak bunlardan bir kısmı, Malthus'un

(1) Hâzım Âtıf Kuyucak, İktisat Dersleri, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, 1960, S.67.

etkisinde kalmakla birlikte, aşırı nüfus artışı ile gıda üretimi arasındaki, bozulmasından korktukları dengeyi korumak amacı ile, doğumları azaltacak önlemler yerine, göç ve hatta sömürgecilik yolu ile fazla nüfusu emme çareleri üstünde durmuşlardır (1).

Fakat XIX. yüzyılın sonunda,

- Bir yandan endüstri dev adımlarla ilerlerken, tarım kesiminin ihmale uğraması ve
- Öte yandan, gelişen nüfus karşısında gıda maddeleri ihtiyacının artması, nüfusu artan ülkelerin, bu maddelerin ithalâtına yönelmelerine neden olmuştur (2).

Nüfusu artan ülkelerin gıda maddeleri ithalâtına başvurmaları Giffen (1837 - 1910) ve Jevons (1835 - 1882) gibi düşünürleri kaygıya düşürmüştür. Örneğin Giffen, gıda maddesi üreten ülkelerin, gıda maddesi açığı veren ülkelerce sömürülmesinin, buralarda da zamanla gıda maddesi darlığına yolaçacağını öne sürerken, Avrupa'ya, gıda maddeleri ihracatının azalacağından duyduğu kaygıyı dile getirmektedir.

---

(1) Nations Unies, Causes et Conséquences de l'Evoluation Démographiques, Newyork, 1953, S.52.

(2) Sorun Cannan tarafından yayınlanan "Elementary Political Economy" isimli kitapta incelenmiştir. Cannan, tarım ve endüstri kesimleri için ayrı, ayrı "teknik kanunlar" ın varlığından sözetmektedir. Azalan randıman kanunu tarım ve artan randıman kanunu da endüstride etkendir. Bu koşullarda, aşırı nüfus, endüstri üretimini artırırken, tarım üretimini de azaltmaktadır. Yapılacak iş, artan tarım üretimi açığının dışardan karşılanmasıdır. Bouquet, a.g.e., S.183.

Jevons ise, aşırı nüfus artışının, XX. yüzyılın ortalarına doğru birçok doğal kaynağın tükenmesine neden olacağını ileri sürerek, üretim maliyetlerinin yükseleceğini ve artan nüfusun gelişmeyi durduracağını iddia etmektedir (1).

C.- XX.YÜZYILDA NÜFUS

XX.yüzyılın başında ise,

- Bir yandan I. Dünya savaşının neden olduğu nüfus kaybını karşılamak için,

- Öte yandan olasılı yeni savaşların yarattığı kaygılar yüzünden, Malthus'a benzer tehlike çanları çalanlara rastlanmadığı gibi, tersine, politik ve askerî düşüncelerle sürekli aşırı nüfus görüşü desteklenmiştir. Ayrıca bu dönemde, doğum oranlarındaki düşmeler, aşırı nüfusun demograflarca da desteklenmesine neden olmuş ve bunların görüşleri de zamanın düşüncesini etkilemiştir (2). Örneğin Gini, doğumların azalmasının nedenini, bazı istatistiksel bulgulara dayandırarak biyolojik etkenlerle âçıklamağa çalışmıştır.

---

(1) Nüfusun gelişmeyi durduğu noktaya "optimum nüfus" denmektedir. Diğer bir tanımla, optimum nüfus, kişi başına maksimum üretim sağlayan insan sayısıdır. Bu terim ilk olarak Cannan tarafından 1928' de kullanılmıştır. Önceleri büyük ilgi gören optimum nüfus kuramının, sonraları çok karmaşık bir gerçeği basitleştirdiği ve nüfus hareketlerindeki değişikliklere kesin çözümler getirmediği kabul edilmiştir. Bu konuda bkz. , Alfred Sauvy, La Population, Paris, Presses Universitaires de France, 1970, S.106-107.

(2) Örneğin, 1.Dünya savaşından sonra, salt politik nedenlerle nüfus sorununa karşı başlayan ilgi, Fransa'da ve diğer Avrupa ülkelerinde, doğumları destekleyen yasaların çıkarılmasına neden olmuştur. Bouquet, a.g.e., S.176.

Tohum hücrelerinin zaman içinde nitelik değiştirdiğini kabul eden Gini'ye göre, ilk nesillerde yüksek olan verimlilik, nesillerin tohum hücrelerinin eskimesiyle azalmaktadır. Avrupa nüfusunun XIX. yüzyılda hızlı bir biçimde artışından sonra, XX. yüzyılda kısmî durgunluk devresine girmesini, Gini tohum hücrelerinin eskimesine bağlamaktadır (1).

- NEO-MALTHUSİENLER

II. Dünya savaşından sonra, doğumların büyük ölçüde artması ve üretken olmayan nüfusun genel nüfusa oranının yükselmesi, nüfus ile gıda maddeleri arasında ilişki kuranları yeniden kaygıya düşürmüştür.

Nüfus artışını destekleyenlerin karşısında olan ve bu nedenle "neo-malthusiens" diye isimlendirilenlerin düşüncelerine göre, aşırı nüfus artışı insan türünün karşılaştığı en büyük tehlikedir. Beklenmeyen bilimsel buluşlar olmadıkça, 1 bireyin ancak 1 ha'dan beslenebileceğini iddia eden neo-malhtusienlere göre, dünyanın 5 milyar insanı, çağdaş koşulların gerektirdiği ölçüler içinde besleyebilmesi olanak dışıdır. Örneğin M.Vogt'a göre, aşırı nüfus artışı karşısında toprağın azalan verim kanununa bağlı olması insanlığı çıkmaza sokmaktadır. Üretime açılabilecek

(1) Hatta Gini, göçmenlerin gelmediği ve eskimiş olan nüfusa yeni kan eklenilmediği ülkelerde, doğumların azalmasının tehlikeli bir durum yaratabileceğini de iddia etmektedir. Corrado Gini, <u>Nüfus Siyasetinin İlmî Esasları,</u> çev. Mahir Durukan, Ankara, 1950. S.184-196.

yeni ve verimli topraklar olmadığı gibi, üretimde bulunulanların da rantabl bir biçimde kullanılmadığını iddia eden Vogt, yakın bir gelecekte açlık tehlikesinin büyük bir sorun olacağı kaygısındadır (1). E.W.Barnes ise, daha ileri giderek, aşırı nüfus tehlikesi karşısında, doğumların sınırlandırılmasını ve iyileşemez hastaların öldürülmesini (euthanasie) uygun bulmaktadır (2).

X X X X

Görüldüğü gibi, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra, nüfus üstüne tartışmalar yeniden ön plana çıkmış ve düzenlenen çeşitli tartışmalarda Malthus'un ismi ve yapıtı sık, sık anılmağa başlanmıştır. Malthus'un yapıtının etkilerinin günümüze kadar gelmesinin ve tartışma konusu yapılmasının en önemli nedeni, kuşkusuz, gelişme çabası içinde bulunan Az Gelişmiş Ülkelerin yoksulluk çemberini kalınlaştıran nüfus sorunudur. Bundan sonraki bölümde, Malthus'un nüfus kuramının ışığı altında Az Gelişmiş Ülkelerdeki nüfus sorunu incelenmeğe çalışılacaktır.

---

(1) André Marchal, Systémes et Structures Economiques, Paris, Presses Universitaires de France, 1969, S.400.

(2) Fernand Baudhuin, Principes d'Economie Contemprraine, Tome, I., Verviers, Editions des Presses de Gérard, 1969, S.56-57.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜFUS SORUNU

I.- AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

"Az Gelişmiş Ülkeler" özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, biraz da politik düşüncelerle kullanılmağa başlanan bir terimdir. Bu gibi ülkeler, önceleri geri kalmış, gelişmemiş toplumlar olarak nitelendirilirken, sonraları bu nitelendirme fazla küçültücü bulunduğundan, "Az gelişmiş Ülke" teriminin kullanılması genel kabul görmüştür (1). Şu var ki, Dünya Ülkelerini gelişmiş ve az gelişmiş ekonomiler olarak ikiye ayırmak ve her grubun kesin ortak özellikler taşıdığını ileri sürmek de olanaksızdır. Özellikle Az Gelişmiş Ülkeler kendi aralarında da büyük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar genellikle,

- Bir yandan sosyal yapılarında ve kültür düzeylerinde,

- Öte yandan doğal kaynaklarında görülmektedir (2).

---

(1) Gerçekte bu ayırım günümüzden daha gerilere gitmektedir. Adam Smith ve Frederich List'in yapıtlarında da bu gibi ayırımlar görülmektedir.

(2) Örneğin kişi başına gelirleri aşağı yukarı aynı olan iki ülke Meksika ile Gabon, birbirlerinden farklı özelliklere sahiptirler. Birincisi, geniş doğal kaynaklara, geçerli bir tekniğe sahipken, ikincisi, hammadde ihracı ile yaşayan, ekonomisi büyük ölçüde uluslararası yardıma dayanan, yoğun emeği olmayan ve tasarrufu sınırlı bir ülkedir. Edouard Bonnefois, <u>Le Monde est-il Surpeuplé</u> ?, Paris, Editions J'ai Lu, 1974, S. 112.

A.- AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN TANIMI

Az gelişmişliğin tanımı üzerinde iktisatçılar arasında tam bir görüş birliği yoktur. Bu nedenle bu konuda çeşitli tanımlar ileri sürülmüştür. Konuya çeşitli açılardan yaklaşanların, amaçlarına uygun ölçüleri seçip, bu ölçüleri çalışmalarına hareket noktası yapmak istemeleri, bilimsel bir tanıma ulaşılmasına olanak vermemiştir (1).

Bununla birlikte, Az Gelişmiş Ülkelerin belirli karakteristiklerini esas alarak yapılan tanımlamaların genellikle benimsendiği söylenebilir (2). Örneğin Baran'a göre, Az Gelişmiş bir ülke, birey başına gelirin göreli olarak az olduğu ve çok yavaş arttığı bir ülkedir (3). Gerçekten birey başına düşük gelir düzeyi, Az gelişmiş Ülkeleri, Gelişmiş Ülkelerden ayıran temel ölçülerden biridir. Ancak bu ölçü, çeşitli ülkelerin gelir düzeyleri birbirleriyle karşılaştırıldığı zaman bir anlam kazanır. Nitekim, bütün ülkeler genellikle, nüfusları ve gelir düzeyleri karşılaştırılarak sıralanmaya tutulmaktadır.

---

(1) Yves Lacoste, Les Pays Sous-Développés, Paris, Editions Presses Universitaires de France, 1962, S.5.

(2) D.J.Delivanis, L'Economie Sous-Développée, Paris, Editions M.-TH., Genin, 1972, S. 10.

(3) Paul A.Baran, Geri Kalmışlığın Derindeki Nedenleri Üzerine, Ankara, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968, S. 137.

TABLO (I)

GELİR DÜZEYLERİNE GÖRE DÜNYA ÜLKELERİ

	Birey Başına Gelir (Dolar)	Nüfus		G.Safi Hasıla	
		Milyon	%	Milyar	%
1	2000 ve daha yüksek	510.4	13	1.122.8	32.7
2	500-2.000	1.182.1	32	1.773.1	51.2
3	0-500	2.107.5	55	526.8	16.1
	T O P L A M	3.800	100	3.422.7	100

Kaynak: Nations Unies, Statistique Annuaire,1974.

Yukardaki tablodan anlaşılacağı gibi, Dünya Nüfusunun % 13'nü oluşturan ve birey başına gelirleri 2000 ve daha üstünde olan ülkeler, Dünya Gelirinin % 32.7'ni oluştururken, 500 doların altında birey başına geliri olan ve nüfusları 2 milyarı geçen ülkeler ise, Dünya Gelirine ancak % 16.1 oranında bir katkıda bulunabilmektedirler.

Aşağıdaki tabloda ise çeşitli Gelişmiş Ülkeler ile Az Gelişmiş Ülkelerde birey başına düşen milli gelir miktarları görülmektedir.

T A B L O (2)

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE BİREY BAŞINA DÜŞEN GELİR M İ K T A R L A R I

Gelişmiş Ülkeler (Carî fiyatlarla Dolar-1974)		Farklılık %'si	Az Gelişmiş Ülkeler (Carî fiyatlarla Dolar-1974)		Farklılık %'si
İsviçre	7.270	100	Şili	445	100
İsveç	6.840	6	Türkiye	330	22
A.B.D.	6.595	10	Peru	310	31
Kanada	6.340	13	Gana	215	52
B.Almanya	6.215	15	Uganda	94	79
Fransa	5.390	26	Hindistan	89	80
Japonya	5.350	27	Nijerya	71	85
İsrail	3.470	53	Haiti	68	85
İtalya	2.700	63	Burma	65	86

Kaynak: Erol Zeytinoğlu, Genel İktisat, İstanbul, Met-er Matbaası, 1975, S.387.

Birey başına gelir düzeyleri,

- Bir yandan, Az Gelişmiş Ülkelerde, Gelişmiş Ülkelere göre daha düşüktür,

- Öte yandan, Az Gelişmiş Ülkelerin kendi aralarında büyük farklar göstermektedir.

Bu durum, yukardaki tablo (2)'de açıkça görülmektedir. Örneğin Az gelişmiş ülke kabul edilen Şili'nin 445 dolarlık birey başına gelirine karşılık, Gelişmiş bir ülke olan İsviçre'nin geliri 7.270 dolardır. Gene Şi-

li'nin geliri 445 dolarken, bu kez, Az Gelişmiş Ülke Burma'nın geliri 65 dolardır. Tablonun farklılık yüzdeleri de Az Gelişmiş ülkelerin gelir dağılımındaki geniş ayrılıkları açıkça göstermektedir. Bu bakımdan Az Gelişmiş Ülkeler de birey başına düşen gelir düzeylerine göre,

- 100 dolardan az,

- 100 ile 200 dolar arası, ve

- 200 ile 500 dolar arası, olmak üzere üç sınıfa ayrılabilir.

Sırf birey başına düşen gelir düzeylerine bağlı kalarak karşılaştırmalar yapmak ve bu şekilde Az Gelişmiş Ülkeleri tanımlamakla, Passet'nin belirttiği gibi, birey başına 199 dolar olan ülkeyi, 250 dolar geliri olan ülkeden daha az gelişmiş kabul etmek gerekir ki, bu uzmanları doğru sonuca götürmediği gibi yanıltabilir de (1).

Barre da, özellikle Az gelişmiş Ülkelerde milli gelir hesaplarının inandırıcı olmadığını ileri sürerek, ülkelerin, salt birey başına düşen gelire göre sıralanmanın yeterli olmadığını ifade etmektedir (2). Gerçekten,

---

(1) René Passet, Politiques de Développement, Paris Editions Dalloz, 1969, S.64.

(2) Raymond Barre, Le Développement Economique Analyse et Politique, Paris, Cahiers de l' I.S.E.A., 1968, Série F, No II, S.4.

salt birey başına düşen gelir, gelişmeyi ölçmekte ancak bir "ortalamayı" vermektedir (1). Aynı büyüklükte bir milli gelir, birbirinden farklı bölüşüm rejimlerinde değişik refah büyüklüğüne yolaçar. Birey başına gelir yıldan yıla artarken, bölüşüm adaletsizliği yüzünden bir sınıf diğerleri aleyhine zenginleşiyorsa, böyle bir durumda, ülkenin gelişmekte olduğundan söz edilemez (2). Gelişmişlik aynı zamanda refahın da ifadesi olduğuna göre, Yakın Doğudaki küçük petrol ülkeleri, birey başına gelirleri yüksek diye, Gelişmiş Ülkeler sınıfına katılamaz (3).

Bazı iktisatçılar ise, birey başına gelir düzeyi yerine, kaynakların iyi kullanılıp kullanılmadığı ölçüsünden hareket etmektedirler. Örneğin Delivanis'e göre, Az Gelişmiş bir ülke, "önce kaynakları (insan ve doğa) yeterli olmasına karşın, verimli bir biçimde kullanılmayan, sonra, halkı yaşaması gerekenden daha aşağı düzeyde olan ülkedir" (4).

---

(1) Sabri Ülgener, Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 58

(2) A.g.e., S. 58.

(3) Örneğin, Küveyt'te birey başına düşen milli gelirin 7000 dolara yaklaşan bir büyüklükte olmasına karşın, toplam milli gelirin % 95'ni petrol gelirlerinin salt Küveyt Sarayına ait olması, yarım milyon nüfuslu bu ülkenin, gelişmiş bir ülke olması sonucunu doğurmaz.

(4) Delivanis, a.g.e., S.10.

Ekonomik gelişmenin temel amacı, ülke kaynaklarından optimum bir biçimde yararlanabilmek ve böylece ülke bireylerinin yaşama standartını arttırmaktır. Yazara göre bunu gerçekleştiremeyen ve fakat gerçekleştirme çabasında olan ülkeler Az Gelişmiş Ülkelerdir (1).

Fakat, bu tanımlamanın tersi geçerli değildir. Günümüzde Gelişmiş Ülkeler de kaynaklarından optimum bir biçimde faydalanma yollarını aramaktadırlar. Şu halde, kaynaklardan optimum bir biçimde faydalanmak, aynı zamanda Gelişmiş Ülkelerin de sorunudur.

Görüldüğü gibi, az gelişmişliğin tanımında salt birey başına düşen gelir düzeyi ve kaynakların optimum kullanılıp, kullanılmadığı yeterli bir ölçü olmamaktadır. Az gelişmişlik yukarda belirtildiği gibi, birey başına reel gelirin düşüklüğü ve kaynaklardan faydalanma yanında, kültür düzeyi, ekonomik, sosyal ve politik organizasyon gibi unsurların da yardımı ile açıklanabilir (2).

---

(1) Kavram karışıklığına yolaçmamak için "Az Gelişmiş Ülke", "Az Gelişmiş Ekonomi" ve Gelişmekte olan Ülke" terimleri "eş-anlamda" kullanılmaktadır. Fakat Az Gelişmiş yahut Gelişmekte olan Ülkeler ile, geri ve ilkel toplumları da birbirinden ayırmak gereklidir. Bu ayrıma ölçü olarak da, Az Gelişmiş Ülkelerde ekonomik gelişme isteğinin ve potansiyelinin varlığı kabul edilmektedir.

(2) Mükerrem Hiç, Büyüme Teorileri ve Az Gelişmiş Ekonomiler, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1970, S. 158.

B.- AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Az gelişmişliğin tanımında ortaya çıkan güçlükler, bu ülkeleri Gelişmiş Ülkelerden ayıran özellikleri de incelemeğe zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın sınırı aşılmamak koşulu ile bu özelliklere de kısaca değinilecektir.

1- Birey Başına Reel Gelirin Düşüklüğü

Ekonomik faaliyet hacminin yetersizliği, bölgesel farklılıklar ve hızlı nüfus artışının yüksekliği nedeniyle, Az Gelişmiş Ülkelerde,

- Bir yandan birey başına gelir miktarı Gelişmiş Ülkelere oranla çok düşük,

- Öte yandan, milli gelirin bölgeler ve sosyal sınıflar arasındaki dağılışı çok daha dengesizdir (1). Düşük gelir düzeyi, hem düşük tasarruf ve yatırımlara yol açmakta, hem de, kapital oluşumunu engellemektedir.

Gelişmiş Ülkelerde yatırımlar milli gelirin % 20 ile % 30'u arasındayken, Az Gelişmiş Ülkelerde ise % 10'nu aşamamaktadır. Yatırımların, milli gelire oranla düşüklüğü, milli gelirde çok düşük bir yükselmeğe neden olmakta, bu

---

(1) Zeytinoğlu, a.g.e., S. 387 - 388.

yükselme de genellikle hızlı nüfus artışı sonucunda yok olmaktadır (1).

Düşük gelir düzeyi kapital oluşumunu da engellemektedir. Kapital oluşumu ise, kaynakların tüketim malları üretiminden alınarak, üretim malları üretimine ayrılması ile gerçekleşibilir. Üretim malı oluşumuna ayrılacak her kaynak, kısa devrede, tüketimin kısılması dolayısiyle de zaten düşük olan yaşama standartının daha da düşmesi sonucunu verecektir. Bu bakımdan Az Gelişmiş Ülkeler, kapital oluşumu yönünden de büyük zorluklarla karşı karşıya olan ülkelerdir.

2- Nüfusun Büyük Bir Kısmının Yoğunlaştığı Geri Kalmış Tarım

Az Gelişmiş Ülkelerde aktif nüfusun büyük bir bölümü "tarım kesimi"nde çalışmaktadır (2).

---

(1) Gaston Leduc, Economie du Développement, Paris, Editions Les Cours de Droit, 1961 - 1962, S. 267.

(2) Çeşitli ulusal ekonomik yapıların dinamizmini belirleyen "3 sektör kuramı"na göre, teknik gelişme karşısında çeşitli sektörler (tarım endüstri ve geriye kalan diğerleri, ticaret, serbest meslekler, gibi) farklı tepkiler göstermektedir. Teknik geliştikçe, ekonomik yaşamı kapsayan 3 sektördeki aktif nüfus yüzdeleri değişmekte ve ulusal ekonomilerin temel nitelikleri ortaya çıkarken aynı zamanda uzun devreli eğilimlerle geleceğin etken ekonomi tipi belirmektedir. Örneğin, Az Gelişmiş Ülkelerde etkin ekonomik faaliyet tarım sektörü olup, ekonomi geliştikçe diğer bir tanımla teknik geliştikçe, aktif nüfusun bölünüşü tarım sektörü aleyhine değişmektedir. Bu konuda bkz.Colin Clark, Les Conditions du Progrés Economique, Paris, Presses Universitaires de France, 1960, Passim. ve Jean Fourastié, Le Grand Espoir du XX. Siécle, Paris, Presses Universitaires de France, 1952, Passim.

Aşağıdaki tabloda, aktif nüfusun, çeşitli gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin tarım kesiminde bulunan yüzdeleri görülmektedir:

TABLO (3)

GELİŞMİŞ ve AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN TARIM KESİMİNDE BULUNAN AKTİF NÜFUS YÜZDESİ

GELİŞMİŞ ÜLKELER	%	AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER	%
İsviçre	11.2	Nepal	92.0
B.Almanya	9.9	Uganda	91.0
Kanada	8.4	Kongo	86.4
Hollanda	8.0	Sudan	85.8
Belçika	5.3	Afganistan	84.0
A.B.D.	4.9	Hindistan	72.9
İngiltere	3.1	Pakistan	67.6

Kaynak: Zeytinoğlu, a.g.e., s. 388.

Tablodan da görüleceği gibi, Gelişmiş Ülkelerde aktif nüfusun ancak % 3.1 - % 15'i tarım kesiminde bulunurken, bu oran Az Gelişmiş Ülkelerde % 92 - % 67 arasında değişmektedir.

Bu bakımdan Az Gelişmiş Ülkelerin ekonomisinde tarımsal faaliyetin büyük bir yeri ve önemi vardır. İşgücü-

nün büyük bir bölümünün tarım kesiminde çalışmasıyla birlikte Az Gelişmiş Ülkelerde, tarımsal üretim oldukça yetersizdir (1). Bu yetersizliğin nedenleri toplu olarak şöyle sıralanabilir:

1) Az Gelişmiş Ülkelerde ekime elverişli topraklar yetersiz olduğu gibi, üstünde ekim yapılanlardan da yeteri ölçüde yararlanılamamaktadır. Örneğin Latin Amerika'da ekilebilir toprakların ancak 1/5'inden faydalanılabilmektedir (2).

2) Bir yanda topraklarını tam olarak değerlendiremeyen büyük çapta toprak sahipleri, öte yanda da optimum bir işletmeye olanak vermeyen küçük toprak sahipleri yeralmaktadır (3).

3) Az Gelişmiş Ülkelerde tarımsal verimlilik de düşüktür. Verimlilik düşüklüğünün başlıca nedenleri şunlardır:

- Sulama yetersizliği,
- Gübreleme yetersizliği,
- Geleneksel araçlarla tarım yapılması,
- Gizli işsizliğin yoğun olması.

Bunlar, aynı zamanda, ilerde kısaca değinilecek olan kötü beslenmenin de nedeni olmaktadırlar.

---

(1) Lacoste, a.g.e., S.10.
(2) A.g.e., S.10.
(3) A.g.e., S.10.

3- Gizli İşsizliğin Yoğun Olması

Az Gelişmiş Ülkelerin ortak özelliklerinden biri de, işsiz ve verimsiz bir işgücüne sahip olmalarıdır. Az Gelişmiş Ülkelerde tarımın yaygın bir üretim faaliyeti olması nedeniyle bu kesimdeki gizli işsizlik büyük oranlara varmaktadır (1).

Yatırım düzeyinin düşüklüğü, endüstrileşme olanağını sınırlarken, artan nüfus, tarım tesiminde giderek yoğunlaşan bir işgücüne neden olmaktadır. Tarım kesiminde yoğunlaşan bu insanlar, çeşitli biçimlerde çalışır görünerek ve fakat tarımsal üretime hiçbir katkıda bulunmadan yaşamlarını sürdürerek gizli işsizler ordusunu oluşturmaktadırlar (2).

4- Alt-Yapı Yetersizliği

Az Gelişmiş Ülkelerin belirgin bir özelliği de "ekonomik ve sosyal" alt-yapının yetersiz oluşudur (3). Birey başına ve kilometre kare üstünden ölçümlenen bir alt-yapı,

(1) Leduc, a.g.e., S. 55.
(2) Lacoste, a.g.e., S. 22.
(3)-Limanlar, hava alanları, barajlar, haberleşme ve ulaştırma şebekesi,...v.s. ekonomik,
-Okullar, sosyal konutlar, hastahaneler gibi kuruluşlar da sosyal, alt-yapıyı oluştururlar. Leduc, a.g.e., S. 53-54.

- Bir yandan demir ve karayolları, limanlar ve denizyolları,

- Öte yandan yatak, okul sırası ve oda sayısı olarak, Gelişmiş Ülkelere oranla çok yetersizdir.

Ekonomik faaliyetlerin bölgesel olmasına neden olan ve piyasaların gelişmesini engelleyen bu yetersizlik, yatırımların randımanının da düşmesine yol açmaktadır.

5- Okuma - Yazma Oranının Düşük Olması

Sosyal alt-yapının yetersizliği, Az Gelişmiş Ülkelerde okuma - yazma oranının düşük olmasının başlıcı nedenidir.

Gelişmiş Ülkelerde nüfusun 6 yaşından yukarsının okuma - yazma oranı % 3-4 arasında değişirken, aynı oran Az Gelişmiş Ülkelerde, örneğin,

- İspanya'da % 23,
- Yunanistan'da % 41,
- Portekiz'de % 49,
- Türkiye'de % 70dir.

Avrupa dışındaki ülkelerde ise bu oran,

- Brezilya'da % 57,
- Venezüella'da % 57
- Mısır'da % 86
- Malezya'da % 86

- Hindistan'da % 90 ve
- Afrika'da % 90

gibi daha dengesiz bir durum göstermektedir (1).

Okuma - yazma bilmeyenlerin oranının yüksek olması,

- Okul ve öğretmen yetersizliğine,
- Nüfusun büyük bir kısmının çeşitli dilleri konuşmasına (2) ve
- Milli gelir dağılımının dengesiz

olmasına bağlanabilir (3).

6- Ticaret Kesiminin Anormal Gelişimi

Az gelişmiş ülkelerde aktif nüfus içinde ticaret kesiminin önemli bir yeri vardır. Aktif nüfusun, Afrika'da % 14'ü, Asya'da % 17'si ve Latin Amerika'da % 27'si ticaretle uğraşmaktadır. Meksika'da ise ticaret kesimindeki nüfusun aktif nüfusa oranı % 22 olup milli gelirden aldıkları pay ise % 56'dır (4). Bu bakımdan Az Gelişmiş Ülkelerde ticaret kesiminde çalışanların tarım kesiminde çalışanlara göre büyük üstünlükleri vardır (5).

---

(1) Lacoste, a.g.e., S. 23.
(2) A.g.e., S. 23.
(3) A.g.e., S. 23.
(4) A.g.e., S. 17.
(5) Eğer her ülkenin tarım işçisinin net hasılası 100 kabul edilirse, ticarette her işçinin net hasılası,

-İtalya'da	230,	- Güney Afrika Birliğinde	650,
- Hindistan'da	300,	- Meksika'da	770,
- Japonya'da	300,	- Türkiye'de	780,
- Brezilya'da	300,	- İngiltere'de	100,
- Kanada'da	130,	- A.B.D.'de	180,

olmaktadır. A.g.e., S.18.

Buraya kadar, Az Gelişmiş Ülkelerin ortak ve belirgin özelliklerine kısaca değinilmiş bulunmaktadır. Bunlara,

- Bilimsel ve teknik kadro yetersizliği veya yokluğu (1),

- Zayıf kalmış bir orta sınıf (2),

- İkili ekonomik yapının bulunması (3),

- Büyük ölçüde dışa bağlı bir ekonomi (4),

gibi, birçok özellik de eklenebilir (5).

Az Gelişmiş Ülkelerin önemli karakteristiklerinden biri de, hızlı nüfus artışıdır. Hızlı nüfus artışı,

- Bir yandan, bu ülkelerin gelişme çabalarını etkilerken,

- Öte yandan da, beslenme açığının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bundan sonra, Az Gelişmiş Ülkelerdeki hızlı nüfus artışı sorunu, nedenleri, ekonomik etkileri ve çözüm yolları üstünde durulacak ve kısaca bu ülkeler bireylerinin hızlı nüfus artışı karşısında, beslenme olanaklarına değinilecektir.

---

(1) J.L. Lebret, Dynamique Concrète du Développement, Paris Editions Ouvriers, 1961, S.58.
(2) Sauvy, Théorie Générale de la Population, S.241.
(3) Elias Ganagé, Economie du Développement, Paris, Presses Universitaires de France, 1962, S. 71.
(4) Lacoste, a.g.e., S.15.
(5) Leduc, a.g.e., S. 24 - 27.

II.- AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜFUS SORUNU

1974 yılının, Birleşmiş Milletler" tarafından "Dünya Nüfus Yılı" ilân edilmesi, özellikle Az Gelişmiş Ülkelerde nüfusun büyük bir sorun olduğunu ve yakından izlenilmesi gerektiğini, ortaya koymuştur.

Nüfus sorununu yeni bir konu olarak görmemek gereklidir. I.bölümde görüldüğü gibi, eskiden beri nüfus hareketleri düşünürlerin ilgisini çekmiş ve çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Günümüzde ise bu hareketler, yeni boyutlara ulaşmış ve giderek çözülmesi ivecenlik taşıyan bir sorun olmuştur. Bu nedenle günümüzde, özellikle Az Gelişmiş Ülkelerde başgösteren besin sıkıntısının temel nedeninin, hızlı nüfus artışında olduğunun kabulu, iktisatçı ve politikacıları, zorunlu olarak, nüfus sorununa daha çok önem vermeğe yöneltmiştir (1).

Az Gelişmiş Ülkelerde nüfus artışının, dünya nüfus artışı ortalamasının üstünde seyretmesi, kaygıları haklı göstermektedir. Aşağıdaki tablo (4) da bu durum açık bir biçimde görülmektedir.

TABLO (4)
NÜFUS ARTIŞININ ORTALAMA ORANI (0/00)

BÖLGELER	1750-1800	1800-1850	1850-1900	1900-1950	1950-2000
ASYA	5	5	3	10	20
AFRİKA	-	-	8	10	24
AVRUPA	5	5	8	16	8
DÜNYA	5	5	6	10	19

Kaynak: Bonnefois, a.g.e., S.22.

(1) Haluk Cillov, "Hammadde Darlığı ve Nüfus Artışı", İktisat ve Maliye Mecmuası, C.XXIII, No:11 (Kasım 1975), S.307.

Yukardaki tablodan anlaşılacağı gibi, 1900-1950 dönemi dışında, Avrupa nüfus artışı aynı ritmi korurken, öteki bölgelerde, özellikle 1850'den sonra, büyük artışlar olmuştur. Dünya ortalama nüfus artışı ise 1950'den sonra sürekli olarak, Az Gelişmiş Bölgeler ortalamasının aşağısında seyretmiş ve seyretmektedir (1).

Dünyanın ortalama nüfus artış hızı % 2 dolayındadır. Çoğu Az Gelişmiş Ülkede bu oranın % 3,5 yahut daha fazla olması, zaman içinde dünya nüfusunun bölgelere göre dağılımını da değiştirmiş ve bu ülkelerin dünya nüfusundaki paylarının doğal olarak yükselmesine neden olmuştur (2).

Aşağıdaki tablo (5) da, toplam dünya nüfusunun Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkeler arasındaki dağılımı görülmektedir:

TABLO (5)

TOPLAM DÜNYA NÜFUSUNUN GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER ARASINDAKİ DAĞILIMI

Yıllar	Toplam Nüfus	G.Ülkeler	Az G. Ülkeler	A.G.Ü.'in payı
1962	3.000.000.000	960.000.000	2.040.000.000	4/6
1980	4.200.000.000	1.050.000.000	3.150.000.000	4.5/6
2000	6.000.000.000	1.200.000.000	4.800.000.000	4.8/6

Kaynak: Annuaire Demographique de l'O.N.U. 1968.

(1) 1750-1850 dönemindeki sayılar tahminidir. Ülkelerarası ilişkinin arttığı ve ulaşımın gelişmeğe, haberleşmenin de kolaylaşmağa başladığı 1900'den sonraki sayılar ise gerçeği yansıtmaktadır. Bonnefois, a.g.e., S.23

(2) Leon Tabah, Snigemi Kono, "L'Evolution Démographique Mondiale entre 1960-1970", Révue İnternationale de Travail, No: 5-6 (Mai, Juin, 1975), S.439.

Az Gelişmiş Ülkelerde nüfusun aşırı artışı, tabloda görüldüğü gibi 2000 yılında, dünya nüfusunun 6 milyara ulaşacağını göstermektedir. Tablodan çıkarılabilecek diğer bir sonuç da, nüfusun Gelişmiş Ülkelerdeki artışına oranla, Az Gelişmiş Ülkelerdeki artışının çok daha hızlı olmasıdır. Eğer bu hız süregelecek olursa 1980 yılında, toplam dünya nüfusunun 4.5/6 nı, 2000 yılında ise 4.8/6'nı Az Gelişmiş Ülkeler nüfusu oluşturacaktır.

Dünya nüfusuna her yıl eklenen yaklaşık 70 milyon insanın 28 milyonu Çin ve Hindistan'a aittir (1). Yıllık nüfus artışları 1 milyonun üstüne çıkan 13 ülkenin payı dünya nüfus artışının % 76'na ulaşmaktadır.

Az Gelişmiş Ülkelerin ortalama nüfus artış hızlarının Gelişmiş Ülkelerinkine oranla ne kadar fazla olduğu aşağıdaki tablo (6)'da görülmektedir.

---

(1) Sabahattin Zaim, Türkiye'de Nüfus Meseleleri, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1973, S.14.

TABLO (6)

BAZI GELİŞMİŞ ve AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE TOPLAM NÜFUS ve ARTIŞ HIZLARI

ÜLKELER	TOPLAM NÜFUSU 1970	TOPLAM NÜFUSU 1985	YILLIK ORTALAMA ARTIŞ HIZI (%) 1960-70	1970-85
G.Ülkeler				
A.B.D.	204.800.000	241.700.000	1.2	1.2
Japonya	103.390.000	121.300.000	1.0	1.1
İngiltere	55.730.000	61.800.000	0.6	0.6
Fransa	50.775.000	57.600.000	1.0	0.8
İsveç	8.040.000	8.800.000	0.7	0.6
A.G.Ülkeler				
Hindistan	538.129.000	807.600.000	2.3	3.3
Brezilya	92.764.000	142.600.000	2.9	3.5
Nijerya	55.070.000	84.700.000	2.9	3.5
Meksika	50.670.000	84.400.000	3.5	4.4
Tayland	36.218.000	57.700.000	3.1	3.9
Türkiye	35.230.000	52.800.000	2.5	3.2
Mısır	33.328.000	52.300.000	2.5	3.7
İran	28.662.000	45.000.000	2.9	3.8
Yunanistan	8.892.000	9.700.000	0.7	0.6
Libya	1.940.000	3.100.000	3.7	3.9
Sosy.Ülkel.				
Rusya	242.768.000	286.900.000	0.7	0.6
Romanya	20.253.000	23.300.000	0.9	1.0
K.Çin	773.654.000	964.600.000	2.0	1.6
Kuz.Kore	13.890.000	20.700.000	2.7	3.2

Kaynak: Nations Unies, Population prospecte, 1968 World Bank Atlas, Population, Per Capita Product and Growth Rates 1972.

Tablonun sol tarafında, Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerin 1970 toplam nüfuslarına göre, 1985 yılındaki tahminî toplam nüfusları ve sağ tarafında ise, 1960-1970 dönemi yıllık ortalama nüfus artış hızı ile, 1970-1985 döneminin tahminî yıllık ortalama nüfus artış hızı, görülmektedir. Tabloya göre, 15 yıllık perspektif sonunda,

- Bir yandan gelişmiş ülkelerde nüfus artış hızının düşmeğe yahut seviyesini korumağa devam ettiği,

- Öte yandan, Az Gelişmiş Ülkelerde büyük bir hızla artma eğilimini koruduğu, ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere, bugün olduğu gibi, gelecekte de Gelişmiş Ülkeler ile Az Gelişmiş Ülkeler arasındaki farkın daha da büyüyeceği anlaşılmaktadır.

Birçok Az Gelişmiş Ülkede nüfus artış oranının bu derece yüksek olması, dünya ortalamasının da artmasına neden olmakta ve çok kısa bir sürede -35 yılda- dünya nüfusunun iki katına çıkması sonucunu doğurmaktadır (1).

Aşağıdaki tablo (7) da ise, koşullarda bir değişiklik olmadığı varsayımında, Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkeler nüfuslarının kaç yılda iki katı olacağı görülmektedir.

---

(1) Nüfusun ne kadar yılda iki katına çıkmasının saptanması için $P = N(1 + r)^n$ formülünden faydalanılmaktadır. P = yeni nüfus, N = bir önceki nüfus, r = artış hızı, olduğuna göre, örneğin nüfus artış hızı % 2.5 olan bir ülkenin nüfusu,

$$n = \frac{\log 2}{\log(1,025)} = \frac{0,30103}{0,1072} = 28$$ yıl sonra iki katı olacaktır.

TABLO (7)

GELİŞMİŞ ve AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜFUSUN İKİ KATINA ÇIKMASI İÇİN GEREKLİ YIL

ÜLKELER	İKİ KATI İÇİN GEREKLİ YIL
Gelişmiş Ülkl.	
İngiltere	140
İsveç	140
Fransa	100
Japonya	63
A.B.D.	63
Az Gelişmiş Ülk.	
Yunanistan	88
Hindistan	27
Nijerya	27
Türkiye	26
Brezilya	25
Mısır	25
İran	24
Libya	23
Meksika	21
Tayland	21
Sosyalist Ülkl.	
Rusya	70
Romanya	54
K.Çin	39
Kuz.Kore	25

Kaynak: World Population, Data Sheet August 1971

Bugünkü büyüme hızları değişmediği sürece, örneğin İngiltere ve İsveç ancak 140 yıl sonra iki kat nüfusa sahip olacaklarken, Meksika ve Tayland'da bu süre 21 yıla kadar düşmektedir.

Gelişmiş Ülkelerin nüfusu, ortalama 101,2 yılda, Az Gelişmiş Ülkelerin ise 30,1 yılda iki katı olacaktır. Bu durumdan şu sonuç çıkarılabilir: Her yüz yılda bir, Az Gelişmiş Ülkelerin Nüfusu, bugünkü çoğalma hızları devam ettiği takdirde üç katı çoğalacak ve Gelişmiş Ülkeler ile aralarındaki fark giderek büyüyecektir (1).

Bu bilgiler, Gelişmiş Ülkelerde Malthus'ün nüfus ile ilgili kuramının önemini yitirdiğini göstermektedir. Ancak Az Gelişmiş Ülkelerdeki hızlı nüfus artışının bazen, "dünya nimetlerinden yararlananların sayısının çoğalması" biçiminde yorumlanmasiyle birlikte, Malthus'un belirttiği gibi, dünyaya gelenlerin sofrada tabak ve bıçakları hazır olmadığından", bu ülkeler açısından korkutucu önemini koruduğu kuşkusuzdur.

Dünya nüfusunun, özellikle Az Gelişmiş Ülkelerdeki nüfusun bugüne dek görülmemiş bir hızla artması, yirmibeş yıl önce, 1950'lerde, iktisatçılar tarafından gözlemlenip "nüfus patlaması" biçiminde yorumlanmıştır.

(1) Örneğin, İtalya ve Nijerya'nın nüfusları 1960 yılında 50 milyon iken, 2000 yılında İtalya'nın nüfusu 64, Nijerya'nınki ise 165 milyon olacaktır. Türkiye örnek verilecek olursa, nüfusunun, 1960'da 29 milyon iken, 2000 yılında D. Almanya, İngiltere ve Fransa'nın nüfuslarını geçerek 85 milyona ulaşacağı söylenebilecektir. Jean Bourgeois Pichat, La Démographie, Paris, Editions Gallimard, 1971, S.27.

Hızlı nüfus artışının "patlayıcı" bir durum aldığı ve zorunlu olan gelişmeyi büyük ölçüde köstekleyecek nitelikler taşıdığı bilinen bir gerçektir.

Soruna; nüfus patlamasının nedenleri, ekonomik etkileri ve çözümü için önerilen yollar incelenerek, yaklaşılmağa çalışılacaktır.

A.- AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜFUS PATLAMASI

Az Gelişmiş Ülkelerin yoksulluktan kurtulmalarını ve yeterli beslenmelerini büyük ölçüde önleyen hızlı nüfus artışına, "nüfus patlaması" adı verilmektedir (1).

Bu, .z Gelişmiş Ülkeler yönünden yeni bir olay kabul edilmektedir. Gerçekten 1950'lere kadar bu ülkeler için nüfus henüz ele alınacak bir sorun değildi. Ancak bu tarihten sonra Az Gelişmiş Ülkeler nüfusunda aşırı artış görülmesi, iktisatçı ve demografları, aşırı nüfus artışının nedenleri üstüne eğilmeye zorlamıştır (2).

---

(1) Halûk Cillov, "Dünya Nüfus Yılı ve Türkiye" Milliyet Gazetesi, 26. IX. 1974.

(2) André Piettre, Pour Comprendre la Vie Economique, Paris, Editions Dalloz, 1971, S.73.

1- Nüfus Patlamasının Nedenleri

II.Dünya Savaşından sonra, Az Gelişmiş Ülkelerde kendini gösteren aşırı nüfus artışının, diğer bir tanımla nüfus patlamasının nedenleri,iki grupta ele alınabilir:

1) Ölüm oranlarının düşmesi
2) Doğum oranlarındaki düşmenin yavaşlığı.

a- Ölüm Oranlarının Düşmesi ve Nedenleri

aa) Ölüm Oranlarının Düşmesi

Nüfus patlamasının en önemli nedeninin, ölüm oranlarındaki düşmelerden ileri geldiği bugün genellikle benimsenmektedir (1). Bu konu ile uğraşanların birleştikleri nokta, Az Gelişmiş Ülkelerde yaklaşık otuz yıldan beri, ölüm oranlarının önceki dönemlerle kıyaslanamayacak bir biçimde gerilemekte olduğudur.

Aşağıdaki tablo (8) da Az Gelişmiş Ülkelerin bazılarında 1950'den bu yana ve 1985'e kadar uzanan devre içinde ölüm oranlarındaki düşüşler görülmektedir.

---

(1) Ölüm oranı, "genel ölüm oranı" yahut "kaba ölüm oranı" terimleri ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Ölüm oranı, bin nüfusa düşen yıllık ortalama ölüm sayısı anlamına gelmekte ve

$$\frac{\text{Ölümler}}{\text{Genel Nüfus}} \times 1000$$ biçiminde formüle edilmektedir.

TABLO (8)

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE 1950-1985 ARASI

ÖLÜM ORANLARINDAKİ DÜŞMELER ($^{o}/oo$)

Ülkeler	1950	1970	1985
Nijerya	36.0	25.0	18.9
Pakistan	30.1	18.4	10.
İran	27.2	18.0	10.4
Hindistan	25.3	17.0	10.0
Irak	25.2	15.5	10.0
Suriye	25.0	15.3	9.2
Mısır	23.4	15.0	10.8
Brezilya	21.3	10.0	6.7
Tayland	20.2	10.0	6.4
Türkiye	19.5	14.5	8.7
Meksika	17.3	9.0	5.8

Kaynak: Annuaire Démographique 1970,
World Population Data Scheet August 1971

1950'de Az Gelişmiş Ülkelerde ölüm oranları ortalama %o24.5 düzeyindeyken, tablodan da görüldüğü gibi 1970'de ortalama %o15'e düşmüştür; yapılan projeksiyonlara göre, 1985 yılında da ortalama %o9'a kadar düşeceği tahmin edilmektedir.

bb) Ölüm Oranlarının Düşmesinin Nedenleri

Ölüm oranlarının ortalama o/0024.5'den 0/009'a kadar düşmesinin nedeni için, iktisatçılar ve de-

mograflar, iki ayrı görüş ileri sürmektedirler (1). Bu görüşlerden

- Birincisi, Az Gelişmiş Ülkelerde, bebek, çocuk ve genç yaştaki ölümlerin büyük ölçüde azalması ve bu ülkelerde yaşam süresinin uzamasının, "sağlık bilgisi" (hijiyen) ve "tıbbî" alandaki büyük gelişmelere bağlı olduğudur (2).

Bu görüşü savunanlara göre, Az Gelişmiş Ülkelerde ölüm oranının kısa sürede böylesine hızlı bir düşüş kaydetmesi, ekonomik standartlarda ve sosyal davranışlarda büyük bir değişiklik yapılmadan, kullanılan teknikler yolu ile gerçekleşmiştir (3). Gerçekten 1950'den bu yana Az Gelişmiş Ülkelerde ölüm oranlarının büyük ölçüde azalması, uygun bir masraf ve yoğun bir biçimde uygulanan yeni tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ile sağlanmıştır (4). Ayrıca; sağlık bilgisi ve tıptaki ilerlemelerin, ülkelerarası kurumlar ve bilimsel haberleşme aracılığı ile Gelişmiş Ülkelerden Az Gelişmiş Ülkelere dağılması, ülkelerarası organizas-

---

(1) Bernard Cazes, La Vie Economique, Paris, Editions Armand Colin, 1971, S.373.

(2) A.g.e., S.374.

(3) John Habakkuk, "Nüfus Artışı ve İktisadî Kalkınma" çev. Selim İlkin, İktisadî Kalkınma, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları No.6, 1966, S.21.

(4) Örneğin Malaria hastalığının önlenmesi, Afrika'da birey başına yaklaşık 30 sent'e malolmuştur. Davis Kingsey, "Az Gelişmiş Ülkelerde Ölüm Oranlarındaki Büyük Düşme" çev. Canan Arvay, İktisadî Kalkınma, Ankara, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları No.6, 1966, S.37 ve dvm.

yonlar ve özel kurumların parasal yardımlarda bulunması, Gelişmiş Ülkelerin uzman ve personelinin Az Gelişmiş bölgelerde yoğun bir biçimde çalışması ve bu yardımların da Az Gelişmiş Ülkelerce kamu yardımı hüviyetine sokulması, etkinliğin büyük ölçüde artmasına olanak vermiştir (1). Böylece, sağlık bilgisi ve tıptaki gelişmelerle bugünün kötü beslenen insanı, dünün iyi beslenen insanından daha uzun bir yaşam süresine kavuşma olanağını bulmuştur (2).

- İkincisi ise; Gelişmiş Ülkelerde yapılan gözlem sonucunda, ileri sürülen ve tartışmalara konu olan bir görüştür. Bu görüşe göre; Avrupa'da tıptaki gelişmelerden önce zenginliğin ve refahın büyük ölçüde artması, Avrupa halkının iyi beslenmesi ve ekonomik gelişmenin karakteristiklerinden biri olan şehirleşme sonucunda bu ülkeler bireylerinin elverişli konutlarda oturması,

- Bir yandan ölüm oranlarının düşmesine,
- Öte yandan yaşam sürelerinin uzamasına neden olmuştur (3).

Avrupa'da XVIII. ve XIX. yüzyıllarda görülen bu oluşum; XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Az Gelişmiş Ülkelerde gerçekleşmiş ve,

- Bir yandan ölüm oranları düşerken,
- Öte yandan yaşam süreleri uzamıştır.

---

(1) A.g.m. S.33-34.

(2) Sauvy, Théorie Générale de la Population, S.19.

(3) Ansley J.Coale, Edgar M.Hoover, Population et Développement Economique, Paris. İ.D.E. B.İ.R.D., 1963, S.4.

Bu görüş günümüzde taraftar bulmasına karşın pek benimsenmemektedir. Çünkü ileri sürülen iddiadan da anlaşıldığı gibi, Gelişmiş Ülkelerde refahın ve zenginliğin artması, tıp ve sağlık bilgisindeki gelişmelerden önce başlamış ve ölüm oranlarındaki düşme daha yavaş seyretmiştir. Ancak Az Gelişmiş Ülkelerde ise bunun tersi olmuştur. Leduc'e göre, Az Gelişmiş Ülke bireylerinin ölüm oranlarının düşmesini gerçekleştiren, salt tıp ve sağlık bilgisindeki bilimsel gelişmelerin adeta bu bölgelere dikte ettirilmesi olayıdır (1).

b- Doğum Oranlarındaki Düşmenin Yavaşlığı ve Nedenleri

aa) Doğum Oranlarındaki Düşmenin Yavaşlığı

Gelişmiş Ülkelerde doğum oranlarının (2) 0/002 dolayında bulunmasına karşın Az Gelişmiş Ülkelerde 0/00 55'e kadar yükselmektedir (3).

---

(1) Leduc, a.g.e., S.170.

(2) "Genel Doğum Oranı", "Kaba Doğum Oranı" terimleri yerine kısaca "Doğum Oranı" terimi kullanılacaktır. Doğum oranı, bir yıl içinde kaydedilen canlı doğumların sayısının o yılın genel nüfusuna oranlanmasıdır:

$$\text{Doğum oranı} = \frac{\text{doğumlar}}{\text{genel nüfus}} \times 1000$$

biçiminde formüle edilmektedir.

(3) Rollier A.-M -Dourien, Le Planning Familial Dans le Monde, Paris, Editions Payot, 1969, S.35.

Aşağıdaki tablo (9) da 1950-1970 dönemi arasında Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerin doğum ve ölüm oranlarının seyri görülmektedir.

TABLO (9)

GELİŞMİŞ ve AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE DOĞUM ve ÖLÜM ORANLARI

	Doğum oranları (o/oo)		Ölüm oranları (o/oo)	
Yıllar	Geliş.Ülkl.	Az.Geliş.Ülk.	Geliş.Ülkl.	Az Gel. Ülkl.
1950-1955	22.9	43.9	10.2	24.0
1955-1960	21.9	43.6	9.4	21.8
1960-1965	20.5	42.0	9.0	18.8
1965-1970	18.6	40.6	9.1	15.1

Kaynak: Revue İnternationale de Travail No: 5-6, 1974.

Tabloda görüldüğü gibi,

- Gelişmiş Ülkelerde doğum oranları o/oo 23'den o/oo 18.6'ya düşerken, Az Gelişmiş Ülkelerde 1950'de ortalama o/oo 43.9 iken, 20 yıl sonra 1970'de ancak o/oo 40.6' ya düşmüş bulunmaktadır.

- Ölüm oranları ise Az Gelişmiş Ülkelerde 1970'de ortalama o/oo 24.0 iken, 1970'de o/oo15.1'e kadar düşmüştür.

1985 yılına kadar yapılan projeksiyonlarda, Az Gelişmiş Ülkelerin doğum oranlarının seyri ise aşağıdaki tablo (10) daki gibi olacaktır.

TABLO (10)

BAZI AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DOĞUM ORANLARININ 1971 - 1985 DÖNEMİ PROJEKSİYONU

ÜLKELER	DOĞUM ORANLARI (o/oo) 1971	1985
Gel.Ülkeler		
A.B.D.	18	22
Japonya	18	16
Fransa	17	18
İngiltere	17	19
İsveç	14	15
Az.Gel.Ülk.		
Nijerya	50	49
İran	48	40
Libya	46	44
Mısır	44	39
Türkiye	43	34
Meksika	42	39
Tayland	42	36
Hindistan	42	35
Brezilya	38	35
Yunanistan	17	15
Sosy.Ülkl.		
Kuz.Kore	39	33
K.Çin	33	26
Romanya	23	17
Rusya	17	20

Kaynak: World Population, Data Sheet, August 1971.
Nations Unies, Population Prospecte 1968.

Tablodan Az Gelişmiş Ülkelerde doğum oranlarının çok yavaş düştüğü ve 1985 yılında, Gelişmiş Ülkelerin bazılarında görülen yükselmelere karşın, Az Gelişmiş Ülkelerde yüksek düzeyini koruyacağı anlaşılmaktadır.

bb) Doğum Oranlarındaki Düşmenin Yavaşlığı Nedenleri

Birçok Az Gelişmiş Ülke, doğum artış hızını düşürmek istemesine rağmen başarılı olmamaktadır. Bu başarısızlığın iki temel nedene dayandığı ileri sürülmektedir: Bunlardan,

- Birincisi, "sosyo-ekonomik" faktörlere bağlı bulunması (1).

- İkincisi de "ahlâkî", "politik ve ideolojik" bakımdan duyarlık taşımasıdır.

Gelişmiş Ülkelerde ölüm ve doğum oranlarının düşmesi, bu ülkelerde XVIII. yüzyıldan sonra başlayan endüstri devriminin sosyo-ekonomik etkilerinin bir sonucudur. Az

(1) Nusret H.Fişek, "Dünyada Nüfus Sorunu" Dünyada ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1975, S.12. Örneğin, kırsal alanlarda anne kucağına düşen çocuk, düşük bir harcama ile yetiştirilmekte ve kendisine öğretilen ilkel bilgilerle ailesine yardımcı olabilmektedir. Erkek çocuk aynı zamanda büyüklerin teminatı da olmaktadır. Hele erkek yerine kız doğmuşsa, erkek çocuk olana dek Tanrıya karşı direnilmektedir. Anlaşılacağı gibi, özellikle kırsal bölgelerde çocuk, bir yandan "gelenek ve göreneklerin", öte yandan "ekonomik çıkarlar" ın bir ürünü gibi kabul edilmektedir. J. Coale Ansley, Edgar M.Hoover, a.g.e., S.2.

Gelişmiş Ülkelerde ise ölüm oranları yukarda açıklandığı gibi sosyo-ekonomik gelişmişliğin nedeni ile değil, fakat Gelişmiş Ülkelerin ölümleri kontrol teknolojilerini başarı ile uygulamaları sonucu düşmüştür. Ancak, sosyo-ekonomik gelişme istenilen düzeyde gerçekleştirilmediğinden doğum oranları düşmemiştir (1).

Doğum oranlarının düşürülmesiyle ilgili çalışmalar yalnız ülke içinde değil, ülkeler arasında da politik sömürüye neden olmaktadır. Gerçekten doğum oranlarının düşürülmesi ile ilgili çalışmaların "sömürgecilik" ve "emperyalistlik" olduğunun 1974'de Bükreş'te yapılan bir konferansta sosyalist ülkeler tarafından ileri sürülmesi, sorunun duyarlığını koruduğunu göstermektedir (2). Öte yandan az gelişmiş toplumlarda dinî inanışların ve Tanrı ile kul arasına girilemeyeceği görüşünün etkin olması bu konuda yapılan çalışmaları da köstteklemektedir.

---

(1) Leduc, a.g.e., S.167-168. Bu görüş genellikle benimsenmekle birlikte yapılan araştırmalar, her zaman doğruluğunu kanıtlamamaktadır. Örneğin endüstri devriminin İngiltere'de öteki Avrupa Ülkelerine oranla da'a önce başlamasına karşın Avrupa'da doğum oranları en geç düşen ülke gene İngiltere olmuştur. Oysa, Fransa'da doğum oranlarının düşmeğe başlaması, 1750 yılına rastlamaktadır. Michael S.Teitelbaum, "Nüfus Sorunu Karşısında Çeşitli Ülke Uygulamaları" Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1975, S.76.

(2) Fişek, a.g.m., S.14.

Özetle, sosyo-ekonomik etkenler yanında, sorunun ahlâkî ve politik yanının da ağır basması, özellikle "milliyetçi" lerin soruna "dinî kural" ları, "sosyalist" lerin "politik ve ideolojik" fikirleri katmaları nedeniyle, hükümetlerin doğum oranlarını düşürücü çalışmaları,

- Bir yandan yetersiz,
- Öte yandan da etkisiz kalmaktadır.

2- Ekonomik Etkileri

Nüfus patlaması olarak nitelendirilen hızlı nüfus artışı, Az Gelişmiş Ülkelerde, gelişmeyi köstekleyen tek bir değişken olarak ele alındığında, oldukça karmaşık bir görünüm göstermektedir. Az Gelişmiş Ülkelerin gelişmesi, salt nüfus değişkeni ile değil fakat önemli bir bölümü kuramsal ve yapısal olmak üzere birçok değişken ile yakından ilgilidir. Bu nedenle nüfus değişkenini, öteki değişkenlerden ayırmak ve tek olarak yapabileceği etkileri saptamak oldukça güçtür. Diğer bir güçlük de ekonomik ve sosyal olayların çoğu zaman birbirinin içine girmiş olmasından doğmaktadır (1).

Bununla birlikte analitik bir incelemenin, hızlı nüfus artışının, ekonomiye olumsuz etkileri konusunda, bazı ipuçları verebileceği söylenebilir.

---

(1) Örneğin, İstihdam ve işsizlik hem ekonomik hem de sosyal yönü olan bir olaydır. Keza, millî gelir dağılımının da hem ekonomik hem de sosyal yönü vardır.

Hızlı nüfus artışının olumsuz etkilerinin başında, milli gelire olanı gelmektedir. Az Gelişmiş Ülkelerin iktisatçı ve planlamacıları, nüfus artış hızının düşmesiyle birlikte birey başına gelirin daha hızlı bir biçimde yükseleceğine inanmaktadırlar. Onlara göre, nüfus artışının aşırı olduğu durumlarda, gelirlerin hiç artmaması da söz konusu olabilmektedir (1).

- Sorun;

- "Statik" yönden ele alındığında, hızlı nüfus artışının Az Gelişmiş Ülkelerde birey başına geliri azalttığı açıktır. Gerçekten, belli bir milli gelir veya az ölçüde artan bir milli gelir, geniş bir nüfusa yahut hızla artan bir nüfusa bölündüğünde, birey başına gelirde azalma olmaktadır (2).

- "Dinamik" yönden ele alındığında ise hızlı nüfus artışının milli gelir artışını engelleyip engellemeyeceği tartışmalıdır. Bu konuda tartışmalara yolaçan sorun, hangi değişkenin "bağımsız", hangisinin "bağımlı" kabul edilmesiyle ilgilidir. Bir kısım iktisatçılar, Milli gelir artışı sonucunda bireylerin gelirlerinin artacağını, gelirlerle doğum oranları ters orantılı olduğundan, nüfus artış hızının düşeceğini ileri sürmektedirler. Diğer bir kısım ise, hızlı nüfus artışı ile azalan verimler arasında ilişki ku-

---

(1) Goran Ohlin, Nüfus Kontrolu ve Ekonomik Kalkınma, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları No:5, 1969, s. 68.

(2) Vural Savaş, Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, Bursa İktisadî ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, No: 6, 1974, s.25.

rarak, ancak nüfus artışı yavaşladığında, milli gelirin artabileceğini belirtmektedirler. Bunların benimsenen görüşlerine göre, milli gelirin artırılması, aşağıda değinileceği üzere, hızlı nüfus artışının etki yaptığı başka faktörlerin tesiri altındadır (1). Bu bakımdan, hızlı nüfus artışının bu faktörlere yaptığı etki giderilmedikçe, millî gelirin artırılması ve nüfus artış hızının düşürülmesi olanaksızdır(2).

"Üretim Bileşimi", üretim faktörlerinin kullanılması ve teknolojik düzey ile çok yakından ilgilidir. Kısaca üretim faktörlerinin biraraya getirilmesi, üretim bileşimini ve onlardan teknolojinin de katkısı ile en yüksek derecede faydalanmağı gerçekleştirme de "bileşimin gelişmesi", "maksimizasyon"u anlamında kabul edilebilir.

Üretim bileşiminin,

- Sermaye,
- Emek,
- Tabiat (doğa) ve
- Teşebbüs'ten oluştuğu bilinmektedir. Burada yalnız, hızlı nüfus artışının, sermaye ve işgücüne (emek) yapabileceği etkilerin kısaca incelenmesine çalışılacaktır. Tabiat (doğa) ile nüfus arasındaki ilişki, beslenme açısın-

---

(1) Population, "Progrès Economique et Accroissement de la Population", Population, Paris, No:4-5., S.843-857., 1973

(2) Bkz., Hiç, a.g.e., S.253-255.

dan ilerde ele alınacaktır. Teşebbüs sahibi ise, ya bir birey, ya da bireyler topluluğudur. Bu bakımdan onu da konuya yaklaşımı kolaylaştırmak amacı ile emek (işgücü) içinde düşünmekte bir sakınca yoktur.

Sermaye ilk tanımı ile, bir birikimin ifadesidir (1). Sermaye birikiminin gerçekleşmesi için, yalın bir açıklaması ile, bireylerin elde ettikleri gelirlerin tümünü tüketmemesi, bir kısmını tasarruf etmesi, gerekmektedir. Yukarda da değinildiği gibi, Az Gelişmiş Ülkelerin karakteristiklerinden biri de bu ülkelerde birey başına gelirin çok düşük olmasıdır. Az Gelişmiş Ülkelerdeki gelir düzeyinin düşüklüğü, tüketim eğiliminin yüksekliğine neden olmakta veya tasarruf olanaklarını ortadan kaldırmakta ya da büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Burada hızlı nüfus artışı, tasarruf olanaklarının kısıtlanmasını kuvvetlendirici bir güç olarak, göze çarpmaktadır.

Yukarda kısaca değinilen bireysel tasarruflardan başka, bir de "kamu tasarrufları" vardır ki, bunu da devlet gerçekleştirmektedir (2). Söz konusu bu tasarruflar, devletin

---

(1) Barre, Economie Politique, s.149. İktisat literatüründe, çeşitli yazarlar tarafından yapılan pek çok sermaye tanımı vardır. Bkz. Zeytinoğlu, a.g.e., s.53-55.

(2) Teşebbüs tasarrufları, nüfus artış hızı ile olan ilişkisinin saptanmasının zorluğu nedeniyle dikkate alınmamaktadır. İşadamları genellikle tasarruf ve yatırımlarını gelecek hakkındaki düşüncelerine göre düzenlemektedirler. Bazı iktisatçılar hızlı nüfus artışının talebi canlı tutacağını ve teşebbüs tasarruflarını artıracağını ileri sürmektedirler. Bazıları da, talep bakımından nüfus artışının değil, fakat gelir artışının önemli olduğunu iddia etmektedirler. Baran Tuncer, "Nüfus Artışının Ekonomik Etkileri ve Türkiye", Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1975, s. 63.

gelirleriyle harcamaları arasındaki olumlu farktır. Devlet gelirlerinin büyük bir kısmını ise vergi gelirleri oluşturmaktadır (1). Birey başına gelirin düşük olması, vergiye bağlı gelirlerin de düşük olmasına yolaçmaktadır. Az Gelişmiş Ülkelerdeki vergilendirmenin güçlüğü de dikkate alındığında, devletin yapmakla yükümlü olduğu yatırımları için gerekli tasarrufların elde edilmesi daha da zorlaşmaktadır (2).

Devletin yapmakla yükümlü olduğu yatırımlar,

- Demografik ve
- Üretken olmak üzere ikiye ayrılabilir (3).

"Demografik" yatırımlar, hızlı nüfus artışının doğurduğu ihtiyaçların karşılanması için tasarrufların bir bölümünün bu yönde kullanılmasıdır (4).

"Üretken" yatırımlar da tasarrufların yeni ve ek bir teknik düzey elde edilmesi amacı ile kullanılmasıdır.

Dünyaya her yeni gelenin beslenmesinden başka, giydirilmesi, barındırılması, sağlık koşullarının düzenlenmesi

---

(1) Kapitalist ve karma ekonomi düzenindeki ülkelerin devlet gelirlerinin % 70 ile % 90'nını vergi gelirleri oluşturmaktadır. Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, İstanbul, Sermet Matbaası, 1976 s.212.

(2) Hubert Brochier, Pierre Tabatoni, Malî İktisat, Çev. Adnan Erdaş İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1971, s.80.

(3) Alfred Sauvy, Malthus et les deux Marx, Paris, Editions Danoel, 1963, s.255.

(4) A.g.e., s.255

ve üretici duruma geçinceye dek eğitim olanaklarından yararlandırılması için gerekli olan demografik yatırımlar, hızlı nüfus artışı ile "doğru orantılı" dır. Bu bakımdan hızlı nüfus artışına sahip ülkelerde, bu yatırımlara verilen ağırlık da giderek artmaktadır. Ancak üretken yatırımlardan demografik yatırım için her vazgeçiş, demografik yatırımların maliyetini artırmakta, bu da birey başına gelirin artırılması yönündeki çabaları zorlaştırmaktadır (1).

Yüksek düzeyde gelişen nüfus artışının, işgücü arzını da artıracağı açıktır. Bilindiği gibi işgücü, istihdam kavramından daha geniş bir anlamdadır. İstihdam "üretime yönelik emek faktörünün kullanımı" nı belirlerken, işgücü ise, mal ve hizmet üretimine katılanlarla, katılmağa hazır olanları ve yardımcı aile bireylerini kapsamaktadır. Başka bir tanımla "bir ülkedeki bireylerden 15-65 yaş arasında olanlar o ülkenin işgücünü oluşturmaktadır" (2).

---

(1) Üretim değeri, diğer bir tanımla maliyet, belirli bir şeyin üretimi için mevcut ve sınırlı olanakların kullanılmasına karar verilmesiyle, üretimden vazgeçilmesi zorunlu olan başka şeylerden en çok fayda sağlayacağı düşünülenin "reddedilen faydası" olarak doğar. Buna "alternatif maliyet" denmektedir. Mevcut sınırlı kaynakların bir bölümünün, hızlı nüfus artışı nedeniyle, örneğin konut yapımına ayrılması, üretken yatırımlardan örneğin makine üreten fabrikaların yapımı olanaklarını ortadan kaldırmış olmaktadır. Makine üretiminde kullanılacak fabrikaların gerçekleşme düzeyi, "belirsiz reddedilmiş faydalar"ı, konut yapımının alternatif maliyetini oluşturmaktadır.

(2) İşgücü, fiilen çalışanlarla iş arayanların bütünü olarak da kabul edilmektedir. Bu durumda, hasta ve sakatlarla iş aramak ihtiyacını duymayanlar, toplama dahil edilmezler. Ülgener, a.g.e., S.79.

Hızlı nüfus artışı, 15 yaşından küçüklerin büyük ölçüde artmasına ve "nüfus piramidinin" tabanının genişlemesine neden olmakta ve böylece işgücü ile istihdam arasındaki farkı büyültmektedir (1).

Genel nüfusun büyük bir kısmını oluşturan bu tüketitici kitleye, gerekli yatırımlar yapılmadığında, bunlar, "nitel" değil, fakat "nicel" olarak işgücüne katılma zorunda kalacaklardır. Oysa işgücünü oluşturacak bireylerin niteliği de ekonomik gelişme yönünden önem taşımaktadır. Ekonomik gelişme, endüstrileşme ve modernleşme gibi, insanların ulaşmağa amaç edindikleri hedefler, insan eli ve anlağı ile gerçekleştirileceğine göre, 15 yaşından küçük nüfus için gerekli olan eğitim, sağlık, beslenme ve konut yatırımlarının yapılması zorunlu olmaktadır (2). Hızlı nüfus **artışına** sahip bulunan Az Gelişmiş Ülkelerde üretken yatırımlardan vazgeçilerek gerçekleştirilecek olan demografik yatırımlar, kaliteli fakat bu kez istihdam olanaklarından yoksun bir işgücünün oluşmasına neden olacaktır.

Görüldüğü gibi, Az Gelişmiş Ülkeler,

- Bir yandan, birey başına düşen millî gelirin artırılması,
- Öte yandan işgücünün ve istihdam düzeyinin saptanması bakımından, hızlı nüfus artışının baskısı altında kal-

---

(1) Sauvy, La population S.20.

(2) Savaş, a.g.e., S.255

maktadırlar. Çağımızda bu baskıya "nüfus çemberi" adı verilmektedir. Nüfus çemberiyle birlikte, "sermaye ve tasarruf çemberi", "gelir paylaşımı çemberi", "dış ticaret çemberi", "fakirliğin kapalı çemberi"ni oluşturmaktadırlar (1).

Şu halde Az Gelişmiş Ülkeler fakirliğin kapalı çemberini kırmaya, yahut hızlı nüfus artışını denetim altına alarak çemberin kalınlığını inceltmeye yönelik çalışmalar yapmak zorundadırlar (2). Az Gelişmiş Ülkelerin nüfus çemberinin kırılmasına ilişkin çabalarına genel olarak "nüfus politikası" denmektedir. İktisatçılar, Az Gelişmiş Ülkelerin, nüfus çemberlerini etkin bir nüfus politikası ile kırabileceklerine inanmaktadırlar.

B.-NÜFUS PATLAMASINA KARŞI NÜFUS POLİTİKASI

"Birleşmiş Milletler"in tanımana göre nüfus politikası "Nüfusun büyüklüğü ve artış hızı, yersel dağılımı ve demografik nitelikleri gibi, önemli demografik değişkenleri etkileyerek, ekonomik, sosyal demografik, politik ve diğer ortak toplumsal hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak amacı

(1) Yüksel Ülken, 20 Yüzyılda Dünya Ekonomisi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları 1970, S.308.

(2) Ancak unutulmaması gereken, ekonomik gelişmeyi önleyen faktörün salt hızlı nüfus artışı olmadığıdır. Düşük bir nüfus artış hızının, tek başına gelişmeyi gerçekleştireceği konusunda elde herhangi bir kanıt yoktur. Ancak iyi bir nüfus politikasının, gelişme esnasında ortaya çıkan nüfusla ilgili sorunları, hiç olmazsa azaltacağı yönündeki görüşler bugün güç kazanmaktadır.

ile hazırlanan önlem ve programlardır" (1). Sorun Az Gelişmiş Ülkelerde, doğum oranlarının, ölüm oranlarının çok üstünde seyretmesinden doğan hızlı nüfus artışı olduğuna göre, burada, doğum oranlarını etkileyecek önlemler üstünde durulacaktır. Bu önlemlerden bir kısmı doğum oranlarının düşürülmesine "doğrudan"-ki bu önlemlerin bütününe "aile planlaması" adı verilmektedir-, bir kısmı da "dolaylı" etki yapabilecek niteliktedir (2).

1- Doğrudan Önlemler "Aile Planlaması"

Aile planlamasından kasıt, "ailelerin istediği zaman ve dilediği sayıda çocuk yapma bağımsızlığıdır (3). Yaygın ve etkin bir aile planlaması programının, çok yönlü yararı açıkça görülmektedir. Kaldı ki, iyi yürütülen aile planlaması programının daha büyük yararını, aile bireylerinin sağlık ve mutluluğa yaptığı katkıda aramak yerinde olur (4).

Aile planlamasının amacını gerçekleştirmek için genellikle iki yoldan hareket edilmektedir: Bunlardan,

---

(1) Tuncer, a.g.m., S.158.

(2) Tato H.Naval, "LaQuestion Démographique et la Planification Familiale dans les Pays en Voie de Dévéloppement", Révue İnternationale de Travail, No:5-6, 1974, S.605.

(3) Halûk Cillov "Aile Planlaması", Milliyet Gazetesi, 20.7.1972

(4) Baran Tuncer, "Kalkınma, Doğurganlık, ve Aile Planlaması" Nüfus Etüdleri Bülteni, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayını, (Eylül, 1973), S.2.

- Biri, büyüklüklerini sınırlamak istemeleriyle birlikte, sırf bilgisizlikleri yüzünden bu isteklerini gerçekleştiremeyen aileleri eğitmek,

- Öteki de, gebeliği önleyici araçları geliştirmek ve bunları yaygın bir biçimde uygulamaktır.

Az Gelişmiş Ülkelerdeki ailelerin çoğu dört çocuktan fazlasını istememekte, ancak, aile planlaması kavramından habersiz bulunmakta ve eğitilmeyi içtenlikle arzu etmektedirler (1). Şu halde yapılması gereken ilk iş, aile eğitimine yönelik çalışmaların, geniş çaplı ve örgütlere dayanan çalışmalar olmasını gerçekleştirmektir. Eğitim alanı olarak seçilecek yerler de çevreden kopmuş ve okumamış nüfuslara yönelik olmalıdır. Eğitim programları ise, yöneltildiği çevrelerin sosyal nitelikleri gözönünde tutularak hazırlanmalı ve bu programlar, sosyal gelişmeye göre sürekli izlenmeli ve yeni değerlendirilmeler yapılmalıdır.

Gebeliği önleyici araçlar ise,

- Ağızdan alınan haplar ve
- Rahim içi araçlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (2).

Yirminci Yüzyılın başlıca buluşlarından biri olan gebeliği önleyici haplar, bugün gelişmiş Ülkelerin bireyle-

---

(1) Ohlin, a.g.e., S.93.

(2) A.g.e., S.103-115.

rine yeni ufuklar açmış, kadınları daha bağımsız kılmış ve Az Gelişmiş Ülkelerde de yavaş, yavaş kullanılmağa başlanmıştır. Ancak aşağıda belirtileceği gibi, politik ve doktrinal karşıt fikirler yüzünden, bu konudaki deneyler başarılı olmakla birlikte, bu hapların yoğun ve sürekli olarak kullanılmaları, henüz gerçekleştirilememiştir. Oysa bu araçların sürekli olarak kullanılması başarının ön koşuludur (1). Özellikle haplar, Az Gelişmiş Ülkelerin aile planlamasının başarılı olmasında büyük önem taşımaktadır.

Rahim içi araçların özelliği ise, son derece etkin oluşlarıdır. Bu araçların takılması genellikle uzman kişinin denetimini gerektirdiğinden Az Gelişmiş Ülkelerde yaygınlığı istenilen ölçülere varamamıştır (2).

2- Dolaylı Önlemler

Dolaylı önlemler, dolaysızları tamamlayıcı ve genellikle uzun dönemde çözümleyici niteliktedirler. Bu önlemler şöyle sıralanabilir:

- Daha adil ve dengeli gelir dağılımının, nüfus artışını olumsuz yönde etkilemekte olduğu bugün genellikle benimsenen bir görüştür. Bu bakımdan gelir dağılımının denge-

---

(1) A.g.e., s.111.
(2) Bonnefois, a.g.e., s.183. 1973'de Uluslararası Planlı aile Federasyonunun yaptığı bir araştırmanın sonuçlarına göre, Az Gelişmiş Ülkelerde kadınların ancak %10'u bu araçlarla konunmaktadır.

lenmesi için alınacak önlemlerin, nüfus artış hızını azaltıcı sonuçlar vereceği beklenmektedir.

- Az Gelişmiş Ülkelerin önemli karakteristiklerinden biri de, daha önce görüldüğü gibi, okur-yazar oranındaki düşüklüktür. Bu oran erkeklere göre kadınlarda daha düşük düzeydedir. Özellikle kadınların okur-yazar duruma gelmeleri için yapılacak çalışmalar, uygulanacak nüfus politikası bakımından önemlidir (1).

- Uygulanacak yaygın sosyal politikanın da bu konuda etkili olacağı kabul edilmektedir. Az Gelişmiş Ülkelerde, özellikle kırsal alanlardaki bireylerin güvenlik olanaklarına kavuşturulmaları, çocuğu yaşlılık güvencesi olmaktan çıkaracaktır (2).

- Az Gelişmiş Ülkelerde bireylerin büyük bir bölümünün radyo, televizyon ve gazete gibi yayın araçlarından yoğun bir biçimde yararlandırılması da dolaylı önlemler içinde düşünülebilir.

---

(1) Böylece, erkeklerle eşit hak ve yükümlülüklere sahip olan kadın, toplum yaşantısına daha aktif ve bağımsız bir biçimde katılmış olacaktır. Kadının ekonomik alanda bağımsız olması, istihdamı olanaklarını artıracağı için, doğurganlığı daha az çekici kılacaktır. Baran Tuncer, "Türkiye İçin Bir Nüfus Politikası Üzerine Düşünce ve Öneriler", Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1975, S.172.

(2) Harvey Leibenstein, "Les Théories de la Fécondité et Leur Utilité" Revue Internationale de Travail, No: 5-6, 1974, S.489.

Nüfus politikasının dolaysız ve dolaylı önlemleri kısaca görülmüş bulunmaktadır. Nüfus politikasının, başarılı bir biçimde uygulanması, kısa olmasa bile uzun bir dönemde, nüfus çemberini kırması yönünde büyük yararı olacağı açıktır. Ancak, birçok uygulama ve görüş, Az Gelişmiş Ülkelerde etkin bir nüfus politikası uygulanmasını tehlikeye düşürmektedir:

- Özellikle politikacılar, kısa dönemde sonuç veren uygulamalara uzun dönemlilerden daha çok ilgi göstermektedirler. Bu nedenle onlar, uzun bir dönem sonunda etkilerini gösterecek nüfus politikasına gereği gibi önem vermemektedirler. Öte yandan, nüfus politikasının iyi tanımlanamaması, konunun bireysel bir sorun olduğu ve bu konularda hükümetlerin belli bir tutum almasının bazı olumsuz tepkilere yolaçabileceği yönündeki kanılar da, politikacıların, birey ve ailelerin kararlarını etkilemeğe çalışır görünmekten kaçınmasına neden olmaktadır.

- Etkin bir nüfus politikasının uygulanamaması bazen de ideolojik ve kuramsal alandaki görüşlerden ileri gelmektedir.

- Sosyalistler, hızlı nüfus artışının ekonomik ve sosyal sorunları güçleştirdiğini kabul etmemektedirler. Onlara göre, yoksulluk, açlık ve işsizliğin nedenleri iddia edildiği gibi Az Gelişmiş Ülkelerde görülen hızlı nüfus artışından değil, kapitalist dünyanın bozuk olan bölüşüm meka-

nizmasından, dünya nimetlerinin ve dünya gelirinin adaletsiz bir biçimde paylaşılmasından ileri gelmektedir (1).

- Aşırı milliyetçiler ise, büyük nüfustan yana oldukları, soruna dini ve ahlâki açıdan baktıkları için, hızlı nüfus artışının desteklenmesi gereğini savunmaktadırlar(2).

- Kuramsal görüş ise, "demografik evrim varsayımı" na dayanmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre, sosyo-ekonomik gelişme ile hızlı nüfus artışı üç aşamadan geçmektedir. Şöyleki; ekonomik gelişme ile hızlı nüfus artışı arasında tersine bir ilişki mevcuttur. Çok uzun süren birinci aşamada, insan ile doğa arasında ilkel bir denge vardır. Ölüm ve doğum oranlarının aşırılığı bu dengeyi yüksek bir düzeyde oluşturmaktadır. İkinci aşamada, yani tarımdan endüstrileşmeye doğru yapısal bir değişimde ise gıda ve sağlık koşullarının düzelmesi, toplumları nispeten hızlı bir nüfus artışına itmektedir. Bunun nedeni de ölüm oranlarındaki hızlı düşüştür. XVIII. ve XIX. yüzyıl Avrupa'sı bu duruma örnek verilebilir. Nitekim, bir yüzyıllık sürede Avrupa nüfusu 2 katı olmuştur (3). Üçüncü aşama, ölüm oranlarındaki düşmeği, doğum oranlarının izlediği aşamadır. Bu aşamada, birinci aşamada görüleceği gibi, fakat bu kez düşük düzeyde yeni bir denge kurulmaktadır.

---

(1) Sadi Abaç "Dünya Enflasyon ve Bükreş Dünya Nüfus Konferansı", Milliyet Gazetesi, 7.10.1974.

(2) Zaim, a.g.e., S.9-11

(3) Buna karşılık, birinci yüzyılda 300 milyon olan dünya müfusunun 600 milyona ulaşması yaklaşık 17 yüzyılda gerçekleşmiştir. Tuncer, "Türkiye İçin Bir nüfus Politikası", S.163.

lenmesi için alınacak önlemlerin, nüfus artış hızını azaltıcı sonuçlar vereceği beklenmektedir.

- Az Gelişmiş Ülkelerin önemli karakteristiklerinden biri de, daha önce görüldüğü gibi, okur-yazar oranındaki düşüklüktür. Bu oran erkeklere göre kadınlarda daha düşük düzeydedir. Özellikle kadınların okur-yazar duruma gelmeleri için yapılacak çalışmalar, uygulanacak nüfus politikası bakımından önemlidir (1).

- Uygulanacak yaygın sosyal politikanın da bu konuda etkili olacağı kabul edilmektedir. Az Gelişmiş Ülkelerde, özellikle kırsal alanlardaki bireylerin güvenlik olanaklarına kavuşturulmaları, çocuğu yaşlılık güvencesi olmaktan çıkaracaktır (2).

- Az Gelişmiş Ülkelerde bireylerin büyük bir bölümünün radyo, televizyon ve gazete gibi yayın araçlarından yoğun bir biçimde yararlandırılması da dolaylı önlemler içinde düşünülebilir.

---

(1) Böylece, erkeklerle eşit hak ve yükümlülüklere sahip olan kadın, toplum yaşantısına daha aktif ve bağımsız bir biçimde katılmış olacaktır. Kadının ekonomik alanda bağımsız olması, istihdamı olanaklarını artıracağı için, doğurganlığı daha az çekici kılacaktır. Baran Tuncer, "Türkiye İçin Bir Nüfus Politikası Üzerine Düşünce ve Öneriler", Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, 1975, S.172.

(2) Harvey Leibenstein, "Les Théories de la Fécondité et Leur Utilité" Revue İnternationale de Travail, No: 5-6, 1974, S.489.

II.- AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜFUS ARTIŞI KARŞISINDA BESLENME

Bütün ülkelerin, hızlı nüfus artışına ilişkin başlıca korkusu, kuşkusuz, yakın bir gelecekte, büyük nüfusların beslenme ihtiyacını karşılayacak düzeyde yeni toprakların üretime açılamayacağı, bugün tarım yapılan topraklardan büyük harcamalar uğruna ürün elde edilebileceği ve bunun sonucu gıda üretiminin azalacağı yönündedir.

A.- ÜSTÜNDE EKİM YAPILAN TOPRAKLAR

Bu konu ile ilgilenenler, günümüzde yeryüzünde ekilen toprak miktarının 1,5 milyar hektar olduğunu ve bunun da ancak 2 milyar insanın beslenmesine yetebileceğini ileri sürmektedirler (1).

Aşağıdaki tablo (11) da hektar olarak yararlanılan topraklar görülmektedir:

---

(1) Bonnefois, a.g.e., S.118-119.

TABLO (11)

YARARLANILAN TOPRAKLAR (1972-Hektar)

Ekim Yapılan Topraklar	: 1.272.000.000
Çayırlar	: 2.222.000.000
Ormanlar	: 4.007.000.000
TOPLAM	: 7.501.000.000

Kaynak: Bonnefois, a.g.e., s.118.

Görüldüğü gibi, 7 milyar hektar toprağın ancak % 17' de tarım yapılabilmektedir. Üstünde tarım yapılan 1,2 milyar hektar toprağın % 41.8'i Az Gelişmiş Ülkelere aittir. Bu toprakların büyük bir bölümünde buğday üretimi yapılmakta, pirinç üretimi de ikinci sırayı almaktadır. Aşağıdaki tablo (12) da bu durum görülmektedir.

TABLO (12)

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE TARIM YAPILAN
TOPRAK VE ÜRÜN ÇEŞİTLERİ

Ürünler	Tarım Yapılan Toprak (Milyon Hektar) 1948-1952	1967-1972	Artış Oranı %
Buğday	175	218	24
Pirinç	102	133	30
Mısır	87	106	21
Arpa	52	75	44

Kaynak: Bonnefois, a.g.e., S.91

1948-1952 dönemine oranla 1967-1972 döneminde üzerinde ekim yapılan toprakların %27 genişlediği görülmektedir. 1948-1952 dönemine göre, 1967-1972 döneminde buğdaya ayrılan pay biraz daha artmış ve tarım yapılan toprağın % 40'a ulaşmıştır.

Tablodan da görüldüğü gibi, Az Gelişmiş Ülkelerin hızlı nüfus artışına gösterdikleri tepki, ekili alanların genişletilmesi biçiminde olmuştur. Özellikle Asya ve Afrika'da tarıma yeni topraklar açılırken, aynı dönemde Avrupa ve Amerika'da ise tarım üretimi yapılan toprakların daraltılması yoluna gidilmiştir (1).

B.- GIDA ÜRETİMİ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

Az Gelişmiş Ülkelerde tarıma yeni toprakların açılmasına karşılık, kalitelerinin giderek düşmesi sonucu,

- Bir yandan maliyetler artmış (2).

- Öte yandan da birçok ülkede birey başına gıda maddeleri üretiminde azalma olmuştur (3).

Aşağıdaki tablo (13) da Az Gelişmiş Ülkelerde nüfus artışı ile birey başına düşen gıda maddeleri arasındaki ilişki görülmektedir.

(1) A.g.e., S.92.

(2) Maliyetlerin artmasına bir neden de, "entansif" tarım yöntemine gitmenin doğurduğu, toprak geliştirme, depolama, ilaç ve gübre gibi, tarım-dışı yatırımların, büyük ölçülere varmasıdır.

(3) A.g.e., S.93

TABLO (13)

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE NÜFUS ve TOPLAM
GIDA ÜRETİMİ ve BİREY BAŞINA DÜŞEN
GIDA ÜRETİMİ

Bölgeler	Nüfus Artışı %		Toplam Gıda Üretimi %		Birey Başına Düşen gıda üretimi %	
	1951-1960	1960-1970	1952-1960	1960-1970	1952-1960	1960-1970
Afrika	2.2	2.5	2.8	2.6	0.6	0.1
Asya	2.0	2.2	3.4	2.7	1.4	0.5
Güney Amerika	2.8	2.9	3.2	3.5	0.4	0.6

Kaynak: E.İ.T.İ.A. Dergisi, Ocak 1976, S.220

Tablodan görüldüğü gibi, nüfus artışı karşısında, birey başına düşen gıda üretiminde, 1952-1960 dönemine oranla, 1960-1970 döneminde, düşüş olmuştur. Bu düşüş, özellikle, ekime elverişli toprakların sınırına gelindiği Asya'da yüksek düzeyde olmuştur.

Az Gelişmiş Ülkelerde birey başına gıda üretimindeki düşmenin yanısıra dünya gıda stokunda da belirgin düşüşler saptanmıştır (1). Özellikle, 1973 yılındaki kötü iklim koşul-

(1) Henri de Farcy, L'Economie Agricole, Paris, Editions Sirey, 1970, S.22.

larının sonucu, beklenenin altında hasat alınmıştır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütünün verilerine göre, 1200 milyon tonluk toplam tahıl üretiminin, artan talebi karşılaması için 25 milyon ton dolayında artması beklenirken, 1973'de Dünya tahıl üretiminde 33 milyon ton kadar azalma olmuştur. 1973'deki bu ani düşüş, Kuzey Amerika Ülkelerinin, büyük miktardaki üretim fazlalığını kontrol etme politikalarını uygulamağa başlamaları ile aynı döneme rastlaması, dünya besin stoklarının, 1973'de 131 milyon tondan, 100 milyon tona düşmesine neden olmuştur (1).

Aşağıdaki tablo (14) da Dünya besin stokunun 1964-1974 dönemindeki gösterdiği değişiklikler görülmektedir.

TABLO (14)

1964-1974 ARASI DÜNYA BESİN STOKU

Yıllar	Yedek Tahıl Stoku Milyon/ton	Yıllık Tahıl Tüketimine Göre Yedek Milyon/ton	Yedeğin Tüketimi Karşılayacağı gün sayısı
1964	128	21	77
1965	113	19	69
1966	99	18	66
1967	100	15	55
1968	116	17	62
1969	136	19	69
1970	146	19	69
1971	120	14	51
1972	131	18	66
1973	103	10	37
1974(*)	89	7	27

(*) Tahminî.
Kaynak: Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları S.8

(1) Jean Falmagne, Le Problème Agricole Contemporain, Paris, Bib. Plon, 1974, S.28-30

1970'den bu yana (1972 yılı dışında), yedek tahıl stokundaki düşüşlerin yanısıra, yedek tahıl stokunun toplam tüketimi karşılayacağı gün sayısında da gerileme olduğu yukardaki tablodan açıkça anlaşılmaktadır. 1973 stokundaki azalma 1977'e oranla % 22 iken, aynı yılda, yedeğin toplam tüketimi karşılayacağı gün sayısındaki azalma ise % 44'ü bulmuştur. Gün sayısındaki azalma oranının tahıl stokunun azalma oranından yüksek olmasının nedeni ise, hızlı nüfus artışıdır.

C.- AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE BESLENME OLANAĞI

Dünya gıda maddeleri üretiminde ve Az Gelişmiş Ülkelerin birey başına düşen gıda tüketimlerindeki azalmalar, bu ülkelerde yaşayanların beslenmelerine de büyük etki yapmaktadır. Günümüzde, Az Gelişmiş Ülkelerde yaşayan bireylerin yeterince beslenemediklerini ve hatta beslenme yetersizliğini bu ülkelerin karakteristiklerinden biri olarak öne sürmek, yanlış olmaz.

Az Gelişmiş Ülkelerde beslenme özellikle,

- Alınan kalori miktarının düşük olması ve
- Beslenme temel maddelerinin belirli besinlerde toplanması biçimindedir.

- Açlık olgusunun en somut göstergesi beslenmedeki "kalorik" yetersizlik, başka bir tanımla, "düşük beslenme" dir.

FAO. tarafından dünya nüfusunun % 55'ni içeren 80'den fazla ülkenin verilerine dayanılarak yanınlanan bir rapora göre, Gelişmiş Ülkelerde birey başına 3060 kalori düşmesine karşılık, Az Gelişmiş Ülkelerde bu miktar ortalama 2000 kaloridir (1).

Aşağıdaki tablo (15) da 2000'den az ve 2000-2500 arası kalori alan Az Gelişmiş Ülkeler görülmektedir.

TABLO (15)

YETERSİZ KALORİ ALAN BAZI AZ GELİŞMİŞ ÜLKELER

2000 kaloriden az	2000-2500 kalori arası
- Hindistan	- Çin
- Seylan	- Meksika
- İran	- Mısır
- Kongo	- Pakistan
- Filipinler	- Türkiye
- Peru	- Yunanistan
- K.Afrika	- Venezüella
- Rodezya	- Brezilya

Kaynak: Grandille, a.g.e., S.173

Normal bir insanın gelişimi için günde 2600 kalori gerekli iken, günde 2000 kaloriden daha azı ile yetinmek zorunda kalan Az Gelişmiş Ülke bireylerinin, açlık tehli-

(1) Jean Grandille, Alimentation des Populations, Paris, Editions Vrin, 1974, S.174.

kesi ile karşı karşıya olduğu açıktır (1).

- Az Gelişmiş Ülkelerde tüketilmekte olan gıda maddelerinin bileşimindeki dengesizlik de, bu ülkeler bireyleri bakımından başka bir özelliktir. Ancak, düşük nitelikli gıda maddelerinin tüketilmesinden doğan beslenme yetersizliğini ve bunların yaygınlık derecesini ölçmek oldukça zordur. Bununla birlikte, bir FAO. raporunda, dünyanın yaklaşık olarak % 41'nin ve Az Gelişmiş Ülkelerde yaşayan bireylerin % 65'nin, düşük nitelikli gıda maddeleri tüketiminden gelen bir beslenme yetersizliği içinde bulunduğu belirtilmektedir (2).

Az Gelişmiş Ülkelerde besin maddeleri bileşiminin temelini "tahıl ürünleri" oluşturmaktadır. Örneğin Hindistan'da tahılın besin maddeleri içindeki payı % 80'ni bulmaktadır. Oysa bu pay Gelişmiş Bölgelerde,

Avrupa'da % 15

Amerika'da % 10'dur (3).

Az Gelişmiş Ülkelerde,

- Protein olarak etin yeri % 3,3 ve
- Alkölsüz içeceklerin yeri % 5,5 iken,

---

(1) Küçük çocukların 2600 kaloriden fazlasına ihtiyaçları olduğu dikkate alındığında, sorunun önemi ortaya çıkmaktadır. Bonnefois, <u>a.g.e</u>,S.81.

(2) <u>A.g.e.</u>, S.85.

(3) Beaujeu Garnier, <u>3 Milliards H'Hommes</u>, Paris, Editions Hachette, 1965, S.377.

Gelişmiş Bölgelerde, sırasıyla,

- Avrupa'da % 30 ve % 12,
- Amerika'da % 30 ve % 13'tür (1).

Nüfus sorununun incelenmesi sırasında, izlenilen yol gereği, ister istemez kısaca değinilen "besin sorunu", kuşkusuz verilerin ince dokunup sık elendiği ve derinlemesine incelendiğinde, sorun, "gıda karamsarlığı" biçiminde kendini daha ağır hissettirecektir.

Nüfus ile besin ilişkisi incelenirken, genellikle ileri sürülen, "dünya kaynaklarının bütününün 28-40 milyar insanı besleyebileceği" yönünde bir görüş vardır. Bu uzun bir dönemi içeren bir görüştür. Oysa, insanları bugün ilgilendiren uzun dönemde gıda maddeleri üretim düzeyinin 40 milyar insanı besleyip besleyemeyeceği değil, eldeki kaynaklardan, 4 milyar insanı, yeteri kadar besleyebilecek bir biçimde, faydalanılıp faydalanılmayacağıdır. Tarım yapabilecek alan bakımından sınıra gelindiği şu sıralarda yapılması gereken, hektar başına verimliliğin artırılması yolundaki çalışmaların, ölüm oranlarının düşürülmesinde olduğu gibi, düşük bir maliyete denk gelecek biçimde yoğunlaştırılmasıdır.

---

(1) A.g.e., S.378.

S O N U Ç

Tarihin, Malthus'un İngiltere hakkındaki kaygılarını doğrulamadığı kuşkusuzdur. Tersine Malthus'tan bu yana tarih, İngiltere'nin hiçbir zaman aşırı nüfus sıkıntısı içinde bulunduğunu göstermemiştir. İngiltere'nin nüfusu düşünürün zamanında 10,5 milyonken günümüzde ise 60 milyona yakındır. İngiltere'nin bugünkü durumu, Malthus'a yöneltilen eleştirileri haklı gösterip kuramını yalanlamakta mıdır? Kuşkusuz, Hayır.

XX. yüzyılda, Malthus'un daha iyi anlaşılması ve kuramının değerlendirilebilmesi için, düşünürün içine doğduğu iki yüzyıl önceki ortam ile XX. yüzyılın ikinci yarısındaki ortam arasında benzerlikler bulunup bulunmadığının araştırılması gerekir.

Malthus endüstri devriminin sosyal ve ekonomik etkilerinin bütün şiddetiyle hüküm sürdüğü, endüstri devriminden düşerliğini alanlarla, kırsal alanlardan kentlerin kenar mahallelerine doluşmuş ve günde kaç saat çalıştığı saptanamayan yoksulların birlikte bulunduğu bir toplumda yaşadı. Böyle bir toplumda "liberal ekonomi" nin temsilcisi Malthus'un, yoksulların üstüne eğilmesini ve onların yaşam koşullarını incelemesini doğal karşılamak gerekir. Düşünürün ulaştığı sonuç ise, oldukça ürkütücü ve karamsardır:" Eğer insanlar, hiçbir engel olmazsa, aritmetik bir biçimde artan gıda maddeleri karşısında geometrik bir dizi

biçiminde çoğalmalarını sürdürecek ve yakın bir gelecekte gıda maddeleri ile nüfus arasındaki fark, hesap edilemeyecek bir düzeye varacaktır". İlk bölümde görüldüğü gibi Malthus, kuramının doğruluğunu öteki ülkelerden verdiği örneklerden de yararlanarak kanıtlamaktadır.

Yirminci yüzyılın son 25 yılına geçildiği şu sıralarda "Dünya Ülkeleri" ne tarafsız bir biçimde gözatıldığında, tıpkı Malthus'un İngiltere'sinde olduğu gibi, bu ülkelerin büyük bir kısmının yoksul - "Az Gelişmiş Ülkeler" - bir kısmının da zengin - "Gelişmiş Ülkeler" - olduğu ve Çağdaş İktisatçıların da, Malthus gibi, incelemelerini Az Gelişmiş Ülkelerin sorunlarında yoğunlaştırdıkları, görülecektir. Soruna hızlı nüfus artışı ile gıda maddeleri ilişkisi açısından bakıldığında, durumun oldukça karamsar ve ürkütücü olduğu kolayca anlaşılacaktır. Özellikle tablo (7) ve Tablo (13) ile (14), Az Gelişmiş Ülkelerin, Malthus'un kaygılarını doğrular olduğunu kanıtlamaktadır:

- Anımsanacağı gibi, Malthus her 25 yıllık dönem sonunda herhangi bir engelle karşılaşılmadığında, nüfusun geometrik bir biçimde artarak iki katı olacağını ileri sürmekte idi. Tablo (7), Malthus'un bu konudaki iddialarının özellikle Az Gelişmiş yani yoksul ülkelerde geçerli olduğunu bütün açıklığı ile göstermektedir. Tablodan birçok Az Gelişmiş Ülke nüfusunun ortalama 30 yıllık bir dönem içinde iki katı olacağı sonucu çıkmaktadır. Öte yandan Gelişmiş Ülkeler nüfuslarının iki katı olması için gerekli yıl sayısı ise ortalama 100'dür.

- Malthus'un "azalan verim kanunu" na bağladığı gıda maddeleri üretimi ve tüketimi yönünden Az Gelişmiş Ülkelerin içinde bulunduğu ortam da, düşünürü doğrular niteliktedir. Gerçekten tablo (13), Az Gelişmiş Ülkelerde hızlı nüfus artışı karşısında gıda maddeleri üretim ve tüketimindeki ve tablo (14) yıllık tahıl stoku ve yıllık tahıl tüketimine göre yedek tahıl stokundaki azalmaları gösterirken Malthus'un kuramının bu konuda da işlemekte olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi, Malthus'un, nüfus ve gıda maddeleri kanununa dayanan nüfus kuramının, Az Gelişmiş Ülkelerde bütünüyle geçerliliğini koruduğu anlaşılmaktadır.

Malthus'un kuramının Az Gelişmiş Ülkelerde geçerliliği, özellikle birçok sosyalist iktisatçı tarafından görmezden gelinmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, bunların iddialarına göre, Az Gelişmiş Ülkelerin bugün içinde bulundukları açlık sorunu, hızlı nüfus artışından çok kapitalist ekonominin kötü işlemesinin bir sonucudur. Gerçekten Malthus'un o zaman da belirttiği gibi, günümüzde de kapitalist sistemin aksayan yönleri olduğu tartışılmazdır. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'daki ekime elverişli alanların daraltılması, tahıl ürün fazlasının yok edilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu iktisatçıların unuttukları yahut unutmuş gibi göründükleri şey, açlık sorunu ile karşı karşıya bulunan Az Gelişmiş Ülkeler içinde sosyalist sistemle yöneltilen Afrika ve Asya Ülkelerinin de bulunduğudur.

Şu halde yapılması gereken, tarafsız bir gözlemle ve sistem kargaşalığından arınmış bir biçimde, soruna çözüm yolları aramak olmalıdır.

Malthus'un çözüm yolu, bütünüyle yoksullara yönelik tir. Buna göre, yoksullar ancak yaşam koşullarını düzelttiklerinde evlenebilecekler, düzeltemezlerse hiç evlenemeyecekler ve bekârlık döneminde de olanaklar elverdiği ölçüde cinsel birleşmeden kaçınacaklardır. Çünkü kendi geçimlerini bile sağlayamayan yoksullar erken evlenerek kendi yoksulluklarını çocuklarına da yüklemek zorunda kalacaklardır. Böylece Malthus tüm insanlığın mutluluğunu yoksullara yüklemekten kaçınmamakta ve bu çözüm yolunun tek çıkar yol olduğunu ısrarla savunmaktadır.

Kuşkusuz Malthus'un kuramının eleştiriye en çok uğrayan yanı onun bulduğu ve ısrarla savunduğu bu çözüm yoludur. Ancak bütün eleştirilere karşın, nüfus sorunlarını içeren çeşitli bilimsel toplantılarda hızlı nüfus artışının sınırlandırılmasının tek çözüm yolunun Az Gelişmiş Ülkelerde uygulanacak "nüfus politikası" na bağlı bulunduğu bugün benimsenen bir görüştür. Görüldüğü gibi gerek Malthus, gerek Çağdaş İktisatçılar olsun çözümde birleşmektedirler. Ancak bunlar, çözüme ulaştıracak araçlarda ise ayrılmaktadırlar. Malthus araç olarak evlenmekten kaçınmağı ve yoksullara yapılmakta olan her türlü yardımın kesilmesini önermekte idi. Günümüzde ise, düşünürün kesin olarak reddettiği "doğum kontrolu" ve yok-

sullara her türlü yardımın yapılmasını öneren araçlarla çözüme ulaşılmağa çalışılmaktadır.

Özetle, Malthus döneminde nüfus ve gıda maddeleri kanununun acımasız işlediği yoksulluk içindeki ortamın, günümüzde Az Gelişmiş Ülkelerde benzeri olduğu ve Malthus'un bu iki kanundan oluşan kuramının Az gelişmiş Ülkelerde işlediği ileri sürülebilecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1- Kitaplar

ARİSTO : Politika, çev. Mete Tuncay, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1975.

ASHLEY, William : L'Evolution Economique de L'Angleterre, Paris, Librairie Marcel Giard, 1925.

BABANZADE, Şükrü : İktisadî Meslekler, İstanbul, Güneş Matbaası, 1934.

BARAN, Paul A. : Geri Kalmışlığın Derindeki Nedenleri Üstüne, Ankara, S.B.F. Yayınları, 1968.

BARDA, Süleyman : Ekonomik Doktrinler ve Sistemler, İstanbul, Öz.İkt. ve Tic. İlim. Yüksek Okul. Yayınları, 1968.

BARRE, Raymond : Economie Politique, Tome: 1, Paris, Editions P.U.F., 1969.

-------------- : Le Développement Economique Analyse et Politique, Paris, Cahiers de l'İ.S.E.A., Série F, No: II, 1968.

BARRE, R.; JEANNENEY, J.-M.; FLAMANT, M.; PERROT, M.: Documents Economiques, Tome: I, Paris, Editions P.U.F., 1956.

BARRERE, Alain : Histoire de la Pensée Economique et Analyse Contamporaine, Tome: I, Paris, Editions Montchrestien, 1974.

BAUDHUİN, Fernard : Principes d'Economie Contemporaine, Tome: I, Verviers, Editions de Presses de Gérard, 1969.

BONNEFOİS, Edouard : Le Monde Est-İl Surpeuplé?, Paris, Editions j'Ai Lu, 1974.

BOUQUET, Léon : Démographie, Paris, Editions Masson et Cie., 1974.

BROCHİER, Hubert; TABATONİ, PİERRE : Malî İktisat, Çev. Adnan Erdaş, İstanbul, İst. Ün. İkt. Fak. Yayınları, 1971.

CARBON, De L.B. : L'Histoire de la Pensée et des Doctrines Economiques, Paris, Editions Montchiestien, 1971.

CAZES, Bernard : La Vie Economique, Paris, Editions Armand Colin, 1971.

CLARK, Colin : Les Conditions du Progrès Economiques, Paris, Editions P.U.F., 1960.

COALE, J. Ansley; HOOVER, Edgar. : Population et Développement Economique, Paris, İ.D.E., B.İ.R.D., 1963.

COLE, H.; FREEMAN, C.; JAHODA, M.; PAVİTT, K.: L'Anti- Malthus, Paris, Editions Seuil, 1974.

COMBY- J. Marini : Mercantilisme et Protectionnisme, Paris, Librairie Félix Alcan, 1930.

DELİVANİS, D.J. : L'Economie Sous- Développée, Paris, Editions M.-TH. Génin, 1972.

DENİS, Henri : Histoire de la Pensée Economique, Paris, Editions P.U.F., 1971.

DOURİEN- Rollier (A.-M.) : Le Planning Familial Dans le Monde, Paris, Editions Payot, 1969.

FALMAGNE, Jean : Le Problème Agricole Contemporaine, Paris, Bibliothèque Plon, 1974.

FARCY, De Henri : L'Economie Agricole, Paris, Editions Sirey, 1970.

FOURASTİE, Jean : Le Grand Espoir de XX.e Siècle, Paris, Editions P.U.F., 1952.

FREVİLLE, Jean : L'Epouventail Malthusien, Paris, Editions Sociales, 1956.

GANAGE, Elias : Economie du Développement, Paris, P.U.F., 1962.

GARNİER, Beaujeu : 3 Millards d'Hommes, Paris, Editions Hachette, 1965.

GEMAHLİNG, Paul : Büyük Ekonomistler, çev. Zühtü Uray, İstanbul, İst. Devlet Basımevi, 1939.

GİDE, Charles; RİST, Charles : Histoires des Doctrines Economiques, Paris, Editions Sirey, 1959.

GİNİ, Corrado : Nüfus Siyasetinin İlmî Esasları, çev. Mahir Durukan, Ankara, 1950.

GRANDİLLE, Jean : Alimentation des Populations, Paris, Editions Vrin, 1973.

HİÇ, Mükerrem : Büyüme Teorileri ve Az Gelişmiş Ülkeler, İstanbul, İst. Ün. İkt. Fak. Yayınları, 1974.

HUBERMAN, Léo : Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, çev. Murat Belge, İstanbul, Bilim Yayınları, 1974.

KAZGAN, Gülten : İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul, İst. Ün. İkt. Fak. Yayınları, 1969.

KÖHNEN, Gerhard : Dünya Ekonomi Tarihi -Başlangıcından Bugüne-, çev. Tunay Akoğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1965.

KUYUCAK, H. Atıf : İktisat Dersleri, İstanbul, İst. Ün. İkt. Fak. Yayınları, 1960.

KÜÇÜKÖMER, İdris : İktisat İlkelerine Yeniden Bakış, İstanbul, Sermet Matbaası, 1972.

LACOSTE, Yves : Les Pays Sous-Développés, Paris, Editions P.U.F., 1962.

LAJUGİE, Joseph : İktisadî Doktrinler, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1971.

LEBRET, J. L. : Dynamique Concrète du Développement, Paris, Editions Ouvriers, 1961.

LEDUC, Gaston : Economie du Développement, Paris, Editions les Cours de Droit, 1961-1962.

LEKACHMAN, Robert : Histoire des Doctrines Economiques, Paris, Editions Payot, 1960.

MAİLLET, J. : Histoire des Faits Economiques, Paris, Editions Dalloz, 1970.

MALTHUS, Robert : Essai sur le Principe de Population, Paris, Editions Guillaumin, 1845.

MARCHAL, André : Systèmes et Structures Economiques, Paris, Editions P.U.F., 1969.

MARX, Karl : Kapital, C.I., çev. Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1975.

MASOİN, Maurice : Précis d'Economie Politique, Bruxelles, Editions Comptables, Commerciales et Financières, 1950.

MAURO, Frédéric : Histoire de l'Economie Mondiale 1790-1970, Paris, Editions Sirey, 1971.

MEEK, Ronald L. : Nüfus Sorunu ve Malthus, çev. Oya Yaylalı, Ankara, Sol Yayınları, 1976.

MOSCA, Gaetano : Siyasî Doktrinler Tarihi, çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınları, 1963.

NADAROĞLU, Halil : Kamu Maliyesi Teorisi, İstanbul, Sermet Matbaası, 1976.

NATİONS- UNİES : Causes et Conséquences de l'Evolution Démographiques, Newyork, 1953.

-------------- : Statistique Annuaire, Newyork, 1974.

-------------- : Population Prospecte, Newyork, 1968.

NİVEAU, M. : Histoire des Faits Economiques Contemporaines, Paris, Editions P.U.F., 1969.

OHLİN, Goran : Nüfus Kontrolu ve Ekonomik Kalkınma, Ankara, Hacettepe Ün. Yayınları, No: 6., 1969.

ÖZELMAS, Ekrem : İktisat, C.I., İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1975.

PASSET, René : Politiques de Développement, Paris, Editions Dalloz, 1969.

PİCHAT, J. Bourgeois : La Démographie, Paris, Editions Gallimard 1971.

PİETTRE, André : Histoire Economique, Paris, Editions Cujas, 1970.

-------------- : Pour Comprendre la Vie Economique, Paris, Editions Dallaz, 1971.

PİROU, Gaetan : Cours d'Economie Politique, Paris, Editions Domat Montchrestien, 1940.

PLATON : Devlet, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1971.

PROUDHON, Pierre J. : Système des Contradictions Economiques ou Philosophie de la Misère, Paris, Nou. Editions, 1923.

QUESNAY, François : Tableau Economiques de Physiocrates - Perspectives Economiques, les Fondateurs-, Paris, Editions Calmann - Levy, 1970.

SAİNT- Simon : Textes Choisis, Paris, Editions Sociales, 1951.

SAMUELSON, Paul A. : L'Economique, Paris, Librairie Armand Colin, 1957.

SAUVY, Alfred : Malthus el les Deux Marx, Paris, Editions Danoel, 1963.

------------- : Théorie Générale de la Population, Tome II., Paris, Editions P.U.F., 1966.

------------- : La Population, Paris, Editions P.U.F., 1970.

SAVAŞ, Vural : Kalkınma Ekonomisi, İstanbul, Bursa İkt. ve Tic. İlm. Akad. Yayınları, No: 6, 1974.

SMİTH, Adam : Recherches sur la Nature et les Causes de la Richesse des Nations, Paris, Editions Gallimard, 1976.

STASSART, Joseph : Malthus et la Population, Liège, Editions Faculté de Droit de Liège, 1957.

SUNER, Adnan : İktisat Doktrinleri ve Sistemleri, İstanbul, İst. İkt. ve Tic. İlim. Akadm. Yayınları, 1969.

TALAS, Cahit : Ekonomik Sistemler, Ankara, Sevinç Matbaası, 1969.

ÜLGENER, Sabri : Millî Gelir, İstihdam ve İktisadî Büyüme, İstanbul, İst. Üniv. İkt. Fak. Yayınları, 1970.

ÜLKEN, Yüksel : 20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, İstanbul, İst. Üniv. İkt. Fak. Yayınları, 1970.

ÜSTÜNEL, Besim : Ekonominin Temelleri, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972.

VİLLEY, D.; NEME, C. : Petite Histoire des Grandes Doctrines Economiques, Paris, Editions M.-Th. Génin, 1973.

YALÇIN, Aydın : İktisadî Doktrinler ve Sistemler Tarihi, Ankara, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1976.

ZAİM, Sabahattin : Türkiye'de Nüfus Meseleleri, İstanbul Boğaziçi Yayınları, 1973.

ZEYTİNOĞLU, Erol : Genel İktisat, İstanbul, Met-er Matbaası, 1975.

2- Makale ve Periyodikler

ABAÇ, Sadi : "Dünya Enflasyon ve Bükreş Dünya Nüfus Konferansı", Milliyet Gazetesi, 7.10.1974.

BAADE, Fritz : "Dünya Nüfusunun Artışı", çev. Enver Batumlu, Adana İkt. ve Tic. İlim. Akd. Dergisi, No: 5., 1976.

CİLLOV, Halûk : "Aile Planlaması", Milliyet Gazetesi, 20.7.1972.

------------- : "Dünya Nüfus Yılı ve Türkiye", Milliyet Gazetesi, 26.9.1974.

------------- : "Hammadde Darlığı ve Nüfus Artışı", İktisat ve Maliye Mecmuası, C:XXIII., No: 11., 1975.

DEVİLLE, J.-C. : "Natalité et Constitution des Familles", Economie et Statistique, No: 63, 1975.

FARCY, De Henri : "Les Disparités de la Croissance Agricole d'Après la F.A.O.", Projet, No: 64, 1972.

FİŞEK, H. Nusret : "Dünya'da Nüfus Sorunu", Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti, Yayınları, 1975.

HABAKKUK, John : "Nüfus Artışı ve İktisadî Kalkınma", çev. Selim İlkin, İktisadî Kalkınma, Ankara, O.D.T.Ü. Yayınları, 1966.

KİNGSLEY, Davis : "Az Gelişmiş Ülkelerde Ölüm Oranlarındaki Büyük Düşme", çev. Canân Arvay, İktisadî Kalkınma, Ankara, O.D.T.Ü. Yayınları, 1966.

LAVKAN, Adnan : "Roma Dünya Gıda Konferansı Nedeni ile Tarım Kesiminin Üretim Sorunları" Adana, İkt. ve Tic. İliml. Akad. Yayınları, No: 4., 1975.

LEİBENSTEİN, Harvey : "Les Théories de la Fécondité et leur Utilité", Révue İnternationale de Travail No: 5-6., 1974.

NATİONS-UNİES : Annuaire Démographique 1970.

------------- : Annuaire Démographique 1971.

------------- : Annuaire Démographique 1972.

------------- : Annuaire Démographique 1973.

------------- : Annuaire Démographique 1974.

------------- : Annuaire Démographique 1975.

NAVAL, H. Tato : "La Quéstion Démographique et la Planification Familiale Dans les Pays en Voie de Développement", Révue İnternationale de Travail, No: 5-6., 1974.

POPULATİON : "Progrès Economique et Accroissement de la Population", No: 4-5., 1973.

TABAH, Léon; KONO, Snigemi : "L'evolution Démographique Mondiale entre 1960-1970", Révue İnternationale de Travail, No:5-6., 1974.

TEİTELBAUM, Michael : "Nüfus Sorunu Karşısında Çeşitli Ülke Uygulamaları", Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Yayınları, 1975.

TUNCER, Baran : "Kalkınma, Doğurganlık ve Aile Planlaması", Nüfus Etüdleri Bülteni, Ankara, H. Tepe Üniv. Yayınları (Eylül), 1973.

------------- : "Nüfus Artışının Ekonomik Etkileri ve Türkiye", Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Yayınları, 1975.

-------------- : "Türkiye için bir Nüfus Politikası Üzerine Düşünce ve Öneriler", Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti Yayınları, 1975.

WORLD BANK ATLAS : Population Per Capita Product And Growth Rates, 1972.

WORLD POPULATİON : 1971 Data Scheet, (August), 1971.